

BESSENYEI

ALMANACH

A BESSENYEI IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI
TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE

2023

Kiadja:
A Bessenyei György Irodalmi
és Művelődési Társaság elnöksége

Szerkesztő
és
felelős kiadó
KÜHRNER ÉVA

Köszönjük a szerzők,
valamint Pusztai Sándor
és Trifonov Éva fotóit

Műszaki szerkesztő
ERDÉLYI TAMÁS

Korrektor
PÁSZTOR JÓZSEFNÉ

ISSN 1788-7607

Nyomtatták 100 példányban
az IMI-PRINT KFT. NYOMDAÜZEMÉBEN
Felelős vezető NAGY IMRÉNÉ
2024

BESSENYEI GYÖRGY

**EÖLCSÉSZ - KÖLTŐ, FILOZÓFUS - ÍRÓ
A MAGYAR IRODALMI MEGÚJULÁS ELINDÍTÓJA**

A Bessenyei Almanach 2023 szerzői

DR. BABOSI LÁSZLÓ irodalomtörténész

DR. BODNÁR ZSUZSANNA muzeológus

DR. CSERMELY TIBOR tanár, közíró

CSESZLAI DÓRA gimnáziumi tanuló

CZIMBULA NOVÁK IBOLYA költő

ERDÉLYI TAMÁS szerkesztő

FÖLDVÁRI KATALIN történész, tudományos kutató

IANCU LAURA József Attila-díjas moldvai csángó-magyar író
és költő, néprajzkutató

DR. IVANCSÓ ISTVÁN görögkatolikus pap, teológiai tanár

DR. KERTÉSZ FRUzsINA történész-muzeológus

DR. KISS KÁLMÁN PhD, főiskolai tanár, a Luby Társaság elnöke

KISS-KÖKÉNYESSY ZSÓFIA történész-muzeológus

DR. KÜHRNER ÉVA a Bessenyei Társaság elnöke

DR. MOHÁCSI ENDRE történész-muzeológus

MRÁZ DÁVID gimnáziumi tanuló

NYIKES JUDIT pedagógus

DR. OLAJOS JUDIT orvos, költő

ORÉMUSZ MAJA tanár, műsorszervező

DR. REISER GYÖRGY LUKÁCS orvos, az Anyanyelvápolók Szövetsége
elnökségének tb. tagja

DR. SIPOS LÁSZLÓ műemlékfotós, az ICOMOS Magyar Nemzeti
Bizottság tagja

SPEKKER EMESE gimnáziumi tanuló

SZÁRAZ LÁSZLÓNÉ HULLÁR MARGIT pedagógus

VESZPRÉMI ERZSÉBET újságíró

Beköszöntő

Ismét egy évet tudhatunk magunk mögött. Egy olyan évet, melynek kezdetén abban bízunk, hogy társasági életünk végre visszazökken a régi kerékvágásba.

A 2023-as év elejére azonban még mindig rányomta bélyegét az energiaválság hatása. Zárt ajtók fogadtak megszokott találkozási helyünkön, a megyei könyvtárban. Aztán új költséggel, a terembérlési díjjal kellett szembesülnünk. Márpedig ez nem volt a költségvetésünkbe betervezve!

Próbáltunk új helyszíneket keresni és kreatívan, de hasznosan úgy alakítani összejöveteleinket, hogy nívós programokban ne legyen hiány. Ez az új helyzet a tagságtól nagyobb figyelmet kívánt, a helyszínek állandó változása miatt. Szerencsénkre adódtak olyan partnerek, akik szívesen láttak minket! Köszönjük Seszták Oszkárnak, a Vármegyei Közgyűlés elnökének, Morauszky Tamásnak az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium igazgatójának, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolának hogy alkalmanként intézményeikbe befogadtak bennünket. Sikeres rendezvényeket tartottunk a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárral, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségével közösen.

A tavaszi fél év első találkozásán – a húsvéthoz közeledve – dr. Bodnár Zsuzsanna tagtársunk, a Sóstói Múzeumfalu nyugalmazott néprajzos muzeológusa megyénk húsvéti népszokásaiba vezetett be bennünket a hittudományi főiskola előadótermében.

A György-napot, szokásunk szerint a Vármegyeháza Bessenyei termében ünnepeltük meg. Kossuthos diákok zenei köszöntője után egy-egy előadást hallottunk dr. Dámné dr. Rác Magdolnától és dr. Kiss Kálmántól a Petőfi és Kölcsey évforduló jegyében. Ez alkalommal került sor a fiatalok számára kiírt jubileumi irodalmi pályázat díjainak kiosztására is.

Májusban az alig egy hónapja megnyílt Görögkatolikus Múzeumot kerestük fel, ahol dr. Szabó Irén múzeumigazgató kalauzolt

bennünket. Avatott vezetéssel megismertette velünk a görögkatolikusok hitvilágát, felhívta figyelmünket a gyönyörű múzeum kincseire. Júniusban a Szindbád Rendezvénytérben berendezett Színháztörténeti kiállítást tekintettük meg Pregitzer Fruzsínával, előadását Jenei Judit és Tar Dániel bájos előadása színesítette. A gazdag programban lehetőség nyílt Kéry Péter színháztörténeti filmjének megtekintésére is.

Az első félév elmaradt találkozásait, szeptemberben két összejövetellel pótoltuk. A Keresztény Értelmiségek Szövetségével közösen láttuk vendégül Incu Laura József Attila-díjas moldvai csángómagyar költő, etnográfust a Hittudományi Főiskola előadótermében. A hó végén, a megszokott időpontban, szintén a főiskolán, dr. Olajos Judit főorvos, költő mutatkozott be „Doktornő lírával” című rendezvényünkön. Gyógyító, egészségvédő hivatása mellett megismerhettük haiku-költészetét.

Októberben tiszaberceli tagtársunk, Száraz Lászlóné beszélt életéről és „Az én Bercelem” című könyvéről az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium dísztermében. Novemberben dr. Babosi László, a Móricz Zsigmond Vármegyei és Városi Könyvtár igazgatóhelyettese, irodalomtörténész ismertetett meg a megyénk-ből elszármazott Balázs József munkásságával, irodalmi és filmes tevékenységével. Az őszi szezont és egyben az évet is dr. Sipos László előadása zárta, aki a Szentföldre kalauzolt el bennünket, oda, azokra a helyekre, ahol egykor Csontváry is megfordult.

Almanachunkban ez alkalommal is bemutatkoznak tollforgató tagjaink irodalmi alkotásokkal. A „Hírek” rovatban pedig tudósítunk Társaságunk életében és tagjaival történt eseményekről.

Ajánljuk kötetünket jó szívvel mindenkinek! Annak is, aki jelen volt előadásainkon és írott formában szívesen olvassa újra a már korábban hallottakat. Ajánljuk főként azoknak, akik rendezvényeinken személyesen nem tudtak jelen lenni, de követni szeretnék a nagy múltú Bessenyei Társaság kultúráközvetítő tevékenységét, olvasni szeretnék az elhangzott előadások anyagát és képet kívánnak kapni a társasági élet eseményeiről.

DR. KÜHRNER ÉVA,
a Társaság elnöke

NEKROLÓGOK

*„Vannak emberek, akiknek csillogó emléke világít,
Amikor ők maguk már nincsenek köztünk.
Ezek a fények csillognak és különösen,
Ha sötét az éjjel, mutatják az utat az embernek.”*

ERDÉLYI TAMÁS

(Szemes Hanna)

Bartha Dénes iskolaalapító-fejlesztő emlékezete

Bartha Dénes címzetes igazgató Vissen született 1928. augusztus 13-án, Bartha Lajos tanító családjában. Édesanyja, Karakó Borbála, a hat gyermek felnevelése mellett hosszú, szép életet tudhatott maga mögött, amikor kilencvenhét esztendőskorában eltávozott. A Bartha család nemcsak ismert, hanem igen jó hírnévnek is örvendett Nyíregyházán. A legidősebb fivér, Károly, elektronikai mérnök, az USA-ban hunyt el. Lajos tanító, jogász, mérnök, közgazdász volt. Sándor ügyvéd, István öcsce orvos. József agrármérnök, sajnos, már ők sem élnek. Dénes felesége, Kocsmár Piroska, matematika-fizika szakos pedagógus volt. Két gyermekük közül dr. Bartha Dénes a Soproni Egyetem növényteni tanszéke egyetemi tanára, kandidátus, díjazott jegyzet és még 30–40 könyv, publikáció szerzője. Klára Nyíregyházán él, óvónő a Sóstói úti Kerekerdő óvodában.

Dénes Sárospatakon, Kolozsvárott tanult, majd 1948-ban tanító képesítést szerzett. Az Egri Tanárképző Főiskolán 1964-ben vette át matematika-fizika szakos tanári képesítését. Első iskolája a Magyhoz tartozó Kauzsai-tanyán volt, ahol 1.-től 8.-ig egy osztályba jártak a gyerekek. Ezután járási úttörőtktár lett, majd bevonult katonának. Harmincnégy hónapig tartott a szolgálat, Polgárdiban és Kecskeméten. 1952. november 8-án jött haza, és látta el a megyei úttörőtktár tisztét 1956. december 20-áig. Szép

időszak következett az életében, a régi 12-es iskola, majd később a főiskola 2-es gyakorló iskolája már magasabb szintű oktatási, nevelési feladatot jelentett. Bizonyára ennek is betudható, hogy 1968. szeptember elsejétől kinevezték a 107-es szakmunkásképző intézet igazgatójának.

Akkoriban még nem pályázat, hanem kinevezés útján döntöttek egy intézmény igazgatójának sorsáról. Igyekezett minél többet megtudni a szakmunkásképzésről, és azokról a gyerekekről, akik odajártak. 1968-ban osztották ketté az akkor 110-esnek mondott nyíregyházi szakmunkásképzőt, így átvették a könnyűipari, szolgáltatási, asztalosipari, elektromosipari szakmák oktatását. Azt tapasztalta, hogy a szakmunkástanulók esetében nagyobb hangsúlyt kell fektetni a nevelésre. Létrehoztak egy negyvenhat ezer kötetes könyvtárat, bevezették a gyerekeket az olvasás örömeibe. Év végi jutalom náluk csak könyv lehetett.

Bartha Dénes igyekezett külsőleg is fejleszteni az intézményt. 1972-ben nyílt lehetőség 10 tanterem megépítésére, hisz addig öt épületben tanítottak a városban reggel 8-tól este 8-ig, 5 perces szünetekkel. A Munkaügyi Minisztériummal sikerült megállapodni, jóval nagyobb iskolára van szükség, mert volt olyan évük, amikor 1780 diákot oktattak. A 10 teremből végül 24 tantermes, aulás iskola lett.

A tanulói létszám évről évre nőtt, 1978-ban előbb a 200 férőhelyes kollégiumot, majd a 105 férőhelyes, 315 tanuló gyakorlati képzését megoldó tanműhelyt avatták fel. Abban az évben indították a dolgozók szakközépiskoláját. A szakmunkás bizonyítvány után két évig már csak közismereti tárgyakat tanítottak, és jó pár diák innen jutott el egyetemre, főiskolára. 1985-ben napali tagozaton kezdődött el a ruhaipari szakközépfiskolai képzés.

Az igazgató igyekezett az iskolát otthonossá varázsolni. Az aulában a Filharmóniai Társaság révén neves együttesek koncerteztek, Czigány György házi muzsikájának tapsolhatott az ünnepelőbe öltözött közönség. Százötven színházi bérletet vettek, kiállításokat szerveztek, énekkar, tánccsoport és nagyon sok szakkör működött az iskolában. Az iskola nevelői arra törekedtek, hogy a szakmunkástanulóként az ifjú életüket megkezdő fiatalok ismerjék meg az értelmiségi lét szépségeit, törekedjenek a magasabb műveltség elsajátítására.

Bartha Dénes 1988-ban vonult nyugalomba. Ötvenhárom évet dolgozott le összesen, hiszen nyugdíjasként a Megyei Munkaügyi Központban a szakképzési alapot kezelte. Munkássága elismeréseként megkapta a Szocialista Munkáért Érdemérmet, a Szocialista Hazáért Érdemérmet, a Munka Érdemrend arany fokozatát, kétszer a Kiváló Munkáért miniszteri kitüntetést. Amire a legbüszkébb: a matematika kimagasló színvonalú oktatásáért a Beke Manó-díjat 1968-ban. 2017. augusztus 20-án a Megyei Jogú Város Önkormányzata kitüntette a város „Inczédi György” Életműdíjával.

Nagyon büszke volt Dénes fia szakmai sikereire. Használta a számítógépet, az internet segítségével naponta beszélgetett Amerikában élő bátyjával. Hosszú időt töltött az óragyűjteménye gondozásával. Kertészkedett, barkácsolt. Aktív tagja volt több nyíregyházi egyesületnek (Városvédők, Bessenyei Társaság, Dialóg Nyugdíjas Egyesület, Borbarátok köre). Szívesen részt vett a havonta ismétlődő baráti találkozásokon is, amikor a hegyaljai borvidéket látogatták meg egy kis felfrissülés végett... Lánya otthonában, 95 éves korában csendesesen elhunyt. Szakmunkások nemzedékei emlékeznek hálával és szeretettel a Nyíregyházi SZC Wesselényi Miklós Technikum és Kollégium, a volt 107-es Szakmunkásképző Intézet alapító-fejlesztő igazgatójára.

A Bartha-fiúk Dénes 90. születésnapján

KÜHRNER ÉVA

Búcsú az orvos poétától, Dolinay Tamástól

2023. február elején búcsúztunk dr. Dolinay Tamástól.

1946-ban Nyíregyházán született, és itt végezte az általános- és középiskolai tanulmányait is, utóbbit a Kossuth Gimnáziumban. Szülei útját követte, amikor élethivatásul a gyógyítást választotta. Édesapja dr. Dolinay Vladimir a város nagyra becsült dermatológusa; édesanyja, Váradi Zsuzsanna gyógyszerész volt. 1971-ben vette át diplomáját a Debreceni Orvostudományi Egyetemen, ahol feleségét, dr. Pethő Ágnes gyermekgyógyászt is megismerte. Végzés után Nyíregyházán kezdték közös életüket.

A polgári családi légkör és neveltetés gazdag muníciót adott számára. A szülői példa és kórházi főnöke is beléje oltották a szakma szeretete, az igényesség, a kitartó gyógyító munka iránti igényt. Csecsemő- és gyermekgyógyászati szakvizsgáját követően, fiatalon megyei területi szakfőorvos lett. Érdeklődése pedig egyre inkább a cisztás fibrózis elnevezésű, több szervet is érintő betegség gyógyítása, kutatása felé fordult. Így később tüdőgyógyászatból és gasztroenterológiából is szakvizsgát szerzett. Ő volt megyénkben a gyermek-gasztroenterológia megteremtője. 1986-tól nyugdíjba vonulásáig vezette a kórház II. számú Gyermekosztályát.

„Én filoszna hittem magam, de hogy az is maradtam, apámnak köszönöm, aki azt mondta, ez egy elég független pálya, meghagyja neked az írás, a gondolkodás szabadságát, talán még többet is, mert akit meglőnek azt is gyógyíthatod, meg azt is, aki a lövést leadja.” – vallotta a Kórházunk című intézeti lap 2005. 5. számában olvasható interjűben.

Kossuth gimnáziumi éveit óta vonzotta az irodalom, és mivel verseit nem volt kinek megmutatnia, inkább magának írta azokat. Művészethez való vonzódása az egyetemi évek alatt bontakozott ki igazán, közelebbi kapcsolatba került a színészettel is,

és újra írni kezdett, majd egyik szerkesztője lett az egyetemi di-
áknapnak is. Irodalmi vénáját nyugdíjas éveiben teljesítette ki
igazán, amikor írásai helyi és országos folyóiratokban, irodalmi
almanachokban is megjelentek. Alkotásait öt kötetben adta ki,
„Forgácsaim” címmel, majd megjelentek CD-kazettán is „A csend
mellém ül” címmel.

Verses és prózai írásait a finom huncutság, de ugyanakkor
méltóság jellemzi. Sorain átszűrődik a mélyen humánus nagymű-
veltségű ember, akit sziporkázó humorral áldott meg a Teremtő.
Műveit több irodalmi díjjal is elismerték; a Bessenyei Társaság
Irodalmi díja, a Nyírségi Gondolat Nívódíja és a Nyíregyháza
Megyei Jogú Város Irodalmi Különdíja.

Számos személyes szál fűzött a Dolinay családhoz. Édesapjának,
a külföldön is elismert nagy tudású Vladi bácsinak volt köszönhe-
tő, hogy édesanyám a 60-as években megmenekült a halálos kör-
től. Nevét mindig nagy szeretettel emlegették szüleim, és sajnálom,
hogy nem volt alkalmam ezt a történést megemlíteni Tamásnak.

A nyolcvanas évek elején találkoztam vele először személye-
sen, amikor kezdő orvosi könyvtárosként rám bízta a külföldi
szakirodalom felkutatását. Izgalmas kihívás volt! Később 2004–
2009 között, amikor a megyei kórház lapjának a „Kórházunk”-
nak főszerkesztője volt, szívesen fogadta a lapba orvostörténeti
tanulmányaimat. Emlékszem, amikor megtudta, a színjátszás a
szenvedélyem, csillogó szemmel említette „színészi” múltját.

Újabb találkozásunkat a Bessenyei társaságnak köszönhetem,
melynek régen meghatározó tagja volt. Írásai rendszeresen meg-
jelentek az Almanach hasábjain. Az évről évre kiadott könyveivel
pedig bemutatkozott társaságunk estjein. Ezek a kötetbemutatók
gazdag élményt jelentettek, mély nyomokat hagytak mindenki-
ben. A műsoros esteken a beszélgetések és a zenei betétek mellett
rokona, Mohai Gábor előadóművész tolmácsolásában hangzottak
el Dolinay Tamás papírra vetett mély, szellemes gondolatai.

Mosolyát, humorát nem felejtik, akik ismerték. Nemcsak csa-
ládjának hiányzik a férj, az édesapa, a nagyapa, hanem orvos-
kollégáinak is nélkülözniük kell szakmai útmutatásait. A bete-
geinek sem nyújt segítő kezet többé, és örökre elhallgatott a toll,
mely annyi értékes gondolatot vetett papírra az évek során. A
Bessenyei Társaság tagjai pedig nemcsak az írótól vettek búcsút,
hanem a kellemes, szellemes társasági embertől is.

REISER GYÖRGY LUKÁCS

Búcsú dr. Kováts Dániel irodalomtörténészről

Megrendült szívvel tudatjuk, hogy 2023. augusztus 30-án, életének 94. évében elhunyt dr. Kováts Dániel irodalomtörténész, Kazinczy-kutató, az Anyanyelvápolók Szövetsége tiszteletbeli elnökségi tagja, nyelv- művelő mozgalmaink szeretett és nagyrabecsült tanára.

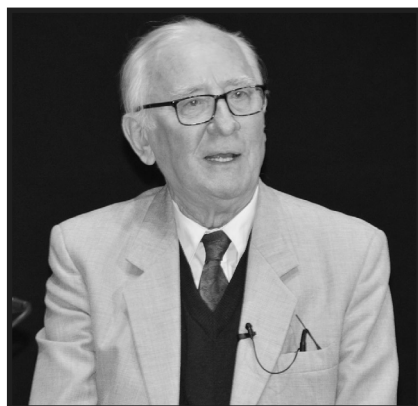
Kováts Dániel a Kassához közeli Abaújnádasdon született 1929-ben, ahol szülei a család

ősi birtokán gazdálkodtak. 1940–1944 között a kőszegi Hunyadi Mátyás Katonai Alreáliskolában tanították, majd Miskolcon, a Lévay József Református Gimnáziumban. Érdeklődése itt fordult az irodalom felé. Érettségi után Budapesten magyar–angol tanári szakon tanult, azonban diplomázni csak késve tudott: írásai miatt ugyanis politikai izgatás vádjába fogták, és 15 hónapra kitelepítették a Hortobágyra.

Pedagógusi pályáját 1954-ben Miskolcon kezdte, innen került Zemplénagárdra, majd a sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnáziumba. 1979-ben a debreceni egyetemen irodalomtudományból bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1974-től 1992-ig, nyugalomba vonulásáig a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola tanára volt.

Kováts Dániel egész életében szűkebb páttriája, Abaúj-Zemplén művelődéséért, pallérozásáért dolgozott. Itt tanított és ennek a vidéknek a múltját kutatta. Az ő nevéhez fűződnek Sátoraljaújhely, Sárospatak, és az abaúji Hegyköz helyneveivel kapcsolatos legkiemelkedőbb kutatások és monográfiák. Kazinczy Ferencnek nagy tisztelője volt, munkásságának pedig szenvedélyes kutatója és a legkiválóbb ismerője.

Alapító elnöke volt a Kazinczy Ferenc Társaságnak, és több mint 20 éven át szerkesztette a Társaság *Széphalom* című évkönyvét.

Tagja volt a *Honismeret* folyóirat szerkesztőbizottságának és a Magyar Comenius Társaságnak is. Számos irodalmi, helytörténeti témájú cikket, könyvet írt és szerkesztett, és nem változtatott ezen sem a nyugdíjba vonulása, sem az életkora. Kilencvenéves kora fölött is mindig – élete utolsó hónapjaiban is – dolgozott valamilyen kiadványon, ráadásul olyan kedvvel és olyan tempóban, hogy a fiatalabbak is alig tudtak lépést tartani vele.

Kováts Dániel munkásságát számos szakmai és közéleti díjjal ismerték el, ezek közül csak a legfontosabbak: Kazinczy-díj, Lőrincze-díj, Toldy Ferenc-díj; Magyar Arany Érdemkereszt, A Magyar Érdemrend lovagkeresztje. Díszpolgárává választotta három város is: Sátoraljaújhely, Sárospatak és Zemplénagárd.

Tudós volt ő, tanár és népművelő, önmagát azonban mindenekelőtt nevelőnek tartotta. Akik ismerték tanár urat, egyetértettek ezzel. Szellemének kincseit két kézzel szórta – szívügyének tartotta az általa összegyűjtött értékek továbbadását. Igazi pedagógus volt. Nyugodt, megnyerő fellépésével, magával ragadó előadásmódjával minden hallgatóját lenyűgözte. Különösen szívesen tanított, mesélt a fiataloknak, akik nemcsak felnéztek rá, de szívből szerették is őt. Példaképe volt munkatársainak, tanítványainak, akik a munka becsületén, a szakma szeretetén kívül emberséget is tanulhattak tőle.

Meghatározó egyénisége volt az anyanyelvápoló mozgalomnak. Elnökségi, majd tiszteletbeli elnökségi tagja volt az Anyanyelvápolók Szövetségének, és szerzőként vagy szerkesztőként számos könyve jelent meg a Szövetség gondozásában. Megalakulásától kezdve szoros együttműködésben dolgozott A Magyar Nyelv Múzeumával. Évtizedeken át zsűrizett az Édes anyanyelvünk versenyen, és rendszeres előadója volt az Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor rendezvényeinek is.

2021-ben *Hű valék* címmel hangjátékot írt Kazinczy Ferenc életéről. A mű nyomtatott és hangzó változatban is megjelent, s a hangfelvételen az Anyanyelvápolók Szövetségének ifjúsági tagjai is közreműködtek.

Dani bácsi – mint minden évben – 2022 októberében ott volt az Édes anyanyelvünk verseny 50. sátoraljaújhelyi döntőjén, ahol újabb könyvét mutatta be *A nemzeti lélek ébresztője* címmel. A jubileum kapcsán nyilatkozott a Zemplén Televíziónak, és

megszólalt az ASZ ifjúsági vezetősége által készített összeállításban is. Csodáltuk munkabírását, életerejét, nem lankadó lelkesedését. Sokszor hálát adtunk a Fennvalónak, hogy a kilencvenet is jócskán maga mögött hagyva – bár már bottal és egyre lassabban mozogva – még mindig ilyen szellemi frissességnek örvend. Nem gondoltuk, hogy ez lesz vele az utolsó nagy beszélgetésünk.

Hangja még itt cseng a fülünkben, kezének baráti szorítása még itt a tenyerünkben. Még várjuk a regényes önéletírása következő ötszáz oldalát... De már hiába.

Dani bátyánk! Isten veled!

*„Aki ember volt, kiadó, tiszta ember,
váltakozik át bár parladi rigókká,
az élőkben tovább él – mindörökké.”
(Csepeli Szabó Béla)*

A kiterjedt család nevében fájdalomtól lesújtva jelentjük mindazoknak, akik ismerték, szerették, tisztelték, hogy a forrón szeretett édesapa, nagypapa, dédapa, rokon, pedagógus, irodalmár, nyelvművelő, szerkesztő, helytörténész,

dr. Kováts Dániel

címzetes egyetemi tanár,
Sátoraljaújhely, Sárospatak és Zemplénagárd díszpolgára,
a Kazinczy Ferenc Társaság alapítója és tiszteletbeli elnöke,
a Magyar Kultúra Lovagja,
a Kazinczy-díj, a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje és más elismerések kitüntetettje
életének 94. évében visszaadta lelkét Teremtőjének.

2023. szeptember 6-án, szerdán, 12 órakor az evangélikus egyház szertartása szerint helyezzük örök nyugalomra a sátoraljaújhelyi köztemetőben.

Emlékét kegyelettel megőrizzük azzal a szeretettel, amellyel az ő nemes lényé mindnyájunkat körülvelt.

Kováts Dénes

Kováts Livia

Kováts Péter

kovats@felicitier.hu | kedveslivia@gmail.com | kovats.peter@gmail.com

forrás: <https://anyanyelvapolo.hu/elhunyt-kovats-daniel/?fbclid=IwAR2xxt-a7YKSD8Cz7ud-MoCDBSVjzLbyXrubE5nVVqfm3S8gdJCFNH34ifl>

ELŐADÁSOK, RENDEZVÉNYEK

BODNÁR ZSUZSANNA

A húsvéti ünnepkör népszokásai

*„Ma van húsvét napja, másod éjszakája,
jól tudjátok, kinek első napján,
Jézus feltámadván, dicsőségbe”*

A húsvéti ünnepkör Krisztus halálának és feltámadásának, mennybemenetelének és a Szentlélek eljövételének misztériumába vezet be bennünket, hamvazószerdától a nagyböjton és húsvéton át pünkösdvasárnapig.

Nagyböjt

A nagyböjt a keresztény egyházban a húsvéti előkészület ideje, böjtléssel, egyházi és népi ájtatosságok végzésével. Nagyböjt idején a hívő katolikusok a zsíros edényeket feltették a padlásra, és hamvazószerdától húsvétig böjtös fazikokban, olajjal főztek. Ezen időszakban a görög katolikusok hétfői, szerdai, pénteki napokon még tejet sem ittak. Böjtben jellegzetes ételeket ettek, pl. málépu-liszkát, ciberét, krumplilángost, káposztáspaszulyt. Aki tehetett, az tejfellel, túróval, vajjal böjtölt.

Böjt idején tilos volt a lakodalom, a bál, a zenés, hangos mulatóság. A fiatalok egyetlen szórakozása a játék volt, laptáztak, cikkáztak, karikáztak. Az emberek böjtben gyóntak, áldoztak, sűrűbben jártak templomba. Az asszonyok, lányok fekete ruhába öltöztek.

Mivel a nagyböjt a tél végére, tavasz idejére esik, ilyenkor már mindenki nagyon várja a jó időt. A Nyírségben azt tartották, hogy „ahogy elmegy a márciusi hó, úgy elmegy a szeplő.” „Fecskét látok, szeplőt mosok!”, és köpködtek, hogy ne legyenek szeplősek.

Húsvét

Húsvét a kereszténység egyik legnagyobb ünnepe. Idejét a niceai zsinat 325-ben a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni első vasárnapban állapította meg, így a húsvét március 21-e és április 25-e közé eshet a mára már egyetemessé váló Gergely-naptár szerint. A húsvét tehát mozgó ünnep, a tavasz első ünnepe. E napon ér véget a nagyböjt, a hústól való tartózkodás, innen származik az elnevezése is. A húsvét több kereszténység előtti elemet őriz, melyek a tavaszvárással és tavaszköszöntéssel kapcsolatosak. Olyan ősi mágikus elemek és eszközök játszanak fontos szerepet benne, mint a víz, a tűz, a zöldág és a tojás. A húsvéti ünnepkör virágvasárnapkal kezdődik, a nagyhéttel folytatódik, majd a húsvétvasárnapot követő fehérvasárnapkal zárul.

Fekete vasárnap

A húsvét előtti második vasárnap a fekete vasárnap, az e nappal záruló hét pedig a fekete hét. Ajakon a pap fekete ruhát viselt, és a hívek is fekete ruhába öltöztek, valamint a kereszteken lévő Jézus testét is beborították fekete lepellel. A nyíregyházi tírpiakoknál is minden templomba járó nő feketébe öltözött.

Virágvasárnap

A katolikusok ünnepe, Jézus Krisztus Jeruzsálembé való bevonulásának emléknapja. Ennek tiszteletére az asszonyok szépen kiöltöztek, ünneplő ruhájukat vették fel. Virágvasárnap a barkaszentelés napja. A templomból ilyenkor mindenki vitt haza a szentelt birkéből, cicukából. A szárából keresztet csináltak, bedugták az ajtóba, hogy az ördög vagy a boszorkány be ne tudjon menni. Villámlás, vihar idején egy-egy gubacot a tűzbe dobtak, hogy „megcsendesedjen az idő”. A szentelt barkát használták orvosságul torokfájás esetén is. Régebben az ólba is tettek birkét rontás ellen. A bokortanyák evangélikus tírpiak népe örült, ha ismerős tanyasi családoktól szentelt barkát kapott. Oltalmazó céllal az elsőházba, a komódra, a tükör mögé került. A beregi Tiszaháton a XX. század elején ezen a napon még szokás volt a zöldágazás, zöldág járás, a tavaszt, a természet megújulását jelképező énekes játék.

Nagyhét

A virágvasárnapal kezdetét vette a nagyhét, amikor elkezdődött a húsvéti nagytakarítás, sütés, főzés, az udvar rendbetétele a nagy ünnep tiszteletére. A nagyhéten, számos faluban eloltották a tüzet, melyet csak nagyszombaton gyújtottak meg újra. Ezért a pattogót is szabadtűzön pattogtatták. A katolikus nagyhét a gyónás, áldozás ideje. A reformátusoknál Úrvacsorát évente ötször osztanak (karácsony, húsvét, pünkösd, újkenyérre és újborra). Minden esetben előtte nagyhetet tartottak. Nagyhéten dalolni, táncolni, inni nem szabad annak, aki az Úr asztalához akar járulni. Luby Margit A parasztélet rendje című munkájában a következőket írja: „az magába száll, bűnbánatot tart, s naponta kétszer templomba megy. Megható, hogy csendül el egy hétre minden hangosság a faluban”. Nyírmeggyesen ezért ezt bűnbánó hétnek is nevezték. Ezen a héten a hívek minden este istentiszteleten vettek részt.

A nagyhét jeles napjai:

Nagycsütörtök

Nagycsütörtök Jézus szenvedéseinek a kezdetét jelenti. Ezen a napon a vallásos asszonyok összegyűltek, kimentek az útszéli fészületekhez, kitakarították, feldíszítették ezeket.

Nagycsütörtökről úgy tartották, hogy ilyenkor „a harangok Rómába mennek”, elnémulnak, s ezért a feltámadásig a harangozó kereplővel hívja a népet a misére. Ezen az estén kezdődik a húsvéti szent három nap. Nagycsütörtök az utolsó vacsora emléknapja: Az Oltáriszentség alapításának ünnepe, Jézus elárultatásának estéje.

A nyíregyházi tanyabokrokban nagycsütörtök estéjén a szolgál és gazdaleányok csengőkkel, kolompokkal felszerelve minden házat felkerestek, és éktelen lármát, zajt csaptak. Patkányt, egeret, és mindenféle kártékony férget űztek el vele. Az evangélikus tírják asszonyok nagycsütörtök éjszakáján a Gecemáné emlékezetére a virágoskertben imádkozgattak, a férfiak hasonló céllal valami rejtettebb helyet kerestek fel. Utána frissen merített vízben mosakodtak meg, s a jószágot is megöntözték. Nagycsütörtököt zöldcsütörtöknek is nevezték, s ilyenkor a jó termés reményében friss spenótot, sóskát, csalánt főztek.

Nagypéntek

A nagypéntek kifejezetten egyházi ünnep volt. Jézus kereszthalálának emléknapja, a legnagyobb a böjt és a gyász ideje. Régen szigorú böjtnek számított, ezen a napon még azok is böjtöltek, akik a nagyböjt többi napjait nem tartották be. A hívő katolikusok egész nap böjtöltek, még tejes, vajjas, tojásos ételeket sem fogyaszthattak. A nagypéntek még a protestáns egyházaknál is szigorú böjti nap, és egyházaikban a legjelentősebb ünnep. A reformátusok pl: Nyírmeggyesen, Túrístvándiban aszalt szilvalevest, pattogtatt tengerit (pattit) vajjas laskát ettek este hat óráig. A beregi Tiszaháton böjti étel volt a korpacibere, kásás cibere, bagolytüdő, (aszaltalma). Betegségelhárító, tisztító, termékenységvarázsló erőt tulajdonítottak a víznek. A legfontosabb általánosan elterjedt szokás volt a nagypénteki mosakodás, fürdés. „Nagypénteken mossa holló a fiát” – mondták. Mindenki megmosakodott, hogy egészséges legyen. Szatmárban a fiúk a Szamosban és a Krasznában, más vidékeken a Túrban, a Tiszában mosakodtak meg.

Tiszacsécsén is lejártak nagypénteken a Tiszára mosdani. Miután lemosdottak, háttal álltak a folyónak, és a szappant a fejük felett a vízbe dobták, hogy abban az évben ne legyenek szepölősek. Ehhez a naphoz időjárással kapcsolatos jóslások is fűződtek. Úgy tartották, hogy a nagypénteki eső jó esztendőt jelent. Ha viszont nagypénteken süt a nap, rossz lesz a termés.

Nagypéntek hajnala volt a békaüzés ideje. A Nyírségben, és Szatmárban is ismert szokás volt, hogy körül kellett seperni a házat, hogy ne legyen béka, csúszómászó a házban. Beregben nagypénteken hímezték a tojásokat. Krisztus kereszthalálának napján a tojás is az új élet kezdetét jelentette, az örök élet szimbólumát.

1. kép. Hímes tojás írása kicével. Tiszakanyár. (Ratkó Lujza felv.) 1994.

Nagypéntek a Nyíregyháza környéki bokortanyák evangélikus népének is a legnagyobb ünnepe volt. Ilyenkor még az is elment a templomba gyalog, (állatokat ezen a napon nem fogtak be), aki egyébként egész évben nem látogatta az Isten házát. Nagypéntek és húsvét titkának évről-évre való mélyebb átélésére, megünneplésére egyrészt a passiójátékok, nagypénteki misztériumok, felvonulások, másfelől az ájtatosságok: keresztút, fájdalmas olvasó, Máriasíralmak adtak alkalmat.

A görögkatolikus nyírségi falvakban – ma már csak Nyíraczádon – nagypénteken volt szokás a szentsír-állítás, őrzés szokása (népi liturgia). A Krisztus jelképes sírját őrző – római katonákat megjelenítő legényekre – testőrökre nemcsak a díszőrség-állás feladata hárult, hanem aktív résztvevői is voltak a húsvéti ünnepi szertartásoknak.

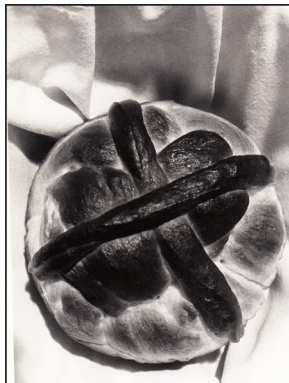

2. kép. Krisztus jelképes sírját őrző katonák Nyíradonyban. (Magyar Márta felv.)

A természet megújhodása az embert is környezetének megtisztítására készítette. Ilyen tisztító (praktikus) de gyakran mégis mágikus cselekedetek kötődtek a nagypéntekhez is. Így a nagypénteki fürdésnek (mosdásnak) betegségelhárító szerepet tulajdonítottak; úgy vélték, aki nagypénteken napfelkelte előtt megfürdik, azon nem fog semmiféle betegség, vagy aki a húsvétot megelőző pénteken a Tiszában megmosdik, mindig szép és tiszta marad. A pénteki napot általában is szerencsétlennek vélte a néphagyomány, de különösen a nagypénteket. Ezért ilyenkor bizonyos munkákat tiltottak. Különösen a kenyérsütést tilalmazták, mert úgy hitték, hogy a családnak vízbefűlt halottja lenne, ha nagypénteken kenyeret sütnének. Ezen a napon tilos volt sokféle munka, például a kenyérsütés, fonás.

Nagyszombat

Nagyszombaton a böjt folytatódik, de már ekkor készülnek a másnapi ünnepi asztalra szánt ételek. Régen a katolikusoknál ezen a

napon sütötték a pászkat, kolbászt, főzték a sódart, készítették a szentelnivalót. Nagy gonddal festették, hímezték a locsolóknak szánt hímes tojásokat. Nagyszombaton véget ért a negyvennapos böjt. A nap legfontosabb eseményei közé tartozott a tűzszentelés és a feltámadási körmenet. A feltámadást hallelujás körmenettel ünnepli a keresztény világ, éjszakába nyúlóan.

3. kép. Kereszttel díszített húsvéti kalács, pászka. Kállósemen. (Bodnár Zsuzsanna felv.) 1991.

Húsvétvasárnap

Húsvét a kereszténység egyik legnagyobb ünnepe, e napon ünneplik Krisztus feltámadását. Véget ér a nagyböjt, a hústól való tartózkodás. Ehhez a naphoz is munkatilalom kapcsolódott. Nem sepertek, nem főztek, nem hajtottak ki, nem fogták be az állatokat. A böjti tilalom után ismét lehetett táncolni, bálokat rendezni. Ajakon például a húsvéti bálba a lányok hajadonfőtt, és fehér ruhában mentek, a bál költségeit a legények fizették.

A református magyarságnál a húsvétvasárnapi asztalt hófehér abrosszal terítették, terítik le, erre kerül a főtt sonka, kolbász, tojás, kalács, reszelt retek vagy torma, vaj és a bor.

A ház népe körülülte az asztalt. Nyírmeggyesen az imádság után a házigazda egy tojást annyi cikkelyre vágott, ahányan az asztalt körülültek. Mindenki egy-egy tojáscikket kapott, mely az első falat húsvétvasárnap reggelén. Ezzel erősítették meg ősi hit szerint az összetartozásukat, a jóban-rosszban való együttlétüket. Tíz órakor kezdődött az istentisztelet, mindenki ünneplőbe öltözve, a lányok új ruhájukat felvéve siettek a templomba.

Ételszentelés

Katolikusoknál a húsvétvasárnapi szentmise után pászkaszentelés volt, illetve van a mai napig is. Az egyház áldásban részesítette a hívek húsvéti eledelét, amit a hosszú böjt után az örömlakomára készítettek. Ezek az ételek többfélék, és jelképes értelmük volt. Régen a katolikus hívők nagy pászkaszentelő kaskákban, pászka kosa-
rakban vittek annyi ételt szenteltetni, hogy több napra elegendő le-

gyen a családnak. A kaska aljára fehér abroszt terítettek, arra tették a jellegzetes húsvéti ételeket: a pászkat (kalácsot), a tojást, sonkát, kolbászt, sárgatúrót, vörösbort. Ezután került még bele túró, vaj, torma, só, cukor, pálinka. A módosabbak egész sült bárányt is vittek, újabban töltött tyúkot, húst, fasírtot is. A legjellegzetesebb húsvéti szentelt étel a kalács, a pászka volt. Már az elnevezés is mutatja, hogy a kalács magát Jézus Krisztust és húsvét ünnepeit jelképezi. A pászka formája, díszítése ugyancsak különlegeségét, rituális jelentőségét hangsúlyozta.

4. kép. Húsvéti pászkaszentelés Timáron.
(Pásztor Andrásné magángyűjteményéből)

A szenteltetni vitt ételt pászkatakaróval, pászkaruhával takarták le, amelyet csak erre az alkalomra használtak. Jellegzetes motívuma volt a pászkakendőnek a kereszt, a kehely, a „Feltámadt Krisztus” felirat. A szamosháti katolikusok ételeikkel süketcsalánt is szenteltettek. A csalánt megaprították, és rántottába sütve ették. Úgy vélték, hogy aki ilyen ételt eszik, azt abban az esztendőben nem fogja a járvány.

Sokfelé elterjedt szokás volt, hogy a húsvéti ételszentelés után igyekeztek minél előbb hazaérni, mivel a hiedelem szerint, aki elsőnek ér haza, annak tehene adja a legtöbb tejet. A nyíraczádi hiedelem szerint pedig, aki utolsónak marad, az még abban az évben meghal. Anarcson, Ajakon régen szokás volt, hogy a kosarat végighordozták a házban és az istálló körül, hogy a gonosz és a féreg elkerülje a házat. Csak ezután fogtak a szentelt étel „elköltéséhez”.

Az ópályi lányok a szentelt pászkat a fejük fölé emelték, és ezt mondogatták: „Híres legyek, mint ez a páska!” Ez egy ősi liturgikus szokás csökevénye. Az ősi keleti szakrális hagyományban a halotti szertartáson, vagy az útra kelők számára kenyeret, kalácsot emeltek a levegőbe, és azt mondták: „Nagy a Szentháromság neve! Legszentebb Nagyasszonyunk, Mária, Isten anyja, segíts meg bennünket!”

5. kép. Pászkaszentelő kosár a szentelt ételekkel. Sóstói Múzeumfalu, Kállósejéni görög katolikus lakóház. (Bodnár Zsuzsanna felv.) 2008.

6. kép. Pászkakosarak, szentelt ételek a húsvéti asztalon. Sóstói Múzeumfalu, Kállósejéni görög katolikus lakóház. (Bodnár Zsuzsanna felv.) 2009.

A szentelés után a templomból hazatérve, ünnepi ebédül a szentelt szolgált. Ajakon úgy tartották, hogy a megszentelt eledel megvédi a híveket a hosszú böjt és megtartóztatás után a túlzott mértéktelenségtől. A szenteltet sokáig ették, a locsolkodókat szintén ezzel várták. Biriben a gazda mindig adott a pászkából a jószágnak is. A tojás héját, a morzsát összegyűjtötték, és összetörve odaadták az apróléknak, vagy a tűzbe dobták. A beregi görög katolikusoknál nagy körültekintéssel vízbe vetették. Nyírbátorban a görög katolikusok a hazavitt pászkából kereszt alakban négy darabot kivágtak. Ezeket a szarvasmarháknak adták, a morzsákat az aprójóságoknak. A szatmári Kisarban régen a tavaszi kihajtáskor tojásan át hajtották át a jószágot, hogy egész évben egészséges legyen.

Érdekes szokásként kell megemlítenünk, hogy Szatmárban húsvét estéjén jártak kántálni. Férfiak, gyermekek főleg lányokat, családokat látogattak meg. Énekeltek: „Jézus, ki a sírban valál”, majd tréfás köszöntőket mondtak, például: „Adjon Isten a szekérbe kereket, a bölcsőbe gyereket!” – termékenységvarázsló jelleggel. A lányok az ablakon keresztül nyújtották ki a hímeseiket. A kántálókat tojással, kaláccsal, borral kínálták.

Húsvéthétfő

A húsvéthétfői locsolódás az ősi termékenységvarázsló szertartások emlékét őrzi. A feltámadás öröme, és az élet megújulásának serkentése egyaránt a húsvéthétfői locsolkodásban csúcsozott ki. A böjt idején lefojtott tavaszi energiák gátak nélkül, harsányan szabadultak fel a lányok megöntözésének vidámságában.

7. kép. Húsvét hétfői locsolkodás a Sóstói Múzeumfaluban. (Bodnár Zsuzsanna felv.)

A XX. században még a kútnál, vödörrel ment a locsolkodás, (öntöztek), a lányoknak, asszonyoknak többször is át kellett öltözniük. A szagos vízzel való öntözés csak később terjedt el. Bereg és Szatmár vármegyében a Ma van húsvét napja kezdetű kántáló énekkel a legények sorra járták a lányos házakat. Vezérük a beköszöntő, egy másik a tojásvivő. A lányok az ablakon kiadták a tojást, ekkor locsolták meg őket. Közben ezt énekeltek:

„Ma van húsvét napja, másod éjszakája, jól tudjátok,
kinek első napján, Jézus feltámadván, dicsőségbe.
Lám madarak is, hangicsálnak ők is, vigadoznak,
szép plánták újulnak, termőfák vidulnak, virágoznak.
Máris, Borbála, Rebeka, Zsuzsanna, kegyes szüzek,
keljetek fel ágyból, cifra nyoszolyából, mit alusztok.
Hímes tojás léssen, tizenkét pár készen, mi számunkra,
ha pedig nem léssen, vízipuskám készen számotokra.”

Kerényi György, 1982. 88.

A Nyírségből ismert locsolkodási szokás volt a következő: a férfi bement a házba, köszönt, majd így szolt: „Feltámadt Krisztus! Messziről jöttem, nagyon elfáradtam, megéheztem, megszomjaztam, legyen szíves egy kis vizet adni!” A kapott vizet azonban nem

ította meg, hanem azzal leöntötte a lányt, asszonyt. A locsolásért a nők férfiakat, legényeket étellel-itallal kínálták. A gyerekek már korán reggel elindultak öntözni, és az egész falut bejárták. Verseikért egy-egy piros-, hímes tojást, pénzt kaptak. Érdekes szokás volt, hogy a legények Beregben és Szatmárban párban kapták a tojást. Keresztanyjuktól és szeretőjüktől 8-10 pár egyformán megírt hímes is kaptak, mástól csak egypár járt nekik. Erre utal egy tiszaszalkai locsolóvers részlete is: „Ha megajándékozna egypár hímesével, úgy beszélnék veled, mint a szeretőmmel!”

A locsolkodásnak szigorúan meghatározott sorrendje és ideje volt. Először az anyákat, lánytestvéreket, majd a keresztanyákat illett meglocsolni. Ezután a nagymamákat, nagynéniket, szomszédokat, majd a rokonok, barátok következtek. Ha egy lányt nem locsoltak meg, az szégyen volt, azt mondták, hogy így nem megy férjhez. Minél többen voltak a locsolkodók, az volt a dicsőség. Régen húsvétkedden a lányok locsolkodtak. Kállósejében megtörtént, hogy a krumplisverembe bűjt legényeket a lányok kiöntötték, mint az ürgét.

Tojásfestés

Megyénkben, a Felső-Tiszavidéken igen gazdag tojásíró hagyomány maradt fenn. A leggazdagabb tojásfestő vidék a református lakosságú Bereg és Szatmár volt. Elvéve egy-egy rétközi és nyírségi faluból is vannak szép tojások, míg a Nyírség nagyobb részén, a tirpák tanyabokrokban, nyíri Mezőségeken nem volt szokás a tojás kihimezése. Az itteni falvakban a legrégebb és a legegyszerűbb módszer a különböző festőnövényekkel történő egyszínűre festés volt. Pirosbarna, barna, téglavörös színt adott a hagymahaj és a büdöskőpaszuly, pirosat a berzseny, sárgát a szárított sáfrányvirág. A gazdagabb hagyományú vidékeken már többféle szín és technika is előfordult.

Ismerték a levélrátétes díszítést is. A legelső kora tavaszi növények (bürök, petrezselyem) leveleit harisnyaszállal szorosán rákötötték a tojásra, majd a festőlébe mártották. A levél helyét nem fogta be a festék, így szépen kirajzolódott a színes tojáson a fehér minta.

A hímesek készítésének legnépszerűbb eljárása a viaszozás volt. Az írás eszközeként az író, írónő, gica vagy kice szolgált. Előfordult olyan díszítési mód is, hogy kemény szalmaszállal, tollszárral, hegyesre faragott pálcikával vitték fel a viackot a to-

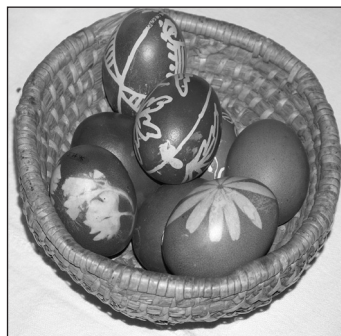
járásra. Legegyszerűbb módja az volt, hogy magával a meghegyezett viasszal írtak a meleg tojásra. A megírt tojást forró festéklében megfőzték, majd letörölve róla a viaszt, szalonnával átkenték.

Különlegesen szép díszítési eljárás a tojás aranyozása, ezüstözése, melyet megyénk számos szatmári, beregi településén alkalmaztak. A megfőtt fehér vagy hagymahajjal barnára festett tojásra viaszmintát írtak, majd arany-, illetve ezüst porral behintették, vagy abban megforgatták. A fémpor a viaszba beleragadva fényes-sé tette a tojás felületéről domborúan kiemelkedő mintát.

A karcolás szintén régi, hagyományos tojásdíszítő módszer. A megfestett tojásra késsel, borotvával, szeggel kaparták rá a különböző mintákat (vakart tojás). Ez a minta lehetett rózsza, szegfű, tulipán, vagy különféle levelek, bimbók.

Ismert tojásdíszítési eljárás a savas-maratásos technika. Savba mártott hegyes fapálcikával, szalmaszállal, lúdtollal rajzolt minták fehérebbek voltak, mint az írókázott tojások. Ez a technika finomabb rajzolást tett lehetővé. Az 1950-es évektől a tojásdíszítés elterjedt módja az ecsettel való festés volt, ezt ma is használják. Vidékünkre még a legutóbbi évtizedekben is a hagyományos színek és eljárások voltak a jellemzők. A hímes tojás szimbólum értékét külön hangsúlyozza a színezése és a ráírt ornamentika, amely nem öncélú díszítés, hanem egy hordozó jel attól, aki adja, és annak, aki kapja.

A tojásmotívumok egyik csoportja, amelyek mintái nem konkrét dolgok ábrázolásai, hanem jelek, geometrikus ábrák, stilizált növényi ornamensek (forgó rózsza, életfa, hullám, hosszanti és keresztirányú egyenesek, pontok, karikák). A díszítések másik csoportja az élethű ábrázolás, így a virág, állat, ember. A tojások nagy része piros, amely az élet színe, illetve az arany, amely ilyenkor a megújuló, feltámadó Napot idézi. A színeknek is fontos üzenete van: a piros Jézus kiontott vére, szeretet, zöld a szabadság, megújulás, sárga a föld, az egyház, arany szín a gazdagság, a megújuló nap, kék Mária szüzanya és a bátorság, míg a fehér a szűzi tisztaság jelképe.

8. kép. Hímes tojások a Sóstói Múzeumfalú gyűjteményéből. (Bodnár Zsuzsanna felv.)

Irodalom

- BODNÁR ZSUZSANNA 1998. Évszázadok hétköznapjai, ünnepei. Nyíregyháza
- BODNÁR ZSUZSANNA 2001. Népszokások, néphit, népmese, monda, ballada. In.: A megye néphagyományai. Szerk. Sivadó Sándor 63–140. Nyíregyháza
- KERÉNYI GYÖRGY 1982. Magyar énekes népszokások. Budapest
- LUBY MARGIT 1935. A parasztélet rendje. Budapest
- MÁRKUS MIHÁLY 1943. A bokortanyák népe. Budapest
- RATKÓ LUJZA 2014. A vallási élet és az ünnepi szokások tárgyai. In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Szerk. Ratkó Lujza 627–682. Nyíregyháza
- SZABÓ LÁSZLÓ 1964. A nagypénteki és húsvéti táplálkozás a beregi Tiszaháton. In.: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve IV–V. (1961–1962) 129–138. Nyíregyháza
- SZABÓ LÁSZLÓ 1963. Húsvéti tojások a beregi Tiszaháton In.: Ethn. LXXIV. 4. sz. 525–547.
- SZENDREY ZSIGMOND 1928. Szatmár megye néphagyományai II. Ethn. XXXIX. 147–164.

György-napi megemlékezés Nyíregyházán

Április 24-én megtartotta szokásos ünnepségét a nyíregyházi Bessenyei Társaság névadója tiszteletére. Az idei megemlékezésen is megtelt a Megyeháza díszterme, mely 2007 óta viseli a testőríró nevét. A közművelődési társaság tagjain kívül irodalombarátok, történészek, tanárok és diákok is részt vettek a több részből összeállított műsoron, melyet többször is színesítettek zenei betétek az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium és a Muzsika Zeneiskola tanulóinak köszönhetően.

Miután 14 órakor megkoszorúzták az intézmény folyosóján Bessenyei mellszobrát, a társaság elnöke, dr. Kührner Éva, majd a vármegyei közgyűlés elnöke, Seszták Oszkár köszöntötte az egybegyűlteket.

dr. Kührner Éva, majd a vármegyei közgyűlés elnöke, Seszták Oszkár köszöntötte az egybegyűlteket.

Ezután két, irodalmi témájú előadást hallgathattak meg az érdeklődők a Kölcsey- és Petőfi-emlékév kapcsán.

Dr. Dámné dr. Rác Magdolna Pillanatképek Kölcsey Ferenc életéből címmel foglalta össze a Himnusz szerzőjének életét, míg dr. Kiss Kálmán Petőfi Szatmárban címmel tartott vetítettképes bemutatót.

Mivel 2023 Madách-émlékév is, Petőfi Sándor és Kölcsey Ferenc mellett Az ember tragé-

diájának írójáról is benyújthattak versenyműveket a középiskolás diákok a Bessenyei Társaság még tavaly decemberében kiírt pályázatára, melynek az emlékünnepeken tartották meg az eredményhirdetését. A legjobb munkák szerzőinek Homoródi Antalné igazgatóhelyettes (EKLK) adta át a díjakat, és valamennyi dobogós helyezett ígéretet kapott, hogy műve megjelenik a Bessenyei Almanach következő számában.

Az emelkedett hangulatú műsor méltó lezárása volt az ünneplő tömeg átvonulása a Bessenyei térre, ahol újabb koszorúzás közben hajtottak fejet a Mária Terézia kori írónak.

Orémusz Maja elnökségi tag

KISS KÁLMÁN

Petőfi Szatmárban, avagy hogyan élte a Luby Társaság a költő szatmári vonatkozású emlékeit

A 2023. esztendő kiemelt jelentőségű a magyar kultúra történetében, hiszen ebben az évben – a Himnusz születésének bicentenáriuma mellett – Petőfi Sándor születésének ugyancsak 200. évfordulójára emlékezünk. E jeles alkalomból az egész esztendő során – sőt, néhol már hamarabb elkezdve, illetve még a következő időszakra átnyúlóan is – országszerte sor került, sor kerül Petőfivel kapcsolatos rendezvények, megemlékezések szervezésére, kiállítások megnyitására, amelyek

nem csak a költő életművére hívják fel a figyelmet, hanem olykor újabb szemszögekből is megvilágítják Petőfi Sándor költészetének sajátos vonásait, személyiségének, életútjának egy-egy kevésbé ismert vagy korábban nem reflektorfénybe állított mozzanatát. Vannak, akik eleve ez utóbbi nézőpontból közelítenek a kérdéshez, és a mostanában divatos „újr gondolva” elképzelés alapján emlékeznek a költőre. Megemlékezéseket tartanak országszerte oktatási intézményeink, kulturális egyesületeink, illetve egyéb közösségeink, köztük azon települések is, amelyekben az annak idején az ország sok táját felkereső költő maga is megfordult.

E vonatkozásban a mi térségünk nagyon szerencsésnek tekinthető, hiszen vándorlásai során Petőfi Sándor Szatmárba is eljutott. Mi, szatmáriak különösen büszkéek lehetünk arra, hogy a „szokásosnál” még többet sikerült nyújtanunk. E vidék ugyanis Petőfi számára a történelmi Magyarországnak nem csak egy meglátogatni és megcsodálni való újabb szegletét jelentette, hanem azt, amely a baráti kapcsolatokon túl az igaz szerelmet is adta a költőnek, amely elhozta számára az „ígéret földjét”, a „szerelem országát”.

Petőfi Sándor számára a Szendrey Júliával 1846. szeptember 8-án történt nagykarolyi megismerkedés élete új fejezetének kezdetét jelentette, és bár az utána következő évek viharos gyorsasággal peregtek le, eseményekben, érzelmekben, politikai gondolatokban és alkotásokban igencsak gazdag volt ez az időszak. Nem véletlen hát, hogy ez alatt az összeszámolva szűk félesztendődt kitevő szatmári tartózkodás alatt keletkezett Petőfi Sándor költői életművének jó egytizede.

Miért és hogyan jutott el Petőfi Sándor Szatmárba? Az irodalomtörténet-írók már rég aprólékosan feljegyezték a költő egész életének, benne szatmári időzéseinek mozzanatait. Ezekkel kapcsolatban számtalan információ jól ismert, de van talán még egy-két olyan apró mozzanat, amellyel remélhetőleg sikerül kiegészítenünk, színesítenünk eddigi ismereteinket.¹

Köztudott, hogy a költő 1846 nyarán Kolozsvárra készült utazni, hogy részt vegyen a szeptember 9-i erdélyi országgyűlésen, és éppen ekkor tájt történt, hogy pesti barátjától, Obernyik Károlytól (1814–1855) meghívást kapott egy szatmári utazásra. A költő rögtön elfogadta az invitálást, mert egyébként is régi terve volt egy ilyen út megtétele, ugyanis szerette volna személyesen felkeresni Kölcsey Ferenc (1790–1838) csekei sírját, hogy ilyen módon is kifejezze a Himnusz szerzője és a haladó politikai törekvések egykori elszánt szöszölője iránti tiszteletét.

Így öröme kétszeres volt, egyrészt, mert barátjával, Obernyikkel tarthatott, másrészt pedig azért, mert az ő kalauzolásával juthatott el a csekei temetőbe. És bár az eredeti tervek szerint Petőfi úgy gondolta, hogy a szatmári időzés csak egy néhány napos kitérő lesz, a végén nem ment tovább Erdély felé, merthogy másképp

¹ Vö.: Petőfi a Szatmári-Tiszaháton. In: Elértem, amit ember érhet el. esszé- és tanulmánykötet Petőfi Sándor és Szendrey Júlia házasságkötésének 165. évfordulójára (szerkesztette: Kispálné Lucza Ilona). Országos Petőfi Sándor Társaság. 2013. 95–104.

alakultak a dolgok. A nagykárolyi megyebálon ugyanis megismerkedett Szendrey Júliával (1828–1868), és attól kezdve már csakis az a kérdés foglalkoztatta, hogyan tudna minél több időt tölteni szerelmével.

Még mielőtt azonban továbbhaladnánk, nézzük meg röviden azt a kérdést, hogy mi kötötte Obernyik Károlyt Csekéhez? Az 1837-től a költéssel, irodalommal maga is foglalkozó Obernyik Kölcsey Ferenc árván maradt unokaöccsének, Kölcsey Kálmánnak (1825–1849) volt a házitanítója Csekében. Ismeretes, hogy Kölcsey Ferenc testvére, Kölcsey Ádám (1796–1827) fiatalon meghalt, maga után hagyva özvegy feleségét, illetve kisfiát, Kálmánt. Az özvegyről és a kis unokaöccsről Kölcsey Ádám halála után Kölcsey Ferenc gondoskodott.

Kölcsey Ádámné Szuhányi Jozefin (1798–1854) és a nagyari Luby Károly (1787–1840) járási főszolgabíró felesége, Szuhányi Anna (1788–1840) féltestvérek voltak. Az asszonyok szoros kapcsolatot tartottak fenn egymással, és a családok is látogatták egymást. Így gyakoriak voltak a Csekébe és Nagyárba tett kölcsönös utazások, amelyeken Obernyik Károly is részt vett. Ezek alkalmával ismerkedett meg és barátkozott össze a nagyari Luby fiúkkal, köztük a legidősebbel, Luby Zsigmonddal (1819–1887).

Kölcsey Ferenc 1838 augusztusában bekövetkezett halála után Kölcsey Ádámnéék egy ideig még Csekében éltek, majd 1841-ben az özvegy úgy döntött, hogy kisfiával és Obernyikkal a fővárosba költözik a gyermek nyilvános iskolába íratása céljából. A család Pesten ugyanabban a házban lakott, amelyben Czuczor Gergely költő, drámairó is élt, ő ismertette össze Obernyiket Petőfivel.² A két fiatal költő között szoros barátság szövődött. 1846-ban Obernyik tagja lett a Tizek Társaságának.

Obernyik Károly 1846 augusztusában elhatározott utazásának elsődleges célját is Molnár József tanulmányából ismerhetjük meg. Obernyiket az egyik műve kapcsán plágiummal vádolták meg, ami őt lelkileg nagyon megviselte. Nyugalomra, vidéki levegőre vágyott, ezért úgy döntött, hogy elhagyja a fővárost, és egy kis pihenőre elutazik Szatmárba. Ekkor hívta magával Petőfit. Az adatok azt mutatják, hogy a két fiatal augusztus végén indult Pestről, és úgy gondoljuk, hogy röviddel azután már meg is érkez-

² Vö.: Molnár József: Petőfi és baráti köre Szatmárban. In: Szabolcs-szatmári Szemle. 1973. 1. szám. 37.

hettek, hiszen ismereteink szerint akkoriban postakocsin legfeljebb három nap alatt el lehetett érni Nagykárolyba.

Azt az irodalomtörténet is számon tartja, hogy Obernyik és Petőfi 1846 augusztusának végén indult útnak a fővárosból Szatmár vármegye felé, majd a Petőfi-életműtörténetek idevágó sorai – érdekes módon, néhány napot kihagyva, mintegy előreugorva az időben – már arról tudósítanak, hogy a költő szeptember 5-én vagy 6-án Szatmárnémetiből Nagykárolyba ment, hogy szeptember 7-én a megyeszékhelyen legyen, amikor sor kerül Szerdahelyi Pál helyettes főispán beiktatására.

Kérdésünk arra vonatkozik, hogy vajon merre járt Petőfi, mit csinált a szeptember eleji megérkezéstől szeptember 5-ig? Erre azt válaszolhatjuk, hogy minden bizonnyal ez a pár nap volt az, amikor Petőfi Obernyikkal Csekébe ment, illetve ekkor került sor a Luby Zsigmonddal való megismerkedésre, összebarátkozásra. És ezek a napok voltak azok, amelyek során egy késő délutáni órán, „nyári napnak alkonyulatánál” Petőfi bebarangolhatta a nagyari tájat, felkereshette a Tisza és a Túr torkolatát, összegyűjthette azokat a benyomásokat és élményeket, amelyek alapul szolgáltak a nagyon „szatmári”, de mégis a fővárosban a következő év februárjában végső formába öntött gyönyörű tájleíró költeménye, A Tisza megírásához.³ A versben megörökített mozzanatoknak mindenképpen nyáriaknak, legkésőbb szeptember elejieknek kellett lenniük, mert ha elfogadjuk az irodalomtörténészek azon elképzelését, miszerint Petőfi október elején – a csekei református tiszteletes vendégszeretetét élvezve és Csekében töltve néhány napot – gyűjthette össze A Tisza élményanyagát, akkor ez egyáltalán nem vág egybe a csekei költeményekben megörökített időjárás- és hangulati tényezőkkel. A versek ugyanis arról tanúskodnak, hogy azokban a napokban már ködös, borús, felhős őszi napok jártak.⁴

Azt biztosra vehetjük, hogy Petőfi többször is vendége volt a Luby családnak, illetve hogy a költő lakott a nagyari Lubyak udvarházában, ugyanis vannak erre vonatkozó írásos bizonyítékaink. Ezek közé tartozik az a két fennmaradt magánlevél, amelyet 1900-ban Luby Zsigmond testvére, ifjabb Luby Károly (1830–1908) írt Szinnyei Józsefnek. Luby Károly ugyanis élénken ér-

³ A költemény után ez áll: Pest, 1847. február.

⁴ Vö.: Borús, ködös őszi idő..., Ereszkedik le a felhő... c. költemények, amelyeket Csekében 1846. október 1–7. között írt.

Petőfi Sándor és nagyari barátja, Luby Zsigmond

deklódott a múlt iránt, ennek köszönhetően lett felnőtt korában Szatmár vármegye levéltárnoka, de emellett jelentős genealógiai kutatómunkát is folytatott. Luby Károly értékes adatokat közölt Szinnyi József híres műve, a Magyar írók élete és munkái számára. Az említett, Szinnyeinek küldött leveleiben azt is leírta, hogy Petőfi többször is vendégeskedett a nagyari kúriában, néha napokat, sőt olykor heteket is ott töltve. Mint írja, ő tizenhat-tizenhét éves, „nagyocska fiúként” szintén a testvéreivel és Petőfivel tartott, amikor át-átmentek Csekébe, illetve lementek a Tiszára, ahogy írta: „fürdeni”.⁵

E két levélen kívül fennmaradt még két nagyon értékes dokumentum: mindkettőt a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. Az egyik egy Petőfi-levél, amelyet a költő 1847 júliusában írt Luby Zsigmondnak, Fülöpösdarócra címezve azt.⁶ Luby Zsigmond ugyanis 1845-ben megházasodott, és attól kezdve döntően a felesége, Ilosvay Katalin fülöpösdaróci kastélyában élt, ám a nagyari birtokrészen a gazdálkodás intézése, illetve fiatal testvéreinek meglátogatása céljából gyakran járt Magyarban. Így láthatta tehát vendégül Luby Zsigmond Petőfit mind a nagyari udvarházban, mind fülöpösdaróci kastélyban.

⁵ MTA Kézirattár: Ms 784/151. 1900. jan. 19-i és Ms 784/152. 1900. márc. 23-i levél.

⁶ Petőfi Irodalmi Múzeum P-lev. P.51/1-3.

E barátság emlékét őrzi Luby Zsigmond ifjúkori verseskönyve is, amelyben két Petőfi-vers is található: ezek autográf iratok, azaz mindkét költeményt a költő sajátkezűleg maga jegyezte be.⁷ Az egyik a Dalaim című vers, amelyet még Szatmárba utazása előtt, 1846 áprilisában írt a költő. Ez a vers feltehetőleg megismerkedésük alkalmából került be a verseskönyvbe, a másik viszont már Petőfi szatmári tartózkodása alatt keletkezett: ez Az én képzeletem nem ... címet viselő vers, amelyet 1846 októberében Csekében írt a költő.

Van még egy mozzanat, amely Csekén, Magyarországon és Fülöpösön kívül egy újabb, szintén szatmári térségbe li településhez kötődik: ez a Falu végén kurta kocsmá című vers.⁸ Bár annak idején a költeményben megénekelt kocsmát a Szamos mente több települése is magáénak mondta, a legnagyobb valószínűséggel mégiscsak a matolcsi kocsmá mellett szólnak az érvek. Ott volt ugyanis az a komp, amellyel át lehetett jutni a Szamos másik, Tunyog felőli partjára, innen haladva tovább az ország belseje felé. A komp szomszédságában állt a kocsmá, ott kerülhetett sor az életképben megénekelt esetre. E kompnak egyébként Petőfi és Luby Zsigmond számára nem volt közlekedési szempontból jelentősége, mert egészen az Ecsedi-láp 19. század végén történő lecsapolásáig, illetve a Szamos szabályozásáig (kiegyenesítéséig) mind Matolcs, mind Fülöpös egymás mellett, a Szamos jobb partján fekvő települések voltak, és csak a Cégénydányád és Matolcs között átszótt mesterséges, új Szamos-meder tette őket balparti községgké. Így tehát Fehérgyarmatról – a Szamoson történő átkelés nélkül – szekérúton el lehetett közvetlenül jutni Matolcsra, egy másikon pedig Fülöpösöcra is. Hogy miért mentek akkor éppen Matolcsra keresztül Darócra, arra vonatkozóan csak feltételezni tudjuk, hogy a nagyobb jelentőségű, szamosi átmenő forgalmat is lebonyolító és emiatt minden bizonnyal jobb állapotban tartott matolcsi út jobb minőségű lehetett, azon haladva kényelmesebb, „zökkenőmentesebb” volt az utazás.

Tudjuk, hogy a csekei, nagyari és fülöpösöci időzések Petőfi szatmári tartózkodásainak csupán kisebb részét képezték, hiszen a költő igyekezett minél közelebb lenni Erdődhez, így számára a barátja, Pap Endre (1817–1851) szatmárnémeti otthoná-

⁷ Petőfi Irodalmi Múzeum P-an P.53.

⁸ A vers végén ez olvasható: Szatmár, 1847. augusztus.

ban biztosított szállás volt a legideálisabb. Bár kicsit távolabb feküdt, de mindenképpen közelebb volt Erdődhöz másik barátja, Riskó Ignác (1813–1890) nagykárolyi háza is, ahol szintén időzgetett Petőfi. És a házasságkötés után kiemelt jelentőségű lett gróf Teleki Sándor (1821–1892) koltói kastélya, amelyben a költő tollából a mézeshetek alatt a magyar szerelmi líra kimagasló gyöngyszemei születtek meg.

Petőfi 1846-ban és 1847-ben összesen háromszor utazott Szatmárba: 1846. augusztus vége és november 10-e, 1847. május 17-e és május 30-a, illetve július 13-a és október 13-a között tartózkodott Szatmár vármegye területén. Míg első utazásának célja Kölcsey sírjának felkeresése volt, a következő két alkalommal, azaz 1847 májusában és júliusában már a Júliával való találkozás vágya repítette Szatmárba, és mint ismeretes, Petőfi szatmári térségünkben egyénileg vagy Luby Zsigmond révén 1847-ben is meg-megfordult.

Luby Zsigmond és utódai is nagyon büszkék voltak a Petőfivel kialakult barátságra, illetve azokra a tárgyi emlékekre, amelyek erről tanúskodtak. Luby Zsigmond féltve őrizte ezeket életében, halála után aztán egy részük közgyűjteményekbe került, egy-néhányuk pedig az idők során elkallódott. Mindezek ellenére is szép az a hagyatéék, amely a Petőfi–Luby-barátsággal kapcsolatban fennmaradt. A szatmári térségben a Petőfinek egykor szállásul szolgáló épületek közül napjainkban már csak egyetlenegy, a nagyari Luby-udvarház áll.

A 2012-ben létrehozott, 2013-ben bejegyzett Luby Társaság egyik kiemelt célkitűzése a Luby család szellemi örökségének kutatásán túl – a Lubyak által megkezdett úton haladva – a szatmári Petőfi-kultusz éltetése. Ennek jegyében a Luby Társaság kezdeményezésére és a helyi önkormányzatok közreműködésével az elmúlt tíz esztendőben a szatmári térség egyes településein Petőfi-emlékhelyek jöttek létre, azokat emlékfákkal, emlékkövekkel, emléktáblákkal vagy emlékoszlopokkal megjelölve.

Petőfi Sándor Csekében jártának emlékét a Kölcsey-emlékkiállítás előtti parkban hirdeti egy emlékhely, A Tisza című költemény első, fizetségképpen elhangzásának legendáját Fehérgyarmaton a Kossuth-parkban örökíti meg egy emlékkő, más emlékkövek pedig Géberjénben, Fülöpösdarócon és Tunyogmatolcson hirdetik a Falu végén kurta kocsmá lehetséges

keletkezési helyszínét, illetve emlékeztetnek a költő fülpösdaróci időzéseire.

Fülpösdarócon a 19. század végén épített Luby-kastély falán 2014-ben elhelyezett emléktáblánk arról ad hírt, hogy egykor azon a helyen állt a Petőfinek is szállást nyújtó Ilosvay–Luby-kastély. Nagyarban a Petőfi-fa szomszédságában alakítottuk ki 2014-ben a „Petőfi-fák kárpát-medencei emlékkertjét”, amelyben a dömsödi tölgy, az eperjesi bükk, a koltói som és a székelykeresztúri vadkörte testvérfaí szépen erősödnek a befogadó szatmári talajban. Közöttük áll a nagyariak emlékfája is, egy páfrányfenyő, amely a Luby család kultikus fája volt. A félkörben elültetett fák a Petőfi tiszteletére állított tulipános emlékoszlopra néznek, amelyet szintén 2014-ben lepleztünk le a találkozó alkalmából.

Nem messze a Petőfi-fától áll a Nagyari Galéria épülete, amelynek utcafronti helyiségében a „Petőfi Nagyarban” kiállítás várja a látogatókat. A nagyari Luby-kúrián a 2012-ben a helyi önkormányzat és a Megyei Honismereti Egyesület által állított emléktábla mellett 2023 júliusától már egy újabb emléktábla is hirdeti Petőfi Sándor Nagyarban jártának emlékét, amelyet a költő születésének 200. évfordulója alkalmából avattunk fel.

És hogy ne csak emléktáblák és emlékkövek hirdessék Petőfi Szatmárban, s benne Nagyarban jártának emlékét, 2014-ben Kéry Péter operatőr-rendező segítségével elkészítettük a „Petőfi-hagyományok Szatmárban” című ismeretterjesztő filmünket, amely a nagyari Luby-kastély vetítőtermében várja a szatmári múlt ezen becses értékét megismerni kívánó látogatókat, a Luby család Petőfi-emlékeinek néhány érdekes mozzanatáról pedig a 2023-ban Családi emlékeim címmel megjelent, Luby Margit visszaemlékező gondolatait is tartalmazó kötetben olvashatnak bővebben az érdeklődők.⁹

---

⁹ Egy régi udvarház lakói s közben Petőfiről való emlékezések. Részletek Luby Margit családi vonatkozású visszaemlékezéséből. In: Családi emlékeim. Válogatás Luby Margit kéziratos hagyatékából. A kötetet szerkesztette, a szövegeket válogatta, gondozta: dr. Kiss Kálmán. Luby Társaság, Nyíregyháza, 2022. 29–58.

Két évszázad emlékezete a mai fiatalok körében

2023-ban „Két évszázad emlékezete a mai fiatalok körében” címmel hirdetett pályázatot 7–12. osztályos diákok számára közösen a Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság és az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium. Az apropót ehhez Madách Imre és Petőfi Sándor születésének valamint a Himnusz megírásának 200. évfordulója adta.

A témákhoz felkínált címek a következők voltak: 1. PetőFiai, 2. „Isten áldd meg a magyart...” – Áldás és átok a magyarság történelmében. 3. „Mondottam, ember: küzdj és bizva bízzál!” – De miért és miben? Olyan egyéni hangvételű, kreatív, írott vagy vizuális (pl. film) formában megfogalmazott pályaművek elkészítését vártuk, amelyeket e három jeles évforduló inspirált. Elvárás volt, hogy a fiatalok bemutassák, mit jelent számukra Madách vagy Petőfi életműve illetve Kölcsey Ferenc Himnuszának gondolatai.

Hat anonim módon benyújtott pályaművet bíralt az értékelő bizottság. A kiváló dolgozatokat az Evangélikus Kossuth Lajos

Gimnázium tanulói küldték be. Közülük Hibján Gréta Fanni (a előző oldali képen balról a 6.), Türk Zita (a képen az 5.) és Hankószki Péter (2.) könyvjutalomban részesültek.

Az első díjat Mráz Dávid (a képen az 1.) érdemelte ki „Petőfi a forradalmár” című dolgozatával. A második díjazott, Spekker Emese (3.) „Képzelt társalgás” című munkája lett. A harmadik helyezett Cseszlai Dóra (4.) „Mondottam, ember küzdj és bízz a bízzál!” – De miért és miben? című irodalmi esszéje volt.

A díjakat Homoródi Antalné az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium igazgatóhelyettese adta át. A legjobb pályamunkák, melyek publikálási lehetőséget kaptak, a Bessenyei Almanach e számában olvashatók.

MRÁZ DÁVID

Petőfi, a forradalmár

1823. január elsején Kiskőrösön megszületett egy gyermek. Vajon amikor az édesanyja, Hrúz Mária a karjaiba vette, és kisfia szemébe nézett, akkor gondolt-e arra mit hoz majd számukra az új élet ígérete? Vajon Petrovics István, az édesapja gondolta-e, hogy fia milyen hatással lesz majd a magyar emberekre? Nem hiszem, hogy gondoltak fiuk jövőbeli tetteire. Féltették a kis jövevényt, hisz annyira gyöngye volt, hogy a gyermeket minden este spirituszban fürdették, annak érdekében, hogy megóvják az egészségét.

A féltő szülői gondoskodásnak köszönhetően Petőfi szépen cseperedett Félégyházán, ahol gyermeksege éveit töltötte. Petrovics István szerette volna, ha fiai minél jobb oktatásban részesülnek, ezért állandóan kereste a legmegfelelőbb iskolát számukra. Az iskolai évek alatt az ifjú Petőfi számos ismeretre tett szert, rengeteget olvasott, és mindössze tizenöt éves, amikor már versek írá-

sával foglalkozik. Édesapja sokat költött fia taníttatására, meg is tehette ezt, hiszen jól állt anyagilag. Ez azonban nem tartott örök-ké. 1839-ben megbukott történelemből, több tárgyból is gyenge eredménnyel zárta a félévet. Apja anyagi helyzete romlott, már nem volt forrás, amiből Petőfit taníttathatta volna.

Ekkor kezdődik a költő életében a vándorlás korszaka. Pestre megy, ahol sikerül a Nemzeti Színházban munkát kapnia. De nem tud megmaradni itt sem sokáig; nyugtalan természete egyre hajtja a végzete felé. Közben pedig alkot. Egész írói munkássága 7-8 évre tehető. Ez idő alatt sikerült megírnia mindazt, amit örök-ségül hagyott számunkra.

Versei ma is élnek, és a haza iránti szeretetre, tettekre buzdítanak bennünket. Minden magyar diák tudja, hogy mi volt Petőfi szerepe az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban. Az Egy gondolat bánt engemet című rapszodiájában szinte előre megírta a saját sorsát. Azt kívánja a lírai én ebben a költeményben, hogy a szabadságért folytatott harcban, a csatamezőn hunyjon el. A lassú, hosszú vontatott halált elutasítja. A magyar népért akart harcolni tűzön-vízen át.

Úgy gondolom, ha ma élne, akkor is forradalmár lenne, és a nép élére állna. A nép nevében című vesében a nép jogaiért emeli fel a szavát. Az indulatos, szenvedélyes hangnem is azt sejteti, hogy a költő szinte ég a forradalmi lázban. A haza és a jog a népé. A hazát a nép fogja megvédeni az ellenségtől, mégis a népnek nincsenek jogai. A sanyargatott sorsú nép szent Petőfi számára. A nép semmiben sem hibás, semmiről sem tehet. Neki pedig az a feladata, hogy felhívja a nép sorára mindazok figyelmét, akik a népet megfosztották jogaitól.

1848. március 15-én a márciusi ifjak vezére volt. A 12 pont mellett kinyomtatták a Nemzeti dalt. A Nemzeti dal kiáltvány a magyar nemzethez. Petőfi lelkesítő szózata. Szavai minden március 15-i megemlékezésen elhangzanak ma is. A Föltámadott a tenger, A királyokhoz című vers írásakor már a nép szószólója volt. Forradalmi gondolatai a nemzeti függetlenség kivívásának gondolatában voltak a legerősebbek, de a társadalmi igazságosság, sőt a világszabadság gondolata hevítette. A XIX. század költőiben megidézi azt a történelmi jövőt, amelyben az emberiség minden tagja számára eljön az új Kánaán.

Ha Petőfi nevét meghallom, az alábbi dolgok jutnak az eszembe: hazaszeretet, áldozat, szabadság. Petőfi vérében szinte kódolva volt az, hogy a hazáért tenni kell, és ha a haza érdeke úgy kívánja, akkor meg kell halni érte. Számomra a hazaszeretet azt jelenti, hogy ha majd felnőtt leszek, igyekezzek itt élni, dolgozni, családot alapítani. Olyan értékeket teremteni, amelyeket örökül hagyhatok majd a későbbi nemzedékek számára.

Petőfinek annyira fontos volt a szabadság, hogy az életét áldozta érte. Kicsi gyermeke és felesége várta otthon, ő mégis kardot ragadott és harcolni ment. Bem seregében szolgált, és eltűnt a segesvári csatában. Többé senki sem látta. A szüleimmel minden évben ellátogatunk Petőfi fájához Magyar településen, nemzeti színű szalagot helyezünk el a fánál. Én ezt kaptam a szüleimtől örökségül, hogy tiszteljem a költőt, aki ebben az országban élt és alkotott, és harcolt, azért, hogy én is és minden magyar ember szabadon éljen s haljon.

Irodalomjegyzék

Könyvek

Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete Osiris K., Bp., 2022 2.

Csiffáry Gabriella: Magyarázom a bizonyítványom: Híres magyarok az iskolában Corvina, Bp., 2017

Online források

Petőfi Sándor összes költeményei <https://mek.oszk.hu/01000/01006/01006.pdf>

Petőfi – A szabadságharc idején <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/pselet6.htm>

Ady Endre: A forradalmár Petőfi <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00057/01618.htm>

[Időutazó]: Petőfi Sándor- a forradalmár költő, aki mégsem tökéletes <https://www.youtube.com/watch?v=zoL5nS5z1uI>

[szerk. Evangélikus Országos Gyűjtemény]: Kisfilmek Petőfi szülővárosából és iskoláiból <https://eom.lutheran.hu/node/2337>

[Petőfi Irodalmi Múzeum]: Petőfi kiállítás <https://bolyongo.pim.hu/> (2023.03.15.)

SPEKKER EMESE

Képzelt társalgás

A szalon kényelmes foteljébe süppedtem, kezemben egy mimóza, épp most kevertem, úgy ahogy egy barátnőm tanította. Ady sértetten meredt a pohár tartalmára, nyilvánvalóan nem azért hozott francia pezsgőt az alkalomra, hogy én – a meghívottak közt a névtelen senki – koktélt keverjek belőle.

Velem szemközt, a dohányzóasztal túloldalán Arany konyakot töltött magának és Babitsnak. Nem titkolom, a résztvevők közül talán őt kedvelem leginkább, a nyugalma ragályos. Mellettük Kosztolányi gyűjtött épp cigarettára, megkínált mindenkit, de Adyt kihagyta. Valahol legbelül még mindig gyerek, vagy szimplán a felnőtt harag is ilyen gyerekes.

Senki sem kezdett beszélgetést a témáról, ami kapcsán hívtam őket. Babits és Arany csendes társalgásba keveredett már mikor megérkeztek. Ady hol a kezét tördelte, hol a lábával tologott ütemet. Mindig is úgy gondoltam, hogy figyelemzavaros. Lehet, igazam van. Én magam, inkább a berendezést figyeltem meg alaposabban. Úgy éreztem magam, mintha egy 19. századi szalon kiállításán lennék. Már csak az elkerítő zsinór hiányzott. Ellenben, ez a kiállítás tele volt élettel. Kosztolányi cigaretta hamuja a perzsaszőnyegre hullott, Arany gondatlanul kilötytyintett konyakja nyomot hagyott a tölgyfa asztalon, és ugyanezen dohány és ital füstje töltötte meg a férfi szalont. A madarak csicseregése is be-behallatszódott, ha az ember nagyon figyelt. De ebben a megelevenedett kiállításban az én agyam más síkon vert tanyát. Gondolati síkon, mégpedig a múltban, ami mindig is veszélyes területe volt az elmélkedésnek, mivel a múltról való ismereteit az ember bizonyosra veszi, míg a jövőről tudja, hogy bizonytalan. És amikor az ember makacsul hisz, akkor gyakran téved. Ilyen makacsul hittem én is a következő vallomásom sorait.

– Petőfi idealista volt. – Jelentettem ki a semmiből, és a négy költő úgy kapta felém a fejét, mint az idegen lépéseket halló kutya. Kicsit félve, kicsit gyanakvón és valahol izgatottan, készen arra, hogy megvédjék a saját véleményüket. Megköszörültem a torkom, nehogy berekedjek a fontos mondandóm közepette, majd folytattam: – Álmodozó volt, idealista, és kitartott az elhatározásai

mellett. Elhagyta az otthont, hogy vándorszínész legyen és a semmiből éljen. Katona akart lenni, és betegen is menetelt. Költőként állandó kritika érte. Szerelmet akart és szabadságot, mindkettőért küzdött. És pont ezzel hozott változást Magyarországra, a magyar irodalomba, a köztudatba. Mert igazi lángoló szívű idealista volt, romantikus, ha úgy tetszik. A történelem során később is az álmódosók hoztak változást, például Martin Luther King.

– Én is változást akartam hozni, de engem nem ünnepelet a tömeg az új Petőfiként. Ezt mivel magyarázod? – vágott közbe Ady, és hatalmas szemével várakozón nézett rám.

– Sándornak is voltak kritikusai – bűgta békéltetőn Arany, de a helyzeten már nem sokat segített.

Pár másodpercnyi csönd telepedett ránk feszültségtől zsongva. Féltem, hogy Kosztolányi megjegyzést tesz, és olyan perpatvar tör ki közte és Ady között, amely teljesen ellehetetlenítené a Petőfi téma boncolgatását.

– És pontosan, hogy érted azt hogy idealista volt? – kérdezte Babits, láthatóan azzal a céllal, hogy terelje a témát.

A kérdése elbizonytalanított. Itt ez a négy világlátott, irodalomban jártas költő, és én arról magyarázok nekik, mit jelent számomra Petőfi életműve. Szívem szerint elsüppedtem volna a kanapé bársony párnái közt. Bárcsak lett volna nálam egy értelmező kéziszótár, hogy hiteles lehessenek.

– Azt hiszem úgy, hogy álmokképeket kergetett, kitartóan hitt bennük és küzdött értük. És persze voltak csalódásai, ez tükröződik Az apostolban is. De a reményt és a kitartást sosem veszítette el.

– Sándor ilyen volt. Eltökélt, lenyűgöző személyiség – jegyezte meg halkán Arany. Elképzelni sem tudom milyen lehetett számára elveszíteni egy barátot.

– Inspirált másokat. A szabadságharcban, '56-ban, és az életben. Mi, akikre hatással volt, mi vagyunk Petőfi utódjai. Nekünk kell álmokat kergetnünk, értelmet adnunk a saját életünknek.

– Ez mind szép és jó, egyet is értek, de miért kellettünk mi ehhez a témafejtegetéshez? – kérdezte türelmetlenül Kosztolányi.

– Ki mást untassak a véleményemmel, ha nem elismert magyar költőket? Akik – teszem hozzá – az én jelenemben már halottak – mosolyodtam rá vegyes érzésekkel telve.

CSESZLAI DÓRA

„Mondottam, ember küzdj és bizva bízzál!” – De miért és miben?

A címben lévő idézet Madách Imre 1859–60-ban keletkezett művében, Az ember tragédiája című drámai költeményében hangzik el: az Úr biztatja ezekkel a szavakkal Ádámot, aki végső kétségbeesésében hozzá fordul segítségért.

Madách alkotása tipikus drámai költemény, hiszen jellemzője, hogy minden kor embere számára van aktuális mondanivalója. Olyan fontos kérdésekkel foglalkozik, hogy fejlődik-e a világ, illetve milyen jelentőségük van az emberi érzelmeknek.

Véleményem szerint a cím mély érzelmet takar, amely a mai világ aktuális problémája. Úgy gondolom, hogy az idézetet kétféleképpen lehet értelmezni: a való és a bibliai élet szerint. Napjainkban a korombéli tinédzserek életfelfogása teljesen más, mint régen; valamint nagyon különbözik a felnőttekétől. Sokan talán már fel sem fogják a cím valós mondanivalóját. Szerintem szerencsés vagyok, mert a családomtól „megfelelő”, értéktelített életfelfogást kapok kicsi korom óta. Olyan szüleim vannak, akik, ha valamit célul tűznek ki, azt véghez is viszik. Ebben őket próbálok követni éppúgy, ahogy az író is megfogalmazta: „küzdj és bizva bízzál”.

Emellett a való élethez kapcsolódóan egy „lelki fonalat” is hordoz magában az idézet. Az ember életében sokszor van olyan helyzet, hogy megkérdőjelezi azt, amit csinál vagy ahogyan csinálja. Vajon megéri egyáltalán a küzdelem? Szerintem fontos, hogy a kellő motiváció mellett önfegyelme és hite is legyen az embernek. Hiszen ha valami nagyot szeretne elérni az életben, mind a kettőre nagy szükség van, mert ha ezek nincsenek meg, olyan, mintha kicsúszna a lába alól a talaj.

A mai világban egyre többen zárják ki Istent az életükből, hiszen „csak abban hisznek, amit látnak”. Példának vehetjük Lucifert, aki nem bálványozza az Urat és tagadja a teremtés értelmét. Érvelése szerint a boldogságnál lehangolás, fénynél árnyék, kétségnél remény, tehát minden pozitívum mellett van egy negatív dolog is. Madách Isten vélekedését fogalmazta meg művében:

„Miért is kezdtem emberrel nagyot,
Ki sárból, napsugárból összegyúrva
Tudásra törpe és vakságra nagy.”

Pedig a keresztény hitet éppen az teszi széppé, hogy Istent nem látjuk, de hisszük és valljuk jelenlétét. Hiszen egyszülött fiát küldte le a mennyek országából, aki életét ontotta értünk, bűnösökért. S valamely, önző ember mégis kizárja Őt a szíve házából. Emellett hol is volnánk mi Isten nélkül? Léteznénk egyáltalán? Hiszen Isten hétnapos világteremtési tervének része voltunk mi is, emberek, Ádám és Éva képében.

A reformáció öt alapelve közül a „Sola Fide”, vagyis „egyedül hit által” elv azt mondja ki, hogy a megigazolást egyedül hit által nyerhetjük el. Luther azt tanította, hogy a hit nem emberi reakció, hanem Isten munkája a kegyelem eszköze által. Mert a hit Isten igazsága bennünk. Ahogy Reményik Sándor is fogalmazott Azt mondják című versében:

„Nem az enyém ez a fény, csak bennem jár.
Istennek köszönjétek – ne nekem!”

Valljuk be mi, keresztény emberek, hogy az Úr ösztönöz minket a jóra és arra, amit Ő tanít. Elég erőt ad nekünk ahhoz, hogy kellő hittel és akaraterővel bármit meg tudjunk valósítani, még akkor is, ha nehéz, mert olykor a legnemesebb vas is eltörik a sok ütéstől. Elsőre semmi nem sikerül, több hiba is becsúszhat és az ember csak reménykedik, bizva bizik abban, hogy méltó módon elérje célját. Majd mikor a végső célhoz ér, akkor emelt fővel, büszkén mondhatja azt, hogy maradandót alkotott. Madách hasonló megfogalmazását Az ember tragédiája című műben így olvashatjuk:

„Be van fejezve a nagy mű, igen.
A gép forog, az alkotó pihen.
Évmillióig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát ujítani kell.”

KISS-KÖKÉNYESSY ZSÓFIA

Görögkatolikus Múzeum – a magyar görögkatolikusok értékeinek mentése és rendszerezése a kezdetektől napjainkig

2023-ban történelmi jelentőségű kulturális intézménnyel bővült Nyíregyháza „kultúrnegyede”: a Görögkatolikus Múzeum a Bessenyei tér szélén, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola mellett épült fel, s nyitotta meg kapuit a látogatók előtt 2023. május 1-jén. A magyar görögkatolikusok intézményi struktúrájának eddig is fontos helyszíne volt Nyíregyháza, így az új múzeummal (és a benne helyet kapó Szent Atanáz Vendégházzal) kiteljesedhetett a városban jelenlévő görögkatolikus intézmények palettája. De miért is történelmi jelentőségű az új múzeum? E tanulmány ezt hivatott rövidebben kifejteni.

Történeti előzmények

Az 1960–1970-es években az egyházmegyén belül már elindult egyfajta műértő gyűjtőfolyamat a görögkatolikus művészeti kincsek megmentéséért és megóvásáért. Ennek előzményei az 1950-es évek végére nyúlnak vissza. Ekkoriban már találhatunk felhívásokat a görögkatolikus egyházmegyei körlevelekben is a különböző műemlékvédelmi törekvések foganatosítására. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelete alapján hozott 1620-34/1949. /237/ VKM. számú rendelet részletesen szabályozta a muzeális magángyűjtemények és muzeális jellegű tárgyak számbavételének kérdését. Ezért Dudás Miklós püspök körlevélben kérte a papokat, hogy akinek tulajdonában van ilyesmi, jelentse azt a Műemlékek Országos Központjának.¹ Arról nem maradt fenn kimutatás, valójában hányan tudtak ennek eleget tenni. Kiindulva az ötvenes évek erős állami kontrolljából és egyházpolitikájából, a papok a mindennapi háborítatlan megélhetésért küzdöttek, és valószínűleg eszük ágában sem volt a műkincsek állami bejelentésével foglalkozni. Ráadásul az állami szabályzás egyházi felhívása feltehetően összefüggött az ötvenes években az egyházi vagyon kisajátításával, annak kiegészítése lehetett.

A hatvanas évekre annyiban változott a helyzet, hogy megjelentek műkincsgyűjtők az egyházközségeknél, akik sokszor potom összegért vagy teljesen ingyen vittek el felbecsülhetetlen értékű kincseket. A nem jól dokumentált üzletelések, valamint a vidéki egyházközségekre ekkoriban jellemző állapotok alapján sajnos nehéz felbecsülni, mekkora kárt okozott a magyar görögkatolikus örökség helyzetének ez a kialakuló gyakorlat.

„Az egyház évezredes múltja alatt mindig igyekezett Magyarország kulturális értékeit és műkincseit megőrizni, a sok viszontagság ellenére is. Most azonban a püspökség tudomására jutott, hogy magángyűjtők, műkincskereskedők keresik fel a parókiákat, hogy a látszólag értéktelennek tűnő liturgikus tárgyakat, ikonokat stb. megvásárolják nevetséges összegért, esetleg új tárggyal cseréljék”, ezért Dudás Miklós püspök felhívta a papok figyelmét, hogy kizárólag az országos hivatalos műtárgyfelmérést végző szakembereknek mutassák be a tárgyakat, nekik viszont kötelezően. Továbbá egyházi tu-

¹ Görögkatolikus Püspöki Levéltár – a továbbiakban GKPL I 1. i. 406/1952.

lajdonban lévő kincseket az Egyházügyi Főhatóság engedélye nélkül eladni, elajándékozni és megsemmisíteni tilos.²

Az 1970-es évekre felismerték annak jelentőségét az egyházakon belül és kívül egyaránt, hogy szükséges lenne egyházi körökben is olyan szakemberekre, akik legalább alapfokon képesek egy fellelt tárgyat (mely feltehetően értékes) letisztítani, és az alapvető állagmegóvási munkálatokat elvégezni rajta. A Központi Múzeumi Igazgatóság technológiai és restaurátori csoportja lehetőséget akart adni az egyházi területen dolgozó világiak számára az alapfokú restaurátorképzésre. 1974-ben felhívást tett közzé a görögkatolikus püspökség, hogy levelező tanfolyam 1975-ben indulna az Igazgatóság szervezésében. Amit elsajátítanak: képzőművészeti (festmény, szobor konzerválása, tisztítása) és iparművészeti (tárgyrestaurálás – fém, fa, csont műtárgyak tisztítása és konzerválása) restaurálás. Dudás Miklós püspök kiemelte, hogy a műtárgyvédelem az egyház egyik nagy gonddal járó feladata, így jó szívvel ajánlja a képzést.³

A görögkatolikus műkincsek gyűjtésére és feldolgozására Timkó Imre püspök idejében történtek az első kísérletek. Elvitathatatlanul a legfontosabb szerepet játszotta ebben Nagymihályi Géza görögkatolikus pap, aki „*teljesen egyéni módon és semmiféle távlatot még akkor nem ismerve*”, magától kezdte el összegyűjteni „*a liturgikus használatból kivont, és teljesen félretett, és meg nem becsült tárgyakat – voltak közöttük régi, ószláv nyelvű liturgikus könyvek, önkönyvek... – a [templomban] lebontott ikonosztázokból megmaradt, templompadlásokon, parókiapadlásokon, istállópadláson fellelhető töredékek*”. Ezeket összegyűjtötte és tárolta a parókián. A széleskörűen művelt megyésfőpásztor, a görögkatolikus műkincsek sanyarú helyzetét felismerve szólította fel őt 1977-ben, hogy az akkor egyházi személyek számára érkezett felhívásnak eleget téve, a görögkatolikusok részéről legyen ő, aki beiratkozik az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Intézetébe képzésre.⁴

A Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény

A képzés elvégzése után Timkó Imre – felismerve a görögkatolikus műkincsek összegyűjtésének és védelmének fontosságát – püspö-

² GKPL I. 1. i. 2680/1964.

³ GKPL I. 1. i. 1864/1974.

⁴ Interjú Nagymihályi Géza atyával (2018. 02. 28.) – a továbbiakban: Interjú N. G.-val.

ki tekintéllyel támogatta a gyűjtési törekvéseket. Körlevélben hozta tudomására a paptestvéreknek, hogy Nagymihályi Géza atyát megbízta a műkincsek és értékek számbavételével és felmérésével, valamint kérte, hogy a paptestvérek legyenek a gyűjtésben segítőkészek.⁵ A folyamatosan bővülő anyagnak végül megpróbálták a korszak állapotaihoz mérten a lehető legméltóbb helyet és rendezési struktúrát találni. 1983-ban „*Nyíregyházán a püspökség épületében Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény alakult. A Gyűjtemény célja a magyar görögkatolikusság egyházművészete és történetére vonatkozó tárgyi anyag gyűjtése és tudományos feldolgozása. Elsősorban a liturgiában már nem használt tárgyakra, berendezésekre vonatkozik a gyűjtés. A felajánlott anyag az egyházközségek tulajdonában marad, a tartós letétéről a Gyűjtemény vezetője leírást és elismervényt ad. A tárgyakat, azok tisztítása, illetve javítása nélkül kérjük...*”⁶ A Gyűjtemény a püspökség földszintjén, egy nagyobb teremben kapott helyet, a tárlatrendezési elveket egészen a rendszerváltásig kénytelenek voltak nélkülözni. Vélhetően azért is, mert az akkori tervek szerint a gyűjtemény – a majdani kialakítást követően – a máriapócsi múzeumban kapott volna helyet.⁷ A megalapítás utáni években is folytatták a gyűjtést, ez a későbbi püspöki körlevelekben is nyomon követhető. Továbbra is kérték az egyházközségeket, hogy a liturgiában már nem használt liturgikus felszerelési tárgyakat, képeket, egyéb tárgyakat ajánlják fel a Gyűjtemény számára, tudományos feldolgozás és kiállítás céljára. A tárgyak – letéti szerződés megkötése után – továbbra is az egyházközségek tulajdonában maradtak.⁸ A Gyűjtemény megalapítását az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, valamint igazgatója, dr. Farkas Attila is „*tudomásul vette, és nagyon szerényen, de anyagilag is támogatta*”.⁹ Utólag elmondható, hogy szerény körülmények között indult el a Gyűjtemény, csekély pénzügyi támogatással (sem a gyűjtőmunkával járó utazásokat, sem a budapesti tanulmányokat nem tudta az egyházmegye támogatni Nagymihályi Gézának, a Gyűjtemény alapítását is csak csekély mértékben, de már a megszerezéshez szükséges tárlók, vitrinek stb. beszerzését nem). Ugyanakkor nagy lépés volt, hogy a Kádár-korszakban lehetőséget tudtak teremteni a

⁵ GKPL I. 1. i. 666/1980.

⁶ GKPL I. 1. i. 342/1983.

⁷ Pirigyí István: A magyarországi görögkatolikusok története II., Nyíregyháza, 1990. 174. o.

⁸ GKPL I 1. i. 220/1985.

⁹ Interjú N. G.-val (2018. 02. 28.)

görögkatolikus műkincsek gyűjtésére és óvására, még akkor is, ha egyébként az állam egyházpolitikája a tapasztalatok alapján nem terjedt ki arra, hogy Nyíregyházán a görögkatolikus püspökségen belül milyen értékmentő munkák folynak.¹⁰

A megóvás és a restaurálás szintén viszonylag kezdetleges volt az egyházon belüli szakértő restaurátorok híján. Leginkább a műtárgyak letisztítására és alapvető állagmegóvására szorítkozott a beavatkozás, ritkábban valamilyen javításra. Ráadásul valóban összetett restaurálási folyamatokra gondolhatunk, ugyanis a használatból kivont liturgikus tárgyak, melyek ónból, rézből vagy valamilyen nemesfém-ből készülhettek, egyértelműen más eljárást igényeltek, mint a fatáblára festett ikonok, ikonosztáztöredékek.¹¹

„A madárpiszkot meg a port azt el lehet távolítani aránylag biztonságosan, és úgy, hogy valahogy kinézzen (ez nem egy tudományos meghatározás), de amikor kölcsönadtam a képet [...] Németh Péternek, meg akik kiállították ezeket, akkor ők ebbe valamennyire beleszóltak, de komoly restauráláson csak most esnek át.”¹²

A korszakban az „óvatos megtisztításon és egyszerű léckerettel való rögzítéson” kívül tehát a tárgyak akkor kerültek restaurálási eljárás alá, ha egy-egy tematikus kiállításra kölcsönkérték őket a Jósza András Múzeum munkatársai, élükön Németh Péter akkori igazgatóval, és a múzeumnak már inkább volt kapacitása a műkincsek restaurálására.¹³

Fontos részletezni, hogy pontosan milyen műkincsekről beszélünk, ugyanis elsöre érthetetlennek tűnhet, hogy miért csak a nyolcvanas évekre születik döntés azok kiállításáról, vagy miért csak egy szűk réteget érdekelt komolyabban ezeknek a tárgyaknak a védelme. Egyrészt az állam egyházpolitikájának kitett görögkatolikus papságnak feltehetően semmilyen kapacitása nem volt ezzel foglalkozni, örültek, hogy viszonylag békében működhettek. Tulajdonképpen csak az 1980-as évektől kezdődően születtek tu-

¹⁰ „[mosolyog] Nagyon örült volna az egész Világegyetem, hogyha a Kádár-rendszerben az egyháziügyi titkárnak fogalma lett volna arról, hogy mi az, hogy műalkotás. Tehát ez egyáltalán nem volt... az egyházpolitikának ez nem képezte részét. Az igen, hogy melyik pap háromévenként hova utazott, meg hogy kívül levelezett, meg ilyesmi, de hogy régi műalkotások sorsa, vagy valami... Ez boldog korszak lett volna, ha ilyen kapacitású egyháziügyi titkárok léteztek volna.” Interjú N. G.-val (2018. 02. 28.)

¹¹ A restaurálási folyamatok összetettségére, az különböző anyagokkal kapcsolatos eljárásokra jó példa a Magyar Nemzeti Galéria korszakunkat lefedő (1957–2011) restaurálásainak összegző gyűjteménye: Boda Zsuzsanna–Jávor Anna–Pozsler Györgyi–Verő Mária: A restaurálás művészete. Kiemelkedő restaurálások a Magyar Nemzeti Galériában 1957–2011. Budapest, 2014.

¹² Interjú N. G.-val (2018. 02. 28.)

¹³ Nagymihályi Géza: A Pantokrátor magyar földön. Budapest, 2006. 7. o.

dományos reflexiók a magyar görögkatolikus szakrális művészetről.¹⁴ Másrészt pedig a műkincsek stílusában is keresendő a válasz.

„Elég szép metszetét adja a görögkatolikus ikonalkotásnak, ugyanis az ikonfestő iskolák felsorolása egy valóságos tudomány, de egyszerűbb, ha úgy regisztráljuk az anyagot, hogy létezett az egész keleti kereszténységben a bizánci korszaktól az oroszokon és a különböző szláv népeken keresztül az arisztokratikus ikonfestészet, amelyik aranylappal volt borítva, igazgyöngyök borították, kincsképző szerepe is volt, és kifejezetten az arisztokrata, vagy nagyon gazdag kereskedőházaknak voltak a megrendelésre készített műtárgyai. A következő csoport a szigorú szerzetesi, aszketikus hagyomány, amelyik a nagy szerzetesi kolostorokban az ott lévő mentalitás, regula, célkitűzések szerint ábrázolták színekben és vonalakban a krisztusi evangéliumot, és végül a harmadik, ami bennünket leginkább érintett, az a provinciális, népies ikonfestészet, amelyik vándor ikonfestők, ügyesebb parasztemberek keze nyomán, vagy egyszerű szerzetesek keze nyomán keletkezett, pontosan közvetítették a hagyományt, de olyan naiv hitet sugároznak, hogy szinte elcsuklik az embernek a torka attól, hogy milyen őszinte, eredeti valóságosságot közvetítenek ezek a provinciális, népies, kárpátok-vidéki képek, amelyeknek a gyűjtését sokkal hamarabb elkezdték Kelet-Szlovákiában, Lengyelországban, Romániában, Szerbiában, évtizedekkel korábban, mint ahogy ez nálunk bekövetkezett.”¹⁵

Csakugyan, az összegyűjtött festményeknek az a legnagyobb értéke, hogy valóban szakrális tárgyak, olyan alkotóktól, akik bár képzőművészeti nem voltak nagyon magasan képzettek, azonban tisztában voltak a bizánci ikonográfia alapjaival, és koruk szakrális világképéről, hitéletéről adnak ékes tanúbizonyságot.¹⁶

A Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény irányítását néhány évvel a rendszerváltás után, 1995-ben Dudás László vette át Nagymihályi Gézától, csakúgy, mint a levéltár vezetését. A Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény felújított állandó kiállításának megnyitására 2000. május 7-én Mons. Francesco Marchisano érsek az Egyház Kulturális Javai Pápai Bizottságának elnöke is Magyarországra érkezett, ő nyitotta meg azt a tárlatot Nyíregyházán, amelyet a magyar görögkatolikus egyház művé-

¹⁴ Nagymihályi Géza: Ikonosztáziontörédek Északkelet-Magyarországon. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 33. évf. 4. sz. 241–248.

¹⁵ Interjú N. G.-val (2018. 02. 28.)

¹⁶ Nagymihályi 2006: 7–8.

szeti örökségének megőrzésére, tudományos feldolgozására és bemutatására alapítottak 1983-ban, és a rendszerváltás után új tárlókkal, világítással bővülve, egy átrendezést követően megújult.¹⁷ *„Ez a történelmi régió mindig is nyitott volt az összetett gazdasági, kulturális és lelkeségi egymásrahatások érvényesülése számára. Ezek a tárgyi emlékek a Kelet és a Nyugat, illetve Észak és Dél közötti kapcsolatrendszernek a művészetben való sajátos ötvöződését tárják fel.”*¹⁸

Említést kell tenni arról, hogy a felelősségteljes és hozzáértő műkincsgondozás, mely Nagymihályi Géza idejében elindult, értő kezekre talált a későbbiekben is. Külön ki kell emelni Puskás Bernadett munkásságát, aki művészettörténészként a bizánci és posztbizánci művészet, azon belül is a görögkatolikus egyházművészet kiemelkedő kutatója. A görögkatolikus egyházművészet népszerűsítéséért tett erőfeszítéseit olyan kiállítási helyszínek illusztrálják mint a Nemzeti Galéria és a nyíregyházi Jósa András Múzeum. A Magyar Nemzeti Galériában *Kelet és Nyugat között. Ikonok a Kárpát-vidéken a 15–18. században* címmel nyílt kiállítás 1991. július 4. és szeptember 29. között.¹⁹

A Görögkatolikus Múzeum

2020. október 2-án érkezett el a történelmi pillanat: Nyíregyházán letették a Görögkatolikus Múzeum alapkövét. *„Püspök elődeink bátorságát, elszántságát követjük, amikor mi most elhelyeztünk egy alapkövet abban a reményben, hogy ezen a helyen görögkatolikus múzeum fog emelkedni, hiszünk ebben, hogy sikerül.”*²⁰ 2021-ben a Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszus alkalmából a Pesti Vigadóban nyílt nagyszabású önálló tárlat *„Orcád világossága”* címmel, melynek kurátora dr. Szabó Irén, valamint munkatársai a későbbi állandó kiállításban is felbukkanó páratlan műtárgyakkal vezette be a magyar és nemzetközi nagyközöniséget a görögkatolikus egyházművészet és rítusgyakorlat mindennapjaiba. A tárlat 2021. augusztus 3. és szeptember 19. kö-

¹⁷ Interjú N. G.-val (2018. 02. 28.)

¹⁸ Görögkatolikus Szemle, 12. évf. 6. sz. 4. o.

¹⁹ Görögkatolikus Szemle, 2. évf. 8. sz. 12. o.

²⁰ Kocsis Fülöp érsek-metropolita beszédéből az alapkövetételén. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/letettek-gorogkatolikus-muzeum-alapkovet-nyiregyhazan> (Letöltés: 2023. 11. 10.)

zött több mint 6500 látogatót fogadott, mely látogatószám még a nagy kiállítóhelyeknek és intézményeknek is büszkeségére válna.

Az intézmény végül 2023. május 1-jén nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt, előtte, április 13-án Novák Katalin köztársasági elnök és számos püspök jelenlétében került sor az épület ünnepélyes megáldására. A Görögkatolikus Múzeum a Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény jogutódja. Az új múzeummal a magyar görögkatolikusok jökora úrt pótolhatnak most – mind saját közösségükben, mind pedig a keresztény felekezetek hasonló tematikájú gyűjteményei között. Nemcsak Magyarországon, de nemzetközi szinten is egyedülálló ugyanis, hogy a görögkatolikusok tematikus múzeumot hozzanak létre, melynek gyűjtőköre a görögkatolikus vallásgyakorlat és (szakrális) képzőművészet tárgyi emlékeire, dokumentumaira, fotográfiákra, a rítushoz köthető egyéb néprajzi vonatkozású tárgyakra kiterjed, míg gyűjtőterülete a *„Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház területe, illetve a magyar görögkatolikusok történeti és művészeti vonatkozásában – a nemzetközi egyezmények figyelembevételével – a világ valamennyi országa is.”*²¹

A mintegy 2000 négyzetméteres belső teret a bizánci építészet, illetve a modern, tágas, letisztult megoldások jellemzik. A tervezés Balázs Mihály és Török Dávid munkáját dicséri, akik nagy hangsúlyt fektettek a múzeumi szakfeladatok megfelelő ellátásának biztosítására, ugyanakkor arra is, hogy a múzeum mint szakrális tér adhasson méltó elhelyezési lehetőséget a műkincseknek. Az épület minden eleme eleget tesz a kortárs múzeumszakmai feltételeknek és szabályrendszereknek.

A múzeum földszintjén tágas, kisebb időszakos tárlatokat is befogadni képes fogadóterület jött létre. Az első emeleten az állandó tárlatnak helyet adó nagy kiállítóterület, míg a második és harmadik emeleten két kisebb, időszakos tárlatoknak megfelelő galéria épült. A második emeleten mindemellett egy tágas múzeumpedagógiai foglalkoztatóterület, míg a harmadik emeleten nagy raktár segíti az elmélyült múzeumi munkát. A negyedik emeleten egy tágas restaurátorműhely, illetve még egy nagyméretű raktárat alakítottak ki a tervezők és kivitelezők. Az épület Bethlen Gábor utcára eső szárnya a két emeleten összesen tizenkét szobás Szent Atanáz Vendégház, ahova a Főiskolára és a Múzeumba érkező kutatókat, előadókat,

²¹ A Görögkatolikus Múzeum működési engedélyéből.

hallgatókat lehet elszállásolni. A Görögkatolikus Múzeum a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolával közös kertrésze a látogatók és járókelők számára is nyitott, a két intézmény nem titkolt célja volt ezzel, hogy egy mindenki számára befogadó teret hozzanak létre, így illeszkedve még jobban a város szövetébe.

Az állandó kiállítás hat tematikus egységre oszlik, ezekben mutatja be a magyar görögkatolikusok történetét, rítusgyakorlatát, önazonosságuk meghatározó elemeit. Az első egység a korai festőiskolákat, a régi fatemplomok világát, illetve a vallási uniók korát mutatja be. Utána egy-egy tematikus rész jeleníti meg a húsvéti ünnepkört, illetve az Eucharisztia tárgyi világát. A következő egységben a bizánci örökség és barokk találkozását mutatják be az alkotók a Magyarkomjáti ikonosztáz mintegy 9 méter magas, 80 darabból álló tárgyegyüttesével. A templomszerű térélményt egy audiovizuális installáció is fokozza: egy Tokajból származó felolvasópult/kántorállvány pontos másolatával, melyen két érintőképernyő segítségével ismerkedhetnek a görögkatolikus dallamkinccsel a látogatók. A tárlat utolsó egyége az „időalagút”, ahol a magyar görögkatolikusok részletesebb történetét ismerhetik meg az érdeklődők. A fentebbi, kisebb kiállítóterekben jelenleg a Fon-hagyatékból láthatnak válogatást a betérők.

A bevezetőben feltett kérdésre, hogy miért is történelmi jelentőségű, hogy a görögkatolikusok is önálló múzeummal büszkélkedhetnek mostantól, talán így válaszolhatunk: az elmúlt évtizedekben az igencsak szerény lehetőségek között induló, de egyre tudatosabbá váló építkezés, majd a rendszerváltás utáni szárnyrakapás után, 2023-ra a Magyar Görögkatolikus Egyház kulturális szempontból egy nagyon fontos intézményi bővüléssel érte el eddigi kulturális csúcspontját. Fontos figyelembe vennünk, hogy valamennyi vallási közösség esetében a fejlődési lépcsők (legitimitás megszerzése, intézményrendszer és papi utánpótlás kialakítása, pasztoráció és oktatás megszervezése) után a kulturális szervezetség, saját identitás-diskurzusa helyszínének biztosítása az utolsó fejlődési lépcső. A Görögkatolikus Múzeum létrejöttével ebbe az utolsó fejlődési szakaszba érték a magyar görögkatolikusok, több száz éves lemaradást pótolva más keresztény felekezetekhez képest, az önálló múzeumban immár lehetőséget kapva arra, hogy a külvilágnak is megmutassák páratlan műkincseiket és rítusuk kultúráját, azt az örökséget, melyben élnek nap, mint nap.

KERTÉSZ FRUZSINA–MOHÁCSI ENDRE

40 éves a nyíregyházi állandó társulat*

Általános hazai színháztörténet

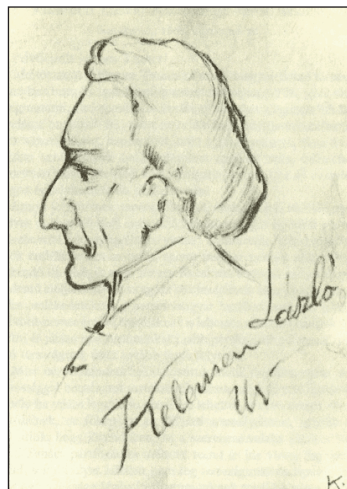
A színjátszás és a színház történeti gyökerei egészen az ókorig nyúlnak vissza. A vallási rítusokból kialakuló színjátszás a Krisztus előtti 5. században már a korabeli irodalom legfontosabb részévé vált. A görög dráma – melyet a Dionüszosz a bor és a mámor istenének ünnepein adtak elő a görög ifjak – lett a mindenkori színjátszás történeti előzménye és fundamentuma. A színészkedés helyszínéül szolgáló építmények fő jellemzői szintén ezekben az évszázadokban alakultak ki. A színdarabok felépítését Arisztotelész Poétika című művében írta meg, ez volt a hármas egység szabálya, amely meghatározta, hogy az előadott dráma egy helyszínen, egy napon egy eseménysorozatot mutathat be.

Az európai kultúrában a 10. században kezdtek megjelenni a mai színjátszás csirái. Ezek pedig a keresztény liturgiához kapcsolódó események voltak, mint például a húsvéti passió-játék. Az egyházi és világi élet lassú eltávolodásával a reneszánsz korszakban megjelentek a kifejezetten világi darabokat színre vivő hivatásos színtársulatok. A világi színjátszás fellendülése állandó színházépületek építését hozta magával. A középkori színházak és színjátszás világát *Shakespeare* változtatta meg. Mivel az újkor színházak világa a középkoriból fejlődött ki, nem ismerte az ókori normákat, az arisztotelészi hármas egységet. *Shakespeare* darabjaiban a díszletek kidolgozottsága a háttérbe szorult, azt inkább bízták a nézők képzeletére. Fontosabb lett a szövegek jobb kidolgozottsága, a színészek kifinomultabb játéka. Az előadásokat ekkoriban még nem különítették el felvonásokra, hanem különböző színekre tagolták. A női szerepeket még ekkoriban is férfiak vagy fiatal fiúk játszották el.

---

* Rendhagyó tárlatvezetést tartott Pregitzer Fruzsina, Jenei Judit és Tar Dániel.

Magyarországon a 18. század végéig nem volt hivatalos színjátszás. Az első hivatalos társulat 1790-ben alakult meg *Kelemen László* vezetésével, azonban a *Martinovics Ignác* nevéhez fűződő mozgalom vérbefojtása után ez a társulat megszűnt. 1790 és 1807 között Pest-Budán a német színészet erősödött inkább, magyar nyelvű előadásokat csak néha-néha tarthattak az éppen ott tartózkodó magyar társulatok. Ebben az időszakban komoly küzdelem folyt a magyar színészet és egy Nemzeti Színház intézményesítéséért. 1807-től játszhatott a magát a Kelemen

László-féle társulat utódjának tartó, részben Kolozsvárról ide érkező gárda Pest-Budán. A pest-budai németajkú lakosság többségének tiltakozása miatt a magyar színház ügyét támogatók terve kútba esett, így a magyar társulatok csak az úgynevezett befogadó városokban (Miskolc, Szeged, Debrecen, Nyíregyháza és Pest-Buda is) tarthattak magyar nyelvű előadásokat. Az első magyar Nemzeti Színházra még várni kellett: 1837. augusztus 22-én nyílt meg Pesti Magyar Színház néven, majd amikor az épület

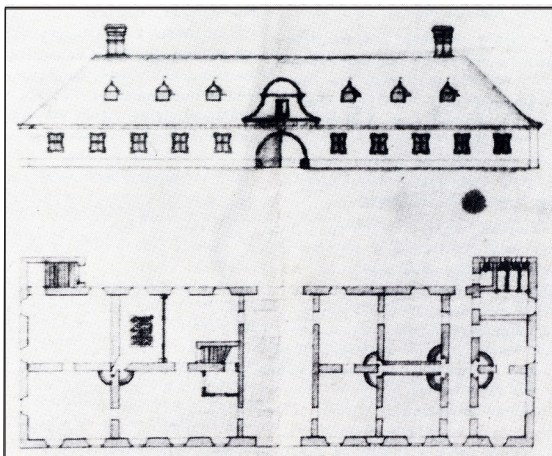

állami tulajdonba került, 1840-ben a társulat felvette a „Nemzeti Színház” nevet. A Nemzeti Színház első igazgatója Bajza József lett.

A színjátszás kezdetei Nyíregyházán

A 18. század derekán, Nyíregyháza újjátelepítésének éveiben Magyarországon szervezett, intézményes színjátszás nem működött. A városokat utazó társulatok járták és műsoraikkal egy-egy társadalmi eseményhez (mint például megyegyűlés, vásár stb.) próbáltak igazodni, mivel így nagyobb tömegekhez eljuthattak az előadásaik híre.

Nyíregyházával kapcsolatos első színházi előadás említése 1834-ből ismert, amikor a már korábban megalakult Pest-budai színésztársulat több előadást is tartott a város közönségének. Levéltári forrásaink arról tanúskodnak, hogy az 1770-es évek közepén felépült „nagy vendégfogadó” nagytermében tarthatták az ide érkező társulatok az előadásaikat, a várostól bérlővel kiegyezett díj fejében. Ebből kiindulva valószínűleg nem az 1834-es előadássorozat volt az első színházi előadás Nyíregyházán, amelyről a Honművész hasábjai beszámolnak. A kritika gyanánt megjelent írás a művészek nyíregyházi játékaról kimerítő, ami színészeket és játékkukat illeti, azonban az előadások körülményeiről – például: hány néző fért el az előadáson, voltak-e ülőhelyek is, milyen volt a díszletek kidolgozása stb. – sajnos nem esik említés.

A különböző társulatok vendégszínháza mellett, városunkban is felmerült a helyi színjátszás gondolata, így 1844-ben Nagy Sámuel tanító megalapította a Nyíregyházi Műkedvelő Társulatot. Az új társulat előadásaiban önkéntes alapon, diá-

kok mellett sok nyíregyházi értelmiségi is vállalt szerepet. Nagy Sámuel társulata első előadásinak bevételéből a város első kisdedóvó intézetének gyűjtöttek pénzt nem kis sikerrel. Csak 1844-ben és 1845-ben legalább öt előadást tartottak: Szigligeti Ede A zsidó, Vahot Imre Farsangi iskola, báró Eötvös József

Egyenlőségek, Kisfaludy Károly A hűség próbája és nem utolsósorban szintén Kisfaludy Károly A fősvény című darabját. Nyíregyháza egy intenzív fejlődési szakasz csúcspontjára érkezett, a kortársak szemével a városban jó hangulatú, pezsgő élet folyt ezekben az években. „Nyíregyháza, augusztus végen. E város minden évben nagyobb virágzásba jön; van itt olvasó-egylet, kisdedóvóintézet, kórház, apróbb gyárak, jól rendezett tűzoltók, s a sivár homokon egy gyönyörű várfürdő, hasznos sóstavával. A lakosok igen szép egyetértésben élnek, társas köreiket szellemiség, barátság s igazszívűség jellemzik. A hajdan tótajkú nép, ma már tökéletesen magyarosodott. Egy nemzeti színész-társulat is működött itt a napokban, jó sikerrel. Nem hagyhatom érintetlenül az irodalom útján is ismeretes t. Benczúr Miklós úr kegyes fáradozását, ki a színügyet pártolni és mások által is pártfogoltatni, olly hazafiúi készséggel sziveskedett. Üdv neki érette!” – tudósította a „Pesti Divatlap” olvasóit a folyóirat szerkesztője.

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc után a városi színjátszás csak az ötvenes években kezdett éledni, de a hatalom nemcsak Nyíregyházán, hanem országosan fojtotta el ezeket a törekvéseket. A színjátszás újjáéledése majd 1859-től kezdődik meg, a hatvanas évek elejétől pedig új erőre kap a nyíregyházi színjátszás.

1844

UTOLSÓ ELŐADÁS.

Nemes Tanács' jóváhagyásából
A' NYÍREGYHÁZI TÁRSULAT ÉNEKTEREMBEN.

Vasárnap Augusztus 25-ik napján, fő tanórákolt szünnapra haza érkeztet ifjak és helybeli kelkes hölgyek által
a' felállítandó KISDEDÓVÓ INTÉZET' javára
fogótani:

<p>A' HŰSÉG PRÓBÁJA. Vigjáték 1 felvonásban. — Irta Kisfaludy Károly.</p> <p style="text-align: center;">Személyek:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>Mátás király</td><td>-</td><td>-</td><td>Ólvány.</td></tr> <tr><td>Upor László, főispán</td><td>-</td><td>-</td><td>Enyingi.</td></tr> <tr><td>Vidor, udvari bolond</td><td>-</td><td>-</td><td>Ólvédy.</td></tr> <tr><td>Sáfr</td><td>-</td><td>-</td><td>Sörley.</td></tr> <tr><td>Mártha, ennek leánya</td><td>-</td><td>-</td><td>Rozsika k. a.</td></tr> <tr><td>Bartók, ménes mester</td><td>-</td><td>-</td><td>Királyfi.</td></tr> <tr><td>Endre, ennek fia</td><td>-</td><td>-</td><td>Surányi.</td></tr> <tr><td>Szolga</td><td>-</td><td>-</td><td>Déry.</td></tr> </table> <p style="text-align: center;">Királyi kíséret, cselédek. Történik egy korona jószágán.</p>	Mátás király	-	-	Ólvány.	Upor László, főispán	-	-	Enyingi.	Vidor, udvari bolond	-	-	Ólvédy.	Sáfr	-	-	Sörley.	Mártha, ennek leánya	-	-	Rozsika k. a.	Bartók, ménes mester	-	-	Királyfi.	Endre, ennek fia	-	-	Surányi.	Szolga	-	-	Déry.	<p>A' FŐSVÉNY. Vigjáték 1 felvonásban. — Irta Kisfaludy Károly.</p> <p style="text-align: center;">Személyek:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>Bejzövő, uzorsó</td><td>-</td><td>-</td><td>Ólvédy.</td></tr> <tr><td>Honta, Liza</td><td>-</td><td>-</td><td>Sz. Sanna k. a.</td></tr> <tr><td>Egyed, Liza' kedvese</td><td>-</td><td>-</td><td>Sz. Sany.</td></tr> <tr><td>Judit, özvegy polgárnő</td><td>-</td><td>-</td><td>Johanna k. a.</td></tr> <tr><td>Fogadós</td><td>-</td><td>-</td><td>Homolay.</td></tr> <tr><td>Fürgecz, } Galambos, } Piroka, }</td><td>-</td><td>-</td><td>Homolay.</td></tr> <tr><td>Galambos, } Piroka, }</td><td>-</td><td>-</td><td>Sulák.</td></tr> <tr><td>Mike, Bejzövő' inassa</td><td>-</td><td>-</td><td>Wilma k. a.</td></tr> <tr><td>Déry</td><td>-</td><td>-</td><td>Déry.</td></tr> <tr><td>Bertus, Fürgecz' inassa</td><td>-</td><td>-</td><td>Sörley.</td></tr> </table> <p style="text-align: center;">Történik egy megyei városban.</p>	Bejzövő, uzorsó	-	-	Ólvédy.	Honta, Liza	-	-	Sz. Sanna k. a.	Egyed, Liza' kedvese	-	-	Sz. Sany.	Judit, özvegy polgárnő	-	-	Johanna k. a.	Fogadós	-	-	Homolay.	Fürgecz, } Galambos, } Piroka, }	-	-	Homolay.	Galambos, } Piroka, }	-	-	Sulák.	Mike, Bejzövő' inassa	-	-	Wilma k. a.	Déry	-	-	Déry.	Bertus, Fürgecz' inassa	-	-	Sörley.
Mátás király	-	-	Ólvány.																																																																						
Upor László, főispán	-	-	Enyingi.																																																																						
Vidor, udvari bolond	-	-	Ólvédy.																																																																						
Sáfr	-	-	Sörley.																																																																						
Mártha, ennek leánya	-	-	Rozsika k. a.																																																																						
Bartók, ménes mester	-	-	Királyfi.																																																																						
Endre, ennek fia	-	-	Surányi.																																																																						
Szolga	-	-	Déry.																																																																						
Bejzövő, uzorsó	-	-	Ólvédy.																																																																						
Honta, Liza	-	-	Sz. Sanna k. a.																																																																						
Egyed, Liza' kedvese	-	-	Sz. Sany.																																																																						
Judit, özvegy polgárnő	-	-	Johanna k. a.																																																																						
Fogadós	-	-	Homolay.																																																																						
Fürgecz, } Galambos, } Piroka, }	-	-	Homolay.																																																																						
Galambos, } Piroka, }	-	-	Sulák.																																																																						
Mike, Bejzövő' inassa	-	-	Wilma k. a.																																																																						
Déry	-	-	Déry.																																																																						
Bertus, Fürgecz' inassa	-	-	Sörley.																																																																						

Első felvonás utánemzeti kar-ének.

Nagy leltár hónapj és hölgyek!

Mintán több ízben vala szerencsénk válygánk iránti kegyes részvétöket tapasztalni: bátorodunk ezen utolsó előadásunkat is, hódolgyó céllal tekintve, hazafiúi pártfogásunkba ajánlani; 'egyszermind mély hódolással eszedezünk, s a végsőedének a' játek után tartandó barátságos táncvigalomban részt venni. —

Kezdő órákor. Művészi Levél.

Színjátszás a dualizmus-kori Nyíregyházán

A 19. század első harmadában Nyíregyházán az utazó, hivatásos színtársulatok mellett helyi kezdeményezésből alakult műkedvelők is tartottak színi előadásokat. A szabadságharc után csak lassan tudott újra utat törni Nyíregyházán is a színjátszás. 1862-ben a Nyíregyházi Műkedvelő Társulat egyletté alakult, melynek pontos alapszabálya is volt. Az első elnök Domján Sámuel lett, a játszandó darabokról, azok betanításáról, jelmezekről pedig egy négytagú bizottság döntött. A színi előadások még ekkor is a nagyvendéglő tánctermeben vagy a Hárs vendéglő nagytermében folytak, de az igény, hogy a városnak legyen színháza egyre jobban erősödött. Egy kőszínház megépítéséhez a városnak nem állt elegendő tőke a rendelkezésre, de annak tervezése megindult. Ezalatt, hogy a város ne maradjon kifejezetten színházi előadásokra tervezett és épített épület nélkül, felmerült a gondolat egy nyári színkör létesítésével kapcsolatban.

1872-ben egy kezdetleges épületet húztak föl deszkából a nagyvendéglő udvarán a későbbi megyeházával szemben lévő téren. Ám ez az épület korántsem felelt meg egy színházi előadás követelményeinek csak két évig működött. 1875-ben végre kompromisszumos megoldás született: május 16-án megnyílt a Hárs vendéglő udvarán, a Zöldség-téren a nyíregyházi színkör, amely fából épült, belső falai vakolva voltak. Az épület kialakítása nemcsak színházi, hanem más előadások megtartására is alkalmas volt. A levéltári forrásokból jól ismerjük a színkör méreteit is: a színpad területe 80 négyzetméter és hat méter magas volt. A nézőtér befogadóképessége is tekintélyes volt, ugyanis a földszinten 16 páholy mellett 233, a karzaton 30 ülőhely volt, ezenkívül a karzaton és a földszinten még összesen 250 állóhely lett kialakítva. A világítást petróleumlámpákkal biztosították. Az építető a Hárs vendéglő bérlője Rosenczweig Dávid volt. Nyíregyháza, Szabolcs vármegye újdonsült megyeszékhelye már büszkélkedhetett egy – igaz fából készült – új színházzal. A megnyitó alkalmával, a korábbi tervek – a Bánk bán – helyett Dóczy Alajos Csók című színdarabját mutatták be az érdeklődő műkedvelők számára.

Helyi társulat nem működött városunkban, az arénaszínházban minden évadban más társulat lépett fel színdarabjaival. A nyíregyházi színpályán játszott többek között Blaha Lujza, Jászai Mari, Prielle Kornélia, Rakodczay Pál is. 1875 és 1894 között számos híres színművet mutattak be a nyíregyházi és a városban vendégeskedő műkedvelő közönségnek. Az épület hibái azonban elég hamar megmutatkoztak. Már 1875 júliusában átalakításokat hajtottak végre az akusztikával és a szellőztetéssel kapcsolatban. Mivel fából épült, minden lépés nagyobb zajt csapott, tehát előadás közben nagyon zavaró volt, ha valaki járkált. Hidegebb időben egyáltalán nem tudtak előadásokat tartani, mert nem volt fűtése az épületnek. A nagy nyári melegben pedig a szellőztetés volt a probléma. Az 1890-es évek elején tehát megérett az idő a változtatásra: Nyíregyháza megérdemelt egy igazi kőszínházat.

Épüljön színház Nyíregyházán!

A kőszínház építésének vágya már évek óta beszédtema volt a nyíregyháziak körében. A város és környékbeli lakosainak színház-szerető közönsége úgy érezte méltó helyet kell teremteni a Thália előtt tiszteletüket tevőknek. Ezért amikor 1888. november 7-én

leégett a száztizennégy éves Nagyvendéglő és a Zöldség téri szebb napokat látott arénaszínház egyre romló állapotáról hol szomorkás, hol ironikus hangvételű cikkeket közölt a Nyírvidék, még sürgetőbbé vált a cselekvés az ügyben. Az első elképzelésekben még az szerepelt, hogy egy épületben kapjon helyet szálloda, színház, bálterem és kávéház is. Végül úgy döntöttek, Nyíregyházának önálló színház épületre van szüksége, amelynek megvalósításához a városi előljáróság fogott össze és ennek egyeztetése végett Somogyi Gyula nyíregyházi kir. közjegyző vezetésével

1893. január 21-én első alkalommal tartottak értekezletet a város-

háza kistermében. Ekkor született a megállapodás, miszerint a kőszínház a Széna piacon, a Pacsirta vendéglő és a csendőr laktanya közötti 945 négyszögölnyi területen, társadalmi erők áldozatvállalásából, vagyis egy részvénytársaság pártfogásában fog felépülni.

A 61 600 korona alaptőkével alakuló *Nyíregyházi Színház Részvénytársaság*, amelyet a Nyíregyházi Törvényszék 1893. július 7-én bejegyzett, az április 10-én tartott alakuló ülésre hivatkozva, célját tekintve így fogalmazott: „*A vállalat tárgya: saját telkén állandó színház építése által a magyar színművészetnek Szabolcs vármegye székhelyén otthont teremteni, s ebben úgy a magyar színügyet, mint az ugyanott rendezendő hangversenyek, dalestélyek, művészeti és társas előadások és összejövetelek a magyar hazafias szellemet és nemzeti közművelődést fejleszteni.*”

Thália templomának formába álmodásához az országszerete ismert és népszerű építész, *Alpár Ignác* terveit fogadta el Nyíregyháza városvezetése, a kivitelezés jogát pedig városunk híres és népszerű építészei Barzó és Vojtovits cége kapta meg. Az ünnepélyes alapköletételre 1893. július 25-én, kedden került sor, amely során jelképesen az ügy legfőbb pártfogója, Somogyi Gyula helyezte le az első követ, így ezzel megkezdődött a színház építése.

Mialatt az építkezés zajlott, a színház megálmodói azon dolgoztak, hogy erre az új, frissen elkészülő színpadra rátermett szín-

társulatot invitáljanak. Így rövidesen szerződést kötöttek Dobó Sándor besztercebányai színingazgatóval, aki elsőként töltötte be Nyíregyházán a kőszínház direktori pozícióját. Társulatával 1894. február 1-jén érkezett a városba, ahol a nagyérdemű már izgatottan várta. A nyitó hét programját ebben az örömteli várakozással teli időszakban a berendezés hiányosságai miatt egy nappal kellett eltolni, de ettől csak még nagyobbá vált az érdeklődés a színházavatási ünnepségre. A nyitó előadás részeként elhangzó drámai prólógusra 1893 decemberében pályázatot írt ki a Nyíregyházi Színház Részvénytársaság igazgatósága. A beérkezett pályaművek elbírálására hét tagú bizottságot kértek fel, akik végül a „Múlt és jelen” jellegével ellátott Komoróczy Miklós rozsnyói tanár tollából származó műnek ítelték a 100 korona jutalmat és az előadás lehetőségét. A várva várt esemény 1894. február 6-án volt, ekkor tárultak fel először a lelkes közönség előtt Nyíregyháza kőszínházának kapui. A függöny felgördülése előtt a város legnépszerűbb együttese, Benczy Gyula és zenekara játszotta Erkel Hunyadi László Nyitányát, így a taps az új színházban először nekik zúgott fel. Érdekes egybeesés, hogy ugyanebben az évben bontották le az arénaszínházat, új korszakot nyitva ezzel Nyíregyháza színjátszásának történetében.

Az állandó színház kezdeti időszaka

Felépült tehát és ünnepélyes keretek között megnyílt Nyíregyháza kőszínháza, az állandó társulat megalakulásáig azonban még nyolcvanhét évet várni kellett. Színházunk ugyanis hosszú évtizedekig úgynevezett befogadó színházként működött. Az ország számos pontjáról érkeztek színidirektorok, hogy társulatukkal szórakoztathassák városunk nagyérdemű közönségét. Az érdeklődés a színházunk iránt folyamatos volt mind a közönség, mind

A SZÍNHÁZ ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSA.

Felemelt helyáradak.

Folyó szám. Paratlan berlet. **NYÍREGYHÁZI SZÍNHÁZ.** I. Szület.

Kedden, 1894. február 6-án a színház ünnepélyes megnyitásával adatik:

HUNYADI NYITÁNY,
előadja Benczy Gyula és zenekara.

MULT és JELEN.

Pályadíjnyertes drámai prólóg 1 felv. írta: Komoróczy Miklós, zenéjét összeállította: Fekete József.

Személyek:

Nyíregyháza szelleme	H. Németh J.	Szeretet	—	Szigethy L.
Vándor	Lomnici B.	Fortuna	—	Csanádi M.
Közd	Borosky A.	Chilo	—	ij. Prielle G.
Tudás	Kresz Irma.	Ceres	—	Yadny K.
Hit	Mihályfi J.	Pannónia	—	Cökáné P. J.
Remény	Káldy M.	Urak; nők; párok;	—	pórnok.

Ennek záródékául:

A POTHEOSIS

a társulatok részéről, bár ez nem jelentette azt, hogy minden alkalommal teltház előtt játszottak volna. A nyíregyházi közönség ugyanis igen kritikus volt, ahogyan az újságcikkekből, az akkoriiban még rendszeresen megjelenő és igen színes színházi kritikákból kiderül. Az újonnan felépült színház küllemre és belső tereit illetően is elnyerte a közönség tetszését, bár épületgépészetileg nem volt teljesen korszerűnek mondható. A fűtési rendszerre a kezdetektől állandó panasz volt, ráadásul télen nyílt meg, így azonnal kiderült a probléma, miszerint a színház fűthetetlen. Emiatt nem egyszer fordult elő, hogy a kitartó és a körülményekkel dacoló közönség bundában, nagykabátban ülte végig az előadásokat. A nyári melegben pedig a nehezen szellőztethető épületben túlságosan meleg volt. A problémát majd az 1920-as években tudták csak megoldani, akkor történt meg az épület energetikai korszerűsítése. Érdekes tény az új színház tűzvédelmi előírásaival kapcsolatban az, hogy annak zárt tereiben tilos volt a dohányzás, és már rendelkezett tűzzáró vasfüggönnyel. Később, az 1910-es évek közepétől, amikor a színházat mozi előadások részére is kiadták, a filmeket erre vetítették.

A hivatásos társulatok produkciói mellett a városunkban sok évtizedes múltra visszatekintő és nagy népszerűségnek örvendő műkedvelő előadásokat is tartottak, ahol nem egyszer közismert nyíregyháziak is felléptek, mint például Konthy Gyula városi tisztifőorvos és tűzoltóparancsnok. Az első világháború alatt az akkoriiban itt játszó győri színtársulat bevételének öt százalékát a nyíregyházi Vöröskeresztnek ajánlotta fel. A háború éveiben és azt követő időszakban emellett számos jótékonyági műkedvelő előadást tűztek műsorra a színházban. Ezek között voltak olyanok is, amikor lábadozó katonák néhány nyíregyházi leány közreműködésével adtak elő három felvonásos színdarabot, vagy szintén lábadozó katonák tartottak műkedvelő előadást tüdőbeteg katonák javára.

A színházi élet Nyíregyházán tehát zajlott akkor is, amikor Európa már fegyverropogástól volt hangos. A kérdés morális dilemmaként fel is merült, vagyis illik-e szabad-e háborúban színházba járni? Mégis talán a színházba járás örök igénye talán fel is erősödhetett azokban az időkben, amikor sok nehézséggel és nélkülözéssel volt kénytelen szembenézni a világ. A színházban, amely ekkor már 1898 óta Nyíregyháza városának tulajdonában

volt, a számtalan jótékonyági előadás mind a háború inséges-inek megsegítésére volt hivatott tartatni. Ez a nemes cél életben tartotta a színjátszást városunkban akkor is, amikor le kellett kapcsolni a kivilágítást a középületekről, amikor szénhiány miatt korábban kellett bezárni este a szórakozóhelyeket, köztük a színházat is, amikor az áramszolgáltatás kimaradásai miatt délután kezdődtek az előadások. Az az 1917-ben írt cikk, amelyben a színház helyszükére panaszkodnak az első világháború közepén, biztató és szívfacsaró egyszerre, mert a színjátszás művészetének való örök hódolatot jelenti.

„A színház támogatása is honvédelem ma”

(1940. július 18.)

A sok hiányossággal küzdő és szerencsére egyre szűkösebbnek mutakozó színházat 1923. augusztus 14. és október 4. között Nyíregyháza városa felújította. Ennek során korszerűsítették a fűtést. Nagy örömmel olvashatta a közönség ezt követően az újság hasábjain a színházi hirdetések fontos információját: „A színház fűtve van!”. Ezenkívül pedig tűzbiztonsági átalakításokat eszközöltek az épületen, és új világítótesteket szereltek fel mind a színpadra, mind a nézőtérre. A Nyírvidék így ír erről az eseményről 1923. október 6-i számában: „A nézőtér az új világítótestek által biztosított nagyszerű fényárban úszott, s a bizottság tagjait meglepte a nem várt mértékben radikális átfomálás, *amelynek nyomán egy újjávarázsolt, kedves intimitású, minden ízében rusztikus színház éledt fel úgyszólván a porából*” Továbbra is nagy népszerűség övezte városunkban a műkedvelő előadásokat, amellyel az alkalmi színészek jótékony cél érdekében szórakoztatták a nagyérdeműt. Emellett pedig Nyíregyháza színháza iránt a társulatok részéről töretlen volt az érdeklődés és a korszak legnagyobb művészei is gyakran felléptek itt a két világháború közötti békés időszakban.

A nyíregyházi közönség hálásan és óriási lelkesedéssel fogadta Blaha Lujzát, akinek elévülhetetlen érdemei vannak a magyar nyelvű színjátszás népszerűsítésében, aki többször is járt Nyíregyházán, és különösen kedves volt a szívének Sóstó Gyógyfürdő. A nemzet csalogányát elvarázsolta a Nyírség, szeretett itt időzni. Mulatott a százéves Nagyvendéglőben, ahol Benczi

Gyula primás húzta a nótáját, talyigán utazott Sóstóra, és merő véletlenségből az ablaka alatt vonultak a nyíregyházi huszárok: „*de amikor Istennek a legszebb teremtése a huszár!*” írja naplójában. Számos alkalommal járt itt Fedák Sári és mindannyiszor hatalmas teltházakkal játszott, sőt közkívánatra, 1926 novemberében két előadás után kellett szervezni egy harmadikat is, mert sokan nem értek be az első kettőre. Illetve tiszteletüket tették még Nyíregyházán olyan legendák, mint Jászai Mari, Pálmay Ilka, Bajor Gizi, Csortos Gyula, Jávor Pál, Újházi Ede és Beregi Oszkár.

Amikor kitört a második világháború, a színházi előadások iránti érdeklődés olyannyira megcsappant, hogy keserű volt szét nézni a nézőtéren. Az embereken eluralkodó bizonytalanság érzet és a félelem teljesen háttérbe szorította a színművészet iránti érdeklődést. Ezért az állam a sikeresnek bizonyuló „népművelési akció” keretében filléres színházjegyekkel újra becsábította a lakosságot a színházba, amelynek köszönhetően a szerény megélhetésű emberek is részesülhettek színházi élményben. A színház kisebb megszakításokkal ekkor is folyamatosan működött. A második világháború alatt Teleki Pál miniszterelnök tragikus halálakor, országos gyász miatt, 1941. április 3-tól rövid ideig nem nyitott ki egyetlen szórakozóhely és színház sem, majd a német megszállás után 1944 márciusában belügyminisztériumi rendelet szerinti gyülekezési és szórakozási tilalom miatt volt zárva minden színház. Az év egy részében moziként, majd minden év májusától a nyári szezonban színházként üzemelt.

A világháború kezdetén érezhető deprimáltság a későbbiek során átalakult, és a nyíregyháziak részéről egyre nagyobb igény volt a színházba járásra. Ennek oka többek között, hogy továbbra is rendszeresen tartottak „népművelési előadásokat”, illetve az újságban színházjegyre beváltható 50 százalékos kedvezmény szelvény volt található. Ugyanakkor a lényeg a belső igényben volt, mert akármilyen akciókat szervezhettek volna, ha a közönség a félelemtől megbéklyózva bezárkózik otthonaiba, és nem hajlandó színházba menni. Ez azonban nem így történt, mert a jó nyíregyháziak vágytak a színház fényeire, a varázslatra, hogy feledni tudják az élet megpróbáltatásait, a rideg valóságot, hogy háború dülje fel a világot. Nagy szerepe volt ebben a varázslatban Tolnay Andor opera- és operett-társulatának, amelyek Tábori Színházzá alakulva járták az országot, sőt az orosz fronton is játszottak a

magyar katonáknak. Tolnay társulata csupa fényt, életet és vídamságot vitt a háborús hétköznapiakba és nagyon szerették őket ezért. Mert egy gyönyörű operett, egy kacagtató komédia, egy könnyesre nevetős zenés bohózat elűzi a sötétséget.

A második világháború után, az állandó társulat megalakulásáig

A második világháború után, a szovjet megszállás és a kommunista diktatúra idején a színház továbbra is befogadó intézményként működött. Gyakran láttuk vendégül az 1951-ben megalakuló előbb Állami Faluszínház, majd 1955-től Állami Déryné Színház néven ismertté vált budapesti székhelyű utazó színházat, amelynek feladata lett az állandó társulattal nem rendelkező városokba, a kisebb településekre, falvakba eljuttatni a színházi előadásokat. Illetve a debreceni Csokonai Színházat és a Miskolci Színház társulatát is. Nyíregyházán az előadások helyszíne természetesen a kőszínház, illetve annak átalakítása alatt az 1950-es évek végén a Korona Hotelben működő József Attila Művelődési Ház.

A színház épületének felújítási munkálatai 1955-ben kezdődtek és ahhoz viszonyítva, hogy annak felépítése 1894-ben bő fél év alatt zajlott, kínosan lassú volt. Az újságban pedig félreérthető cikkek jelentek meg az átadás időpontjával kapcsolatban. 1959 januárjában már azt lehetett sejteni a friss hírekből, hogy az újraindítás csak hetek kérdése. Lejebb olvasva, egy kurta kis cikkből aztán kiderült, hogy a nagy napra még egy jó évet várni kellett. Végül 1960. március 25-én került sor a teljes körű felújítás után az ekkor már Móricz Zsigmond Színház megnyitó ünnepségére, amelyen az örök klasszikus Bánk bánt adták elő. Az akkori városvezetés pedig „a múltat végképp eltörölni” szellemében, gyakorlatilag a felújítástól számította a nyíregyházi színházi élet kezdetét, kijelentve azt, hogy „csak néhány éve kezdődött el Nyíregyházán a városokra annyira jellemző színház-kultúra”. Pedig városunkban akkor már hatvanöt éves múltra tekintett vissza csupán a kőszínházi időszak. 1954 szeptemberében megnyitotta kapuit a Benczúr téri (akkor Sztálin tér) Szabadtéri Színpad, ahol a nyári időszakban tartottak eleinte színházi előadásokat, később pedig egyre gyakoribb programelemmé váltak ott a komolyzenei hangversenyek, opera és operett előadások, könnyűzenei koncertek, slágerestek és divatbe-

mutatók, illetve a szélesvásznú kertmozi. Az 1950–70-es években gyakorlatilag minden országosan ismert színművész – Soós Imre, Zenthe Ferenc, Latinovits Zoltán, Latabár Kálmán, Psota Irén, Váradi Hédi, Bessenyei Ferenc, zenekar: Omega, Piramis, LGT és előadóművész: Záray Márta, Vámosi János, Koós János, Poór Péter, Korda György, fellépett a Szabadtéri Színpadon, és ugyan-ez elmondható az ősztől tavaszig tartó időszakban a színházról is, ahol a felújítást követően is sokszínű volt a műsorkínálat.

Az 1960-as évek színházi vezetése élén 1963-tól Pankotay István színházigazgató állt, akinek múlhatatlan érdemei vannak a hosszú felújítást követően a kőszínház előadásainak népszerűsítésében. Ő maga is színművész és énekes előadóművész lévén, az élvonalban vette ki részét a színházszeretet elterjesztésében, városunkban és a környéken. Feleségével, Halmi Zsuzsával a színház keretei között gyermekszínházat szervezett 1975-ben, amelynek népszerű előadásain ők is gyakran felléptek. Pankotay István az állandó társulat megalakulásáig volt a Móricz Zsigmond Színház igazgatója.

1980-ban az 1969 óta szabadfoglalkozású színművész, az azelőtt Miskolcon, Szegeden, Budapesten és Veszprémben dolgozó Bozóky István kapott megbízást az igazgatói székre. A városvezetésnek ekkor már 1979. óta tervei között szerepelt egy állandó társulat alapítása Nyíregyházán. Emiatt a színház épületén és strukturális felépítésén sok újítást kellett eszközölni, amiben Bozóky Istvánnak oroszlánrésze volt. Ő mindebben a kihívást látta, és pontosan ezért vállalta az embert próbáló feladatot. Az állandó társulat – amely a segédszemélyzetrel együtt harminckilenc főből állt – alakuló ülésére 1981. augusztus

26-án került sor, majd szeptember elején megkezdődtek a próbák. Nyíregyháza első állandó társulatának premier előadásán Bozóky István rendezésében Vörösmarty: Csongor és Tünde című művével mutatkozott be közönségének 1981. október 17-én. Ezzel új korszak kezdődött a nyíregyházi színházi életben.

(Csutkai Csaba felvétele)

IANCU LAURA

A moldvai magyarságról – új távlatokban¹

A romániai Moldvában élő katolikus magyar közösség történelmét és kultúráját tárgyaló igen gazdag szakirodalomban számos nyitott kérdést is találunk, amelyek megválaszolása előttünk álló feladat. Több felvetés, elgondolás újabb illetve további megerősítő adatot kívánna meg. Végül: időről-időre szükség mutatkozik az alapok és a hangsúlyok újrarajzolására, újrafogalmazására is. A rendelkezésre álló keretek között, utóbbi problematikához kapcsolódóan fogalmazok meg néhány észrevételt.

A moldvai magyarok az egykori Moldvai Fejedelemség területén élnek, Románia keleti részén. Moldva a történelmi Magyarország szomszédja, a tatárjárásban elpusztult Kunország (Kumánia) helyén alakult meg a 14. században. Lakosságában a moldáv, a szláv, a magyar, a szász és a török etnikumok sokféleségéből végül a román (moldován) elem vált uralkodóvá. A magyarság megjelenésének pontos ideje nem ismert. A 9. század végén a területen (Etelköz) állomásozó és átvonuló magyarokról legközelebb a 13. századtól vannak forrásaink. A Moldvai Fejedelemség a 15. század végéig a magyar király hűbérese volt, majd a modern Román Állam megalakulásáig (1859) török fennhatóság alatt állt.

Moldva toponímiája és a településtörténeti adatok alapján úgy tűnik, a magyarság térbeli elhelyezkedése és társadalmi szerepe szorosan összefüggött. A tartomány belsejében, a folyóvölgyekben a földműves réteg, a széleken, a stratégiai, védelmi központokban pedig a katonai réteg települt meg. A magyarság szerepe és feladata kettős volt: a magyar királyság határainak a védelme és a keresztény (katolikus) hit képviselése, illetőleg terjesztése.

---

¹ A 2023. szeptember 19-én, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége és a Bessenyei Társaság rendezvényén, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán megtartott előadás írott és szerkesztett változata.

Az első évszázadokban a magyar társadalom elit rétege (földesurak, nemesek, kishemesek, katonák, írnokok stb.) aszimilálódott, az iparos és kereskedőréteg pedig paraszttá vált és a falusi közösségeket gyarapította, erősítette. Az első tétel tehát, amit hangsúlyoznunk kell az, hogy a moldvai magyarság története közel egy évezredet ölel fel.

A 13–19. század között zajló, egymást érő háborúk, csaták, viszályok, járványok, éhínségek stb. közepette aligha maradt volna fenn a magyarság Moldova területén az újabb és újabb, a Kárpát-medence különböző területeiről érkező magyar és székely menekültek és kivándorló csoportok nélkül. A kivándorlás intenzitása és oka változó volt. Csoportos áttelepülésre ritkábban került sor (husziták, madfalvi vérengzés menekültjei stb.), ellenben az egyéni átszivárgások szinte állandó jelleggel zajlottak. Az őshonos magyarságra épülő újabb magyar és székely rétegek szabad paraszti (helyi kifejezéssel: részes) státusban élve, Moldván belül is gyakran lakóhelyet változtattak. Mindeme külső és belső folyamatok, azaz a magyarok közötti migráció megakadályozta a magyarság koherens közösségé, egységes társadalmi réteggé való szervesülését. A Moldvában élő régi és új magyarokat, a régi és új székelyeket két közös vonás kapcsolta egymáshoz: a magyar nyelv és a római katolikus vallás.

Míthogy a korabeli társadalmi és politikai viszonyok közepette (a magyarok körében) társadalomszervező erővel egyedül az egyház rendelkezett, a magyarokat, az 1622-től missziós kerekék között működő katolikus egyház szervezte egységes közösséggé, és pedig katolikus közösséggé, népcsoporttá. A Rómából, a Congregatio de Propaganda Fide által irányított misszió területén idegen nyelvű, többnyire olasz, bosnyák, lengyel papok működtek, akik a katolikus hívek anyanyelvét, a magyar nyelvet nem sajátították el, híveikkel nem tudtak kapcsolatba lépni és ekként tulajdonképpen hivatásukat sem tölthették be. A misszionáriusok a Fejedelemség hivatalos nyelvét, a moldáv nyelvet könnyebben elsajátították, és ugyanezt szorgalmazták, illetve várták el – a kezdetektől fogva – a híveiktől is.

A roppant bonyolult viszonyokat túlságosan is leegyszerűsítve vázoltak alapján láthatjuk, hogy mi a gyökere és oka a moldvai katolikus magyarság kései, 20. századi sajátos vallási identitásának, és a magyar nyelvhez való viszonyának. Moldva területén magyar egyházi személy, magyar intézmény a török uralom megszilárdulása után (15. század vége) már nem folytathatott semmiféle, a magyarság nemzeti, etnikai megmaradását szolgáló vagy segítő tevékenységet. Az ilyen irányú, a 19. században kibontakozó kezdeményezések, próbálkozások bár nem voltak mindenestül hiábavalóak, az asszimiláció és a homogenizáció folyamatait nem tudták megállítani.

A második tétel, amit hangsúlyoznunk kell az, hogy a magyar nemzettől elszakított magyar kisebbséget a római katolikus egyházat képviselő missziós papság az asszimiláció útjára állította, az etnikai és a nyelvi adottságokat figyelmen kívül hagyó vallási közösségé formálta, megalkotva ezáltal egyszersmind az egyetemes egyház történetében mindaddig hiányzó román katolicizmust.

A magyar közbeszéd a moldvai magyarokat csángóknak nevezi. A kifejezés pontos, megbízható etimológiai jelentése ma sem ismert. Jelenlegi adataink szerint a fogalom első ízben 1781-ben került lejegyzésre, éspedig Zöld Péter, csíkdelenei római katolikus pap keze által. Zöld 1764-ben a madэфalvi vérengzés idején követte a Moldvába menekülő székelyeket. Tapasztalatairól később Batthyányi Ignác püspöknek számolt be. Írása napvilágot látott az Ungarische Magazin (Pozsony, 1783) egyik számában, a benne foglaltak pedig igen rövid idő alatt közismertté váltak. A 19. század hajnalán a magyar sajtó, a magyar tudomány és közbeszéd a Moldvában élő magyarokat (továbbá: a gyimesi, bukovinai, barcasági székelyeket) immáron csángóknak hívta. Nem tudjuk, hogy Zöld Péter pontosan hol, illetve kitől hallotta a kifejezést. Leveléből nem derül ki az sem, hogy a csángó elnevezést egy szűkebb régió magyar csoportja, esetleg az elmagyarosodott szászok, vagy Moldva teljes magyar lakossága kapcsán használták. Tudjuk ellenben a következőket:

A 14. századtól fennmaradt – eddig ismert – latin, szláv, magyar, óromán források, valamint a viszonylag korai időkből származó, egyházi adminisztrációs iratok nem ismerik és nem használják a csángó kifejezést. Tudjuk továbbá azt is, hogy a Zöld Péter-irattal közel egyidőben, a moldvai magyaroktól feljegyzett

vallomások arról árulkodnak, hogy a csángó megnevezést az érintettek gúnynévnek, csúfnévnek tartják, és nem azonosulnak annak tartalmával, jelentésével (kóbor, korcs, „nem-igaz-magyar” stb.). A Moldvában élő magyarok a csángó kifejezést az 1990-es évekig nem használták. A fogalom a rendszerváltás utáni politikai önszervezkedés körülményei között kezdett meghonosodni és elterjedni. A magyar közbeszéd, a magyar tudomány és a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége hatására, spontán folyamatok folyamánaként kialakulóban van egy autonóm csángó közösség, amelynek pontos „összetétele” és identitása e sorok írója előtt nem világos és nem is értelmezhető. Napjaink sokhangú diskurzusában, azt látjuk, hogy a témában érintett felek saját megnevezéssel illetik a szóban forgó közösséget. A katolikus egyház „katolikus közösségnek” (comunitatea catolică), a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége „csángóknak”, a román tudományos közvélemény „elmagyarosított románoknak”, a román ortodox közvélemény „magyaroknak” nevezi ugyanazt a közösséget.

A harmadik, és egyben utolsó tanulság egy költői kérdés formájában jelentkezik: vajon a fentiek tükrében magyarázatot igényel-e az érintettek abbéli magatartása, ahogyan vallási, etnikai és nyelvi önazonosságukat megélik és kifejezik, avagy ahogyan nem élhetik meg és nem fejezhetik ki?

LANCU LAURA József Attila-díjas magyar író és költő, néprajzkutató. Középfokú tanulmányait a csíkszeredai Nagy István Zenei és Képzőművészeti Líceumban végezte 1997-ben. Budapesten óvodapedagógusként, majd teológus-hittanárként diplomázott. A Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskolában politológiából, a Szegedi Tudományegyetemen néprajzból diplomázott, majd a Pécsi Tudományegyetemen Néprajzi Tanszékén szerezte meg PhD fokozatát. 2011 óta a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének munkatársa. Kutatói tevékenységének fókuszában a moldvai magyarság vallásosságának vizsgálata és identitásának kérdései állnak. 2013-ban megkapta a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díját. 2000-től jelennek meg szépíráisai. 2012-ben József Attila-díjat kapott. Az Erdélyi Magyar Írók Ligája és a Magyar Írószövetség tagja. 2013 óta a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. *(Forrás: Wikipédia)*

OLAJOS JUDIT

Doktornő lírával

„Az emberek mindig a körülményeket okolják azért, amit az életben elérnek. Én nem hiszek a körülményekben. Azok az emberek, akik boldogulnak ebben a világban, olyanok, hogy reggel felkelnek és megkeresik azokat a körülményeket, amelyekre szükségük van. Ha nem találnak ilyet, megteremtik őket!”

(George Bernard Shaw)

Azt hiszem, nem is lehetne jobb idézettel indítani egy olyan írást, amelynek középpontjában az *egészség* áll. Napjainkban is állandóan változó, rendkívül sokféleképpen definiálható, folyamatosan fejlődő fogalom. A hagyományos megközelítésben az egészség a betegség hiánya, egyszerűen kifejezve egészséges az, aki nem beteg. Ezzel a megközelítéssel filozófiájában kicsit más a WHO meghatározása, miszerint: „Az egészség a teljes testi, lelki és szociális jólét állapota” (WHO 1946. VII. 19. Nemzetközi Egészségügyi Konferenciájának definíciója). Az egészségkép – és annak szubjektív megítélése – koronként, kultúránként változik (forrás: Egészségügyi Fogalomtár: <https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php>).

Az egészség meghatározása napjainkra kibővült az egészség dinamikus felfogásával, miszerint: a jövőbeni jó fizikai, lelki és szociális jólét iránti igény kielégítéséhez az egyén aktív közreműködése is szükséges, mert felelős saját egészségének megőrzéséért. A betegséget megelőzni, értelmezni (mivel az életünkben

meglévő, megoldásra váró problémáról hordoz üzenetet), gyógyítani, néha leküzdeni, időnként viszont éppen megszokni, elfogadni kell.

Az egészség megőrzése a következetes életvitel következtében emberi érték. Az egészségmegőrzésben nagy szerepet játszó életmódot belső és külső tényezők határozzák meg. Belső tényezők: pozitív–negatív gondolkodás, kommunikáció, aktivitás–passzivitás, műveltség, világkép, életcél. Külső tényezők: filozófiák, művészet, vallások, természeti és mesterséges környezet, a gyógyítás rendszerei: tradicionális gyógyászat – természetgyógyászat – mai orvostudomány – pszichológiai gyógyítás.

Az egészségmegőrzésnek fontos alapelemei az önismeret és az önfejlesztő képesség, készség. Azaz ismerni kell önmagunkat, testünket, lelkünket, valamint ezek fejlődését, fejlesztési lehetőségeit és határait. Az egészséggel kapcsolatos műveltség megszerzése az egészségkultúrát jelenti.

A felelősség azonnal áttűnik a kifejezések láthatatlan hálóján. Észre kell vennünk, hogy igenis tehetünk az egészségünkért, és csakis mi tehetünk, senki más. Mi teremthetjük meg az egészségünket, testi, lelki és szellemi téren egyaránt. S ha jól végiggondoljuk ezeket, be kell látnunk, hogy az egészség megteremtésének folyamatában éppen a testünk lesz legjobb szövetségeseink. Ha odafigyelünk a jelzéseire, mindig időben mutatja az irányt, és egyben lehetőséget is ad a cselekvésre. Azaz lehet hagyni, hogy az élet csak úgy megtörténjen velünk, ugyanúgy, mint ahogyan az élet aktív részesévé, sőt alakítójává is lehet válni.

Az orvosi hivatás, a gyógyítás mellett életemben fontos szerepet tölt be az egészségvédelem, az egészség fontossága és helyreállításának lehetőségei. Ezekkel a célokkal hoztuk létre 2004-ben az *Egészségvédő Egyesületet*, amely a térség irányadó szakmai tanácsadó szervezeteként működik. Az Egészségvédő Egyesület ismeretterjesztő, figyelemfelhívó és orvos-szakmailag is megalapozott tevékenysége az innovatív kezdeményezések bemutatásán, elektronikus és nyomtatott szakmai kiadványok ki-

adásán alapul, mivel a közérdekű felvilágosító programoknak, társadalmi célú kezdeményezéseknek egyre inkább a közösségi média, s egyéb digitális csatornák, alkalmazások kínálnak hatékony felületet.

Szakmai kiadványaink (Egészségvédő füzetek, Naturatéka sorozat), hangoskönyveink az egészség és a betegség különböző témakörei köré csoportosítva találhatóak az online térben, így is biztosítva a széleskörű, ingyenes elérést: <https://egeszsegvedoegyesulet.hu>

Az egyesület törekvései közé tartozik a testi egészség mellett a lelki egészség védelme is, ezért a szakmai témák körét kibővítettük művészetterápiával. Így kapott teret az Articsóka kiadványsorozat, amely nevéből kiindulva (művészet, testi-lelki egyensúly, összhang) teret szeretne nyitni minden olyan kiadványnak – digitális, nyomtatott formátumban –, amelyet a XXI. században bárki szívesen látna a „túlélő készletében”.

Haiku gyöngyök kanapémon című kötetem 2022. júniusában jelent meg a sorozat első köteteként – a kötet szerkesztése Herczku Tünde, a dizájn Kovács Ádám munkája –, mely teljes szöveggel elérhető az alábbi linken: https://egeszsegvedoegyesulet.hu/wp-content/uploads/2022/07/Olajos-Judit_Haiku-gy%C3%B6k-kanap%C3%A9mon.pdf

A japán kultúra és életmód mindig is érdekelt. Itt a modernség és a hagyományok jól megférnek egymás mellett. A japán életmód művészete a hosszú élet titka is egyben. A japán emberek élnek a legtovább a világon. Kék zónának nevezik a kutatók azokat a régiókat, ahol az emberek a legmagasabb életkort élik meg. A Japánhoz tartozó Okinava a világelső, ahol különösen a nők sokkal tovább élnek a megszokottnál nagyobb megbetegedések nélkül. A tudósok szerint a hosszú élet titka az étrendben, a testgyakorlásban, az életcélban (más szóval *ikigaiban*), valamint a kiegyensúlyozott és szoros társas viszonyokban rejlik. Nagyon fontos, hogy legyen olyan életcélunk, ami örömmel tölt el.

Mindig kerestem az önkifejezés valamilyen formáját, a haikut pedig a Covid időszak hozta el nekem. Akkor kezdtem igazán próbálkozni ezzel a versformával.

És miért éppen a haiku ragadott meg, mint versforma? Talán azért, mert alkotója gondolatai az olvasóban további értelmet nyernek. Néhány gondolatban érdemes összefoglalni a haiku ismérveit. A *haiku 17 morából* (magyar nyelvben szótagból) épül fel, amelyek nem feltétlenül rímelnek. A hagyományos régi japán haiku egy sorba íródott, a modern haiku három sorból áll. A sorok és moraszámok felépítése a következő: első sor 5, második sor 7, és a harmadik sor szintén 5 morából áll. A haiku több, mint versforma: önálló műfaj. Szülőhazájában azokat az 5-7-5-ös sorképletű verseket nevezik így, amelyek a természet ábrázolásán keresztül mély filozófiai, lélektani tartalmat sugallnak. A haiku művelője gyakorolja a kitartó, éber figyelmet (zansin), hogy rátalálhasson a haikupillanatra: arra a látványra, amelyet érdemes 17 szótagos versbe foglalni. A témakiválasztás után (a klasszikus haikuk esetében ez többnyire természeti látvány vagy jelenség) gyakorolja az elmélyülést, vagyis a lényeg megragadásának képességét. Ha közvetlen kapcsolatba lépett a látvány lényegével, akkor képes a személyes élményt átadható tapasztalattá alakítani. Ez a belső folyamat – ami tulajdonképpen egy szellemi gyakorlat – teszi a haikuírást valódi kihívássá, a személyiségfejlesztés eszközévé, visszhangot keltve az olvasóban: továbbrezeg benne, amikor „kicsomagolja” a pillanatba sűrített látványt (forrás: <https://www.ujakropolisz.hu/cikk/haiku-japan-zen-kolteszetesztetikaja>).

A vers írója a látványt 3 sorba foglalja, az olvasó pedig befogadja, átalakítja saját maga számára. Erről a folyamatról legszebben a magyar haikuírás egyik legnagyobb mestere a költő Fodor Ákos a következőképpen vall:

„A haiku kettőt tesz költővé, amint a szerelem kettőt, szeretővé. Leírója nem sámán, nem szónok, nem sebész; elolvasója nem alávetett, nem elszenvedő, nem tétlen. Találkozva e fókuszban, oldva oldódhatnak, gyógyulva gyógyíthatnak s válnak, míg vállalják, valami Harmadikká. Aszketikus forma, próteuszi műfaj, eleven mentalitás; időt, teret inkább teremt, mint fogyaszt. Boldogok, akik – ha egyetlen haiku pontjában is – találkozhatnak és megérinthetik egymást” (forrás: Macuo Basó: Százhetven haiku Fordította: Fodor Ákos, Terebess Kiadó, Budapest, 1998).

És miért 55 haikut tartalmaz az első kötet? Szeretem a szám-misztikát, szívesen játszom bizonyos számokkal, mert hiszem, hogy a számoknak jelentése van az életünkben. Az 55-ös számnak mégis egyszerű a magyarázata: éppen ennyi idős koromra gyűlt össze annyi élettapasztalatom, hogy megírjam a haiku gyöngyöket.

Azonban ettől a pillanattól elindult az a fajta sorsszerűség, amely összehozott olyan emberekkel, akik a japán művészet más ágait művelik. Így született meg közös munkánk Gacsályiné Tölgyesi Ágival. Mindketten az egészség megőrzésének hívei vagyunk. Ennek kifejezésére ezúttal a japán művészet két letisztult formáját: a haikut mint egyedi versformát, és a sogetsut mint a tradicionális japán virágrendezés egyik iskoláját – sőt, annak is egy továbbgondolt változatát – választottuk. Virágok helyett zöldségeket és gyümölcsöket választottunk modelleknek. Így születtek a havi lélekmorzsák japán hangulatban, azaz a *Lélektár*, amely az alábbi linken tekinthető meg: https://egeszsegvedoegyeselet.hu/wp-content/uploads/2023/07/OK-2022_4-karacsonyi-mell-LELEKTAR-1.pdf

Időközben elkészült az írói oldalam, ahol az olvasók közvetlenül férnek hozzá a haikukhoz: <https://olajos-judit-iroi-oldala.webnode.hu/>

Ilyenkor jön a kérdés a terveket illetően. Karácsonyra jelenik meg az Évszakok-Hangulatok klasszikus haiku gyűjtemény, amely az évszakoknak megfelelően tartalmaz verseket, megragadva a hangulatukat. A témaválasztás itt a természet. A kiadvány illusztrátora Székhelyi Edith festőművész.

Előkészületben vannak a *Lélekbonbonok*, ahol a modern haikuírás kerül előtérbe.

A *Tankameséken* dolgozom jelenleg, itt tankákba (a tanka öt egységből áll, a szótagok száma 5-7-5-7-7) öntöm a gondolataimat.

Ki szeretném próbálni magam a haibun írásában is, amely irodalmi forma a prózát és a haikukat ötvözi.

Ami a haikuk számát illeti a gyűjteményeken belül, a boldog számok és a boldog prímekek közül választok.

A haikuk megalkotása komoly belső munkát igényel. Basó mondta egyik tanítványának: „*Aki egész életében ír három-négy-öt valódi verset, az már haikuköltő. Aki pedig eljut tízig, mester.*”

Nem a mesterség elérése a cél, hanem inkább az írás maga, mint életcél, ami örömmel tölt el. Kívánom mindenkinek, hogy találja meg saját *ikigaiját*, és tapasztalja meg a boldog életet!

Válogatás a *Haiku gyöngyök kanapémon* című kötetből:

Múlnak a percek,
telnek évek, az érzés
örök itt bennem.

Halad az idő,
nem múlik a varázslat,
örök maradtál.

Jó rád gondolni,
ellopott időben a
jövőbe nézni.

Utunk összeért,
ne bánd a múltó időt,
örülök neked.

Hullámvasút vagy,
szerelembe zuhanok
veled liftezek.

Életünk telén
hajunkban sok szál fehér,
szemünkben tűz ég.

Hiányod csendjét
lúktető szívem zaja
töri meg néha.

Múltam megéltem,
a jelenben létezem,
a jövőm talány.

Ízelítő az *Évszakok – hangulatok* című kötetből:

Üde ragyogás
rügyből pattanó élet
örök körforgás.

Barna lombok közt
átszüremlő napsugár
őszí színvarázs.

Nyári éjjelen
csak szentjánosbogár raj
lámpása világít.

Jégbe zárt világ
hófödte némaság, tél
varázsolta táj.

SZÁRAZ LÁSZLÓNÉ

Az én Bercelem

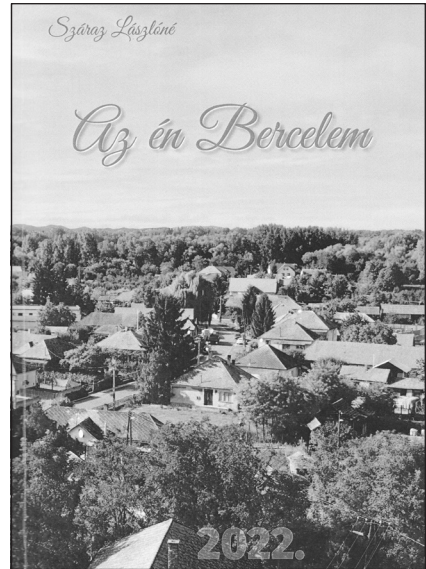
Az a megtiszteltetés ért, hogy a Bessenyei Társaság 2023. októberi programjaként beszámolhattam falutörténeti munkámról, amely *Az én Bercelem* címmel jelent meg. Amatőr munka, de a falumhoz való érzelmi kötődés miatt számomra fontos volt, hogy megörökítem múltját, jelenét. Bemutattam emberi sorsokat, a falu fejlődését, a természeti tényezők meghatározó szerepét. Az *Én Bercelem* sugall egyfajta egyéni látásmódot, kötődést, ragaszkodást emberekhez, szülőföldhöz egyaránt.

Most a Bevezetésből idézek egy részt, ami által talán jobban megismerhetővé válik az a falusi tanító néni, aki voltam egykoron: „Első generációs értelmiségi lettem, szüleim dolgos parasztemberek voltak. Mindig is becsültem a falusi embereket, mert közelről láttam szorgalmukat, munkabírásukat, egymásért való kiállásukat. Számomra példaértékű volt, hogy szegénységben is lehet becsületesen, emberi módon élni, egymást segítve dolgozni. Tizenéves koromtól együtt dolgoztam velük: forgattam, gyűjtöttem Túlatiszán, válogattam csírás krumplit, szedtem szamócát, paradicsomot, uborkát. Kapáltam a Körtesen, a Tallókában, ástam répát a Tanító-tagban jeges sárból. Legeltettem, fejtem tehenet, mezgeréltem mákot, búzaka-lászt, kisvonatoztam négy évet a gimnáziumba, buszoztam a főiskolára. Megtanultam különbséget tenni a két lehetőség között, és a könnyebb (?) utat választottam. Ez az írás kicsit főhajtás is azok előtt, akik példát adtak az élethez: így szüleim, családom, a falubeli emberek előtt,

és azok előtt is, akik fenntartással fogadtak, amikor hazajöttem tanítani. Köszönöm nekik, mert megerősítettek abban: itthon kell helyt állnom. Pedig lett volna lehetőség könnyebb életre, máshol...”

Ez a múltat kutató munka már jóval a nyugdíjas éveimben talált rám. Nem tudtam, nem is akartam kitérni előle. Írásom nem csupán történelmi események, dátumok gyűjteménye: leginkább az adott időszak hangulatát, a megemlített emberek, közösségek életének egy kis szeletét próbálják felidézni.

Köszönettel tartozom az akkori emberek életéért, mert általuk lett ez a falu szerethető, élhető... Köszönet a nyáresték hangulatáért, a vásárok színes forgatagáért, a futballpálya árnyat adó nyárfasoráért, a sörkert 1 Ft-os málnaszörpjéért, a csilingelő fagyis kocsióért, az utcánkban élő mintegy 50-60 gyerekért, mindazért, ami a gyermekkort jelentette számomra. És végül meg kell köszönjem mindazok támogatását, akik bármilyen módon hozzátektek valamit ehhez a munkához – elsősorban férjemnek, aki ugyancsak megedződött türelemben a közel hat év alatt, de időközben nagyon sokat fejlődött reggeli- és vacsorakészítésben. Voltak hosszabb időszakok, akár hónapok is, amikor nem szaporodott a betűk, szavak, mondatok száma. Egyrészt más, háziasszonyi, gyermeki teendők miatt, másrészt, amikor a számítógépet amatőr szinten kezelőként egyszer csak azzal szembesültem, hogy „elszállt” a fele anyag a semmibe, na, akkor majdnem feladtam. Akik ismernek, tudják: szeretem megvalósítani az álmaimat, tehát kezdtem újra. Köszönöm több idős embernek a hiteles történeteket, édesanyámnak, akinek olyan memóriája van, hogy szinte napra pontosan emlékezett vissza 60-80 évvel ezelőtti történetekre, nevekre, eseményekre. Igyekeztem, hogy őt ne érje hátrány az én időtöltésem miatt. Köszönet azoknak is, akiknek lesz türelmük elolvasni, vagy beleolvasni ebbe az amatőr munkába.

Köszönöm Tiszabercel község képviselő-testületének, polgármesterének – Szántó Zsoltnak – az erkölcsi és anyagi támogatást. A legnagyobb köszönet Tiszabercel lakóinak szól, éljenek bár a középkorban, kétszáz évvel ezelőtt, vagy akár napjainkban. Köszönöm a lehetőséget, hogy mindezeket a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium dísztermében elmondhattam!

* * *

Két részlet a könyvből, amelyek jellemzőek a munkám egészére: bemutatam benne a falusi emberek küzdelmét a megélhetésről, helyzetük elfogadásáról - hiszen nem volt más lehetőségük a jobb életre – és a ritka napokról, amikor ünnepeltek, letették a napi gondokat.

Húsz év a téglagyárban

A tiszaberceli téglagyárban 68 fizikai munkás dolgozik, s ennek harmada nő. Nehéz fizikai munkát végeznek. Ilyenkor kézbe veszik a csákányt is, hiszen a megfagyott téglát másképp nem tudják felszedni. A nyitott szín alatt – ahol a nők dolgoznak – a szél kénye-kedvére rohangálhat, és miért ne tenné, ha szabad az út. A vastag, prémgalléros pufajka melegíti a dolgozókat, a nadrág és a cipő is a téli időhöz igazodik, csak hát olyan vastag így az ember, hogy szinte mozogni sem bír.

– Korán beköszöntött a hideg – mondja özvegy Roma Jánosné, az aranykoszorúval ötszörösen kitüntetett Tyereskova Szocialista Brigád vezetője – és ezeket a téglákat nem tudtuk kiegészíteni. Szétfagytak, újból fel kell szedni és visszavinni a bányába.

A bangettába rakott téglák a kéz érintésére meg sem akarnak mozdulni. Csak csákánnyal lehet boldogulni. Nyolc órán keresztül emelgetni – még ha felváltva is – igencsak fárasztó. Majd a téglát csillére dobálni. Nem irigylésre méltó munka. Az asszonyok kezét figyelem munka közben. Mindegyiken kesztyű van, ez munkavédelmi előírás. Néha leveszik, pihentetik a kezüket. A tenyerük érdes a sok fogástól.

– Látom, érdekli a tenyerünk – mutatja felém a kezét Kocsis Istvánné téglalakerakó. Nincsen ezen semmi érdekes.

– *Hány téglát fognak meg naponta?*

– Ne téglában kérdezze. Súlyban. Egy nyári műszak alatt, amikor teljes termeléssel megy az üzem, 150–200 mázsát is. Égetés

előtt egy B-30-as téglá 13 kilogramm. A hagyományos méretű is megvan 4-5 kiló.

– *Ezért a munkáért mennyit kapnak a hónap végén?*

– Éves átlagban – válaszol Roma Jánosné – kijön a 2500 forint.

Nem tudom magamban eldönteni, elég-e ilyen nehéz fizikai munkáért 2500 forint? Azon gondolkodom, ha lenne más üzem Tiszabercelen vagy a környékén, itt maradnának-e a nők dolgozni? A választ tőlük várom.

– A pénzből soha nem elég – mondják –, de nem lehet telhetetlen az ember. Úgy érezzük, megbecsülnek bennünket, a férfiakkal, akik ilyen munkát végeznek, azonos bért kapunk. Télen védőítalként citromos teát kapunk, s úgy-ahogy, jót is tesz.

Roma Jánosné 18, Kocsis Istvánné 20 évvel ezelőtt jött ide dolgozni. Kocsisné ebben az évben tölti be 55. életévét. Ez a nyugdíjazást jelenti.

– *Az alatt a húsz év alatt nagyon sok téglát megfoglak, sokszor lehajoltak egy-egy darabért. Hogyan bírja a derekuk?*

– Ne is kérdezze – válaszol gondolkodás nélkül Kocsis Istvánné. – Esténként alig érzem a derekamat, vagy a karomat. Néha azt hiszem nincs is. Sok álmatlan éjszakát okozott már a derékfájás. A reuma ellen pedig csak egy gyógymódot tudunk: melegen felöltözni.

Télen hattól fél 3-ig dolgoznak. Minden évben egy hónap fizetett fagyszabadságra mennek a dolgozók. Most februárban pihenhetnek.

– Pihenünk is. Ránk fér. Nyáron úgysem szívesen hagyjuk itt a falunkat. Tavaly is alig akart elmenni valaki Hajdúszoboszlóra, szakszervezeti beutalóval. Mi itt szoktuk meg, nekünk itt jó.

Sokszor leírták már, hogy simogatásra, becézgetésre termett az asszonykéz. Riportunk hősei nemcsak simogatnak, becézgetnek, hanem téglát markolnak, zsákot cipelnek, nagy értékű gépeket kezelnek. Azt hisszük, tisztelni kell őket, mint ahogyan ők tisztelik a munkát.

Szöveg: Sipos Béla, Balogh Géza (Kelet-Magyarország 1978. január. 15.)

* * *

Téglagyári munkások (A kép magántulajdon)

Visszaemlékezések a szerző gyűjtéséből

Sok éven át Balogh Mihály ült a halottaskocsi bakján. A temetkezési vállalkozók megjelenésével a „gépesített” halottszállítás terjedt el, a régi szép halottaskocsi is lassan enyészetté vált. Öröm és bánat – az élet velejárói – váltogatták egymást, és az ember a jóra, a szépre szívesebben gondol vissza. Így emlékszik például az öregebbje a Rigó-parti szép nyári estékre, ahol megszólalt Mátyás bácsi tárogatója, és vitte a szél a falu felé a fájdalmasan szép dalmot: „Krasznahorka büszke vára...” (Molnár Mátyás)

Így emlékeznek az évi munkák folyamatosságát olykor megszakító pihenőnapokra is. Az egyházi, valamint a világi ünnepek szabadnapjai mellett helyet kaptak a vigasságok is. Az év különböző időszakában bálokat rendeztek, mint pl. szüreti bál, farsangi bál, bevonuló bál, karácsonyi, szilveszteri bál. Ezeken a bálokon még cigányzenészek húzták a talpalávalót. Híresek voltak

a Bakó Pirike néni által szervezett bálók, melyeket saját házában, ill. a mellette lévő nagyteremben, a későbbi mozi helyiségben tartottak. A mostani idős emberek nosztalgiával gondolnak vissza a szép ruhákra, a szép zenére, az akkori hangulatra. A nagyterem mellett volt egy kiskocsmá is, ami elősegítette a jó kedvet. Ez a bálterem egyben színházteremként is szolgált, ahol a helyi fiatalok által megtanult népszínműveket adták elő: pl. A betyár kendője, Sári bíró, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, A piros bugyelláris, (Hullár József) A bolygó zsidó (Hullár Gusztáv, Meskó Veronika) A népszínművek mellett előadtak klasszikusokat is: Rómeó és Júlia, A néma levente, A kőszívű ember fiai. Hudák László, akinek az apja a malom vezetője volt, tanította be a színdarabokat. Játszottak a Boronkay-féle kastélyban is. (A mostani Szakiskola területén van.) A próba a Bakó Böske néni féle épületben zajlott. Később a mozi működött ebben az épületben. A kétezres évek elején lebontották, liga és fogorvosi rendelő épült a helyén. 1948-tól kb. 1954-ig működött ez a színtársulat. Tagjai voltak: Falatovics Piroska, Belustyák József, Hullár László, (A betyár kendője) Czene Lajos, Mészáros Imre. (Sári bíró) Hegedűs Gyula, Hullár József, Mészáros, Gyula, Kapocska László, Mészáros Mária. (A kőszívű...) Később, a hatvanas évek elején újra fellendült a falusi színjátszás.

A Téglagyárban sok fiatal is dolgozott, ezt a lehetőséget használta ki Tompa Éva tanítónő, aki rátermettséggel, kedves egyéniségével amolyan „a falu lámpása”-ként népművelő szerepet is betöltött. Emlékszem, az iskolában is tanított be színdarabokat (Koldus és királyfi) és a hitelesség kedvéért gyönyörű fekete haját hintőporral őszítette meg. Megszervezte tehát a téglagyári műkedvelő csoportot, és a lelkes amatőrök több népszerű darabot is betanultak, amit a Téglagyár kultúrtermében adtak elő. Gyáristáknak nevezték őket. Persze, „külsősöket” is bevontak, így került a csoportba pl. Neumann György tanár, Barnóth Laci Gáváról, ő bolti eladó volt a Fő utcai boltban. Nagy sikere volt az „Egy kis bécsi kávéházban” című darabnak Sebők Marika, Rendes Józsi főszereplésével. Tagok voltak többek között: Hullár József, Hullár Etelka, Tóth László Paszabról, Jankovics Marika, Pitlik Nusi, Farkas Sanyi. Játszották a Liliomfi, és a Lajos király válík című darabokat is. Ez utóbbiban Sánta Mihályné Sebők Marika volt a királynő. (Szerintem nem véletlenül – még most is nagyon szép. – *A szerk. megjegyzése.*)

Sikeres röplabdacsapata is volt a Téglagyárnak. Mesélték, hogy a Csáki Sanyi vezette stráfkocsival mentek Kemecskére játszani. A csapat lelke Pitlik Nusi volt, és hiába volt fárasztó az egész heti munka, szívesen ment a csapat többi tagja is: Sebők Marika, Sebők Piroska, Mihalik Éva, Varga Erzsike, Vajóczki Marika, és a későbbi Zsíros Antalné Németh Ilona. Bizonyára voltak még többen is, de a megfakult emlékezet ennyi nevet tudott előhozni a régmúlt időkől.

Énekkar, tánccsoport is működött évekig a faluban. A üveges táncot máig emlegetik. Jellegzetes volt a bevonuló bál, ami a két-éves katonai szolgálatra bevonuló fiatalok utolsó mulatozási lehetősége volt. A zenészeket mindig a bevonuló fiúk fizették. A korai vonathoz (5 óra 20 perc) a szülők, rokonok, barátok, menyasszonyok is kikísérték, és sírva búcsúztatták az ifjakat. A katolikus bálokon kívül rendeztek bálakat a Téglagyár kultúrtermében, a későbbi téesziroda helyén ma is álló nagyteremben is. Eleinte cigányzenészek húzták a talpalávalót, később saját zenekarral is büszkélkedhetett Bercel.

A Niagara zenekar

A 60-as években a nyugatról „be-gyűrűző” beatzene lassanként hoz-zánk is elért. Nosza, rögtön összeállt néhány, hangszerhez konyító fiatal, és remek zenekar lett belőlük! Még nevet is választottak, ők lettek a Niagara zenekar. Valóban úgy áradt a zenéjük, mint a vizesés. Sajnos, már legtöbbjük az égi zenekarban muzsikál: Szűcs Sanyi, Máté Bandi, Hajnal Laci. Vass Dani sem zenél már, betegségekkel küzd.

(A kép magántulajdon)

BABOSI LÁSZLÓ

A Koportostól a Torcelló Krisztusig

beszélgetés Balázs József író özvegyével, Balázné Fodor Katalinnal

– *Tisztelt Katalin asszony, hogy ismerkedtek meg Balázs Józseffel?*

– 1963-ban kezdtem az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-népművelés szakára járni, Jóska meg 1964-ben magyar-történelemre. 1966-ban, egy szép áprilisi napon fel kellett volna mennem a Népművelési Intézet könyvtárába, de nem volt kedvem egyedül menni. Eszembe jutott, hogy kedves csoporttársamnak, Balla Gábor Tamásnak szintén könyvtározni kellene, s ezért bementem hozzá az Egyetemi Színpadra. Arra gondoltam, hátha el tudom csalni, és akkor legalább nem egyedül

megyek az Intézetbe. Tamás éppen egy filmet vágott, s vele volt Balázs Jóska is. Innen kezdődött a közös históriánk. Én 1968-ban, Jóska pedig a következő év nyarán szerezte meg a diplomáját, augusztus 14-én összeházasodtunk, s pontosan tizenkét évvel később, 1981. augusztus 15-én született meg Kata lányunk.

– *Milyen volt a családi háttere Balázs Józsefnek?*

– Jóska a szabolcs-szatmár-beregi Vitkán született (1944-ben), felmenői mindkét oldalról szegényparasztok, de az édesapja már kiemelkedett ebből a környezetből, mert vasutas lett. Anyósom a háztartást vezette és nevelte a gyerekeket. Jóska édesapja erőteljesen támogatta, hogy gyerekei olvassanak és tanuljanak. Ez

azért is volt jelentős gesztus részéről, mert abban a környezetben nem volt teljesen megszokott, ha egy parasztgyerek mindenáron olvasni akart. Az rendben van, hogy tovább akar tanulni szakmukásnak, vagy aminek közvetlen haszna van, de az nem, hogy a legnagyobb dologidőben ül az árokparton és olvasgat. Ezt azért említtem, mert Jóska nyaranta kint ült a vitkai árokparton könyvvel a kezében, egyszer valaki elhúzott mellette szekérral, ostorral rávágott és rászólt, hogy mit lopja itt a napot. Ez a történet nagyon benne maradt, gyakran elmondta, hogy így reagáltak a mániákus könyvszeretetére. Persze a falusi értelmiség másképp gondolkodott. Jóska egyik barátjának, Gálffy Istvánnak az édesapja volt a falu orvosa. Szerette Jóskát, s mindig példaképül állította fiának a tanulásban. Istvánt ugyanis a tanulás kevésbé izgatta, focizni szeretett. Gálffyékkel Jóska nagyon jóban volt, sok könyvet kapott tőlük kölcsön. De igyekezett gyarapítani a könyvtárát is. Az egyik környékbeli tanyán korábban olvasókör működött, a megszűnése után pedig rengeteg könyv maradt az épületben. Jóska zsákkal hordta haza a könyveket, a rémtörténettől kezdve a szépirodalomig, s olvasta őket válogatás nélkül. Amikor megismerkedtünk, teljesen elhültem a tájékozottságán.

– *Miket olvasott?*

– Mindent, ami felkeltette az érdeklődését. Például Carduccit. Én addig szinte a nevét sem hallottam, pedig a szüleim igen komoly könyvtárral rendelkeztek. Ugyanakkor nyilván voltak olyan szerzők, akikről lehetőségei miatt nem tudhatott, viszont Pestre, majd az egyetemre kerülése után nagyon módszeresen képezte magát. Baráti körünkből később többen kérték, hogy beszélgesen fiatalokkal, s irányítsa őket, mit kell olvasni. Ő ezt nagyon komolyan vette. Ha később valaki odaadott neki egy írást véleményezésre, s nem találta jónak, azt mondta, hogy édes öregem, olvass még ezt vagy azt hozzá.

Egyébként a sógorom nagyon sok szakmát megtanult. Jóska szerint tanulhatott volna mérnöknek, de ő maradt a szakmája magas szintű művelésénél.

– *Ön milyen családból származik?*

– Egyik dédapám a faluban ún. törvénybíró volt. Apai nagyszüleim rendkívül szorgalmas és értelmes parasztemberek voltak. Nyolc gyerekük született. Ügyesen gazdálkodtak, és taníttat-

ták a gyerekeiket. Kocsmát működtettek, s földjük, erdőjük volt Cigándon. 1945 után természetesen kulákok lettek, így is bántak velük. Egyik nagybátyám jogász lett, keresztapám, a legidősebb gyerek, otthon maradt, övé lett a gazdaság, szabadidejében gyönyörűen cimbalmozott. Apám szerint más körülmények között neki a Zeneakadémián lett volna a helye. Édesanyám szepesi szász polgárok és felvidéki kismemesi-polgári felmenők leszármazottja. Anyám, apám magyar-történelem szakos tanárként a szegedi egyetemen végeztek. Édesapám, Fodor József, Sik Sándor belső hallgatói köréhez tartozott. A háború alatt katona volt, s mivel anyám kívül maradt a budapesti ostromgyűrűn, apám magával vihette várandós feleségét, amikor a magyar hadsereget nyugatra vitték. Ezért én Bajorországban születtem meg. Hazajövetelünk után apám Szarvasra került, a tanítóképzőbe, aminek később igazgatója lett. Hamarosan anyám is állást kapott Szarvason, így ott maradtunk tizennyolc évre. Amikor harmadikos gimnazista voltam, apu Budapesten a Népművelési Intézet Elméleti Osztályának vezetője lett. 1963-ban leérettségiztem Szarvason a gimnáziumban, utána felköltöztünk a fővárosba. Engem rögtön felvettek az ELTE-re.

– *Balázs József hogy került az egyetemre?*

– Jóska mindig filmes akart lenni, de egy családi legenda szerint felmerült benne az orvosi pálya gondolata is. Az, hogy felvételizett-e a debreceni orvosi karra, sosem derült ki számomra. 1962-ben az érettségije és a sikertelen színművészeti felvételi után feljött Pestre a Zamat gyárba dolgozni. Csinálták a sütőport és a vaníliás cukrot. A Munkás utcában lakott két unokabátyjával együtt egy öregasszonynál. 1963-ban halt meg az édesapja, éppen amikor felvételi időszak volt. 1964-ben a Színművészeti Főiskola mellett felvételizett az ELTE magyar-történelem szakára is. Tolnai Gábor irodalomtörténész volt az egyik felvételi vizsgáztató. Jóska nem számított rá, hogy felveszik, ő igazán a Színművészeti Főiskola rendező szakára szeretett volna járni. Tolnai ragaszkodott hozzá, hogy őt fel kell venni. Ezt valaki megsúgta Jöskának a bizottságból. A szóbelin állítólag olyat produkált, amitől a bizottság „elájult”. Jóska ugyanis fizikai munkája mellett rengeteget járt színházba, s akkor éppen Füst Milán *Boldogtalanok* című darabját nézte meg, és erről mondott véleményt. Másodéves korában felvették az Eötvös Kollégiumba, addig az öreg néninél lakott albérletben.

– *Akkor is a majdani szellemi elit tagjait vették fel oda?*

– Hivatalosan nem, félhivatalosan viszont igen. Istenem, Jóska mennyit emlegette, hogy milyen nagy szó volt az, amikor a nagy tekintéllyel bíró felsőbb éves Kósa László és Gereben Ferenc azt mondta neki, hogy most már bejárhatsz a szobánkba beszélgetni. Később, amikor Feri olvasásszociológus lett, rengeteg különmunkát adott nekünk, abból egészítettük ki a fizetésünket. Jóska évfolyamába járt Bíró Zoltán, Bakos István, Péterffy András és sok más vezető értelmiségivé vált fiatal. „Sűrű” évfolyam volt.

– *Balázs József foglalkozott az egyetemi évek alatt írással?*

– Nem, csak amatőr filmjeihez írt forgatókönyveket. Ő nem írónak készült, hanem – amint említettem – filmesnek. Az ELTE amatőrfilm-klubját akkor Kárpáti György filmrendező vezette, aki eredetileg fogorvos volt. Akkoriban az Egyetemi Színpad meghatározó figurái között jelen voltak a filmtörténettel, filmelmélettel foglalkozó Förgeteg Balázs, Szabó Balázs, Karafiáth (Szekfű) András és mások. Ők napi kapcsolatban álltak a fiatal filmes generációval is. Forgalmazásuk előtt bemutatták az összes magyar filmet, azokat is, amiket a hatalom átmenetileg vagy véglegesen betiltott, pl. ott láttam Kósa Ferenc *Tízezer napját* és a filmtörténet összes jelentős darabját a régiektől a kortárs alkotókig. Soha életemben nem felejttem el a *Nap végét* Bergmantól. Fellinit, Antonionit, Buñuel, mindenkit láttunk, akit lehetett. Ez nagyon nagy élményt jelentett. És ott voltak, akik később a filmeket csinálták. Péterffy András, Kardos Ferenc, Jeles András, Bódy Gábor. Az amatőr filmesek között sokan orvosnak tanultak, és Jóska nagyon jó kapcsolatot ápolt velük. Ezek annyira éltek, hogy amikor beteg lett, és fölmerült a vesetranszplantáció, több amatőr filmes orvos barátja próbált neki segíteni. Benne volt az *Amatőrfilm* szerkesztőségében is. Bár Jóska úgy emlékezett és nyilatkozott, de valójában nem ők hozták létre, nem ők alapították ezt a folyóiratot, mert ez már korábban is létezett. Több szálon futott ez a mozgalom, ők csak az egyik szálát képviselték.

Az *Egy kis séta* című filmjének forgatásán magam is jelen lehettem. A film egy cigánygyerek délutánját mutatja be. Vitkán vette fel a nagynénje házánaál, ami előtt egy kerek kút állt. A gyerekeknek erre kellett ráhasalnia. Jól emlékszem, ahogy instruálta a gyereket. Kérdeztem tőle, hogy miért ez a címe? Gondolj Adyra – mondta. Ezzel párhuzamosan már dolgozott a *Koportoson*, mint

filmen. Emlékszem, mennyire izgatta őt egy idős cigányember sorsa. Egyébként Vitkán kevés cigány élt. A falu szélén laktak, és nem voltak konfliktusaik a magyarokkal.

– *A filmlexikon szerint Balázs József statisztaként szerepelt néhány filmben.*

– Igen, volt ilyen ambíciója is, s nem csak statisztaként. Kárpáti Gyuri *Hattyúnóta* (1969) című filmjében, amelyben a rendőrt Jóska játszotta, frenetikus sikert aratott. Ha megnéztük, mindig jókat neveltünk rajta. Ez voltaképpen egy közismert vicc megfilmesítése. Ezekkel a filmes játékaival, a szereplési vágyával talán lehetett volna valamit kezdeni. De a lényeg az, hogy gyerekkora óta a film izgatta. Amikor csak lehetett, filmeket nézett. Egyszer az apját elcipelte valami orosz filmre a vitkai moziba, és apósom teljesen kikelt magából, hogy nem volt neki elég az oroszokból, még itt is azt kell néznie.

– *Sajnálta, hogy többszöri próbálkozása ellenére sem vették fel a rendezői szakra?*

– Igen, ő mindig játékfilmet akart rendezni, s nagyon fájt neki, hogy soha nem próbálhatta ki magát. Amikor Bereményi Géza az 1980-as években elkezdett filmeket rendezni – ő sem járt a rendezői szakra –, akkor mondta Jóska, hogy talán ő is kaphatna ilyen lehetőséget.

– *Hogy alakult a sorsuk az egyetem elvégzése után?*

– Én a Kassák Klub első igazgatója lettem 1968–69-ben, majd a Nemzetközi Előkészítő Intézetben (a mai Balassi Intézet elődje) könyvtároskodtam és tanítottam, s 1971-től jöttem vissza az egyetemre nyelvészetet tanítani. Jóska viszont bennmaradt dolgozni az egyetemen, a tanulmányi osztályon, de az maga a pokol volt neki. Aktakukacként indexeket rendezgetett, nagyon szenvedett tőle, de hát el kellett kezdeni az életet. Rövid ideig népművelő is volt: az V. kerületi tanács egyik klubjának volt az igazgatója. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy ott kellett lennie állandóan, még hétvégén is. Ezt sem bírta sokáig. Végül 1970 elején apám egyik barátja révén került egy akkor induló üzemi laphoz, a *Magyar Papír*hoz újságírónak. Ez akkoriban nagy szó volt, nem könnyen lehetett bejutni még egy üzemi laphoz sem.

– *Szerette az újságíróskodást, vagy csak kényszerű kötelességnek tartotta?*

– Néhány évig igen, és szépen belejött az írásba. Az íráskészsége eredendően megvolt hozzá, hiszen már a mátészalkai gimnáziumban is írta és szerkesztette a diáklapot. A kötelező penzumok mellett elkezdte írni a tárcanovelláit, amelyeket érdemes lenne összegyűjteni s kiadni, mert vannak köztük nagyon jó kis írások. Pl. a *Varjú gőzfürdőben*. Ezeket Kósa Csaba közölte az *Esti Hírlapban*. Jó szerkesztőség alakult meg fiatal, de már országos hírű írókból, költőkből. Állásban kezdetben még csak Bella István és Vathy Zsuzsa volt, de nagyon sokan külsöztek, vagy akár csak beszélgetni, sakkozni jártak be a szerkesztőségbe. A főszerkesztőjük Hajtun József volt, egy nagyon jóindulatú káder, aki az esetek 80%-ban belátta, hogy hagyni kell ezeket a fiúkat, lányokat dolgozni. Mondott ugyan egetverő ostobaságokat is, és volt néha jajgatás, hogy ezt ne közöljétek, nehogy baj legyen belőle a felsőbb vezetésnél, de a szellemi színvonalkülönbség ellenére is megvoltak vele. Nem érezték rosszul magukat a lapnál. Megírták, amit kellett, s utána a maguk dolgaival foglalkoztak. Olyan szempontból is hasznára vált az újságíróság, hogy rengeteg emberrel ismerkedett meg. Persze néhány dologtól a hideg rázta ki. Pl. május elsején ki kellett menni a központi felvonulásra riportot készíteni. Valaki meglátta, s rászólt, hogy ne lófráljon ott feleslegesen, és a kezébe nyomott egy táblát, amire Petőfi képét festették fel. Hol letette, hol vitte, s közben mások azt mondták neki, hogy három Marxot adnának érte cserébe, de nem adta, hazahozta, s még évekig őrizték.

– *Mikor kezdte el írni a regényeit?*

– Amikor beleszokott az újságírói létbe, akkor vette a bátorságot, hogy elkezdjen szépirodalmat írni. 1973 körül már dolgozott a *Koportoson*, mint regényen. Amikor elkészült vele, bevitte több szerkesztőségbe és kiadóhoz. Az egyik azt mondta, hogy cigány témában olyan nagy nevek írtak már, hogy egy kezdő labdába se rúghat. A Magvetőnél pedig azzal dobták vissza, hogy milyen igénytelen sárga papírra gépelte. Végül Bella Pista elküldte Raffai Saroltának, aki a *Forrás* egyik szerkesztőjeként dolgozott, s ők vállalták a közreadást. Ahogy megjelent az 1975/1-es számban, abban a pillanatban megindult minden. Jóska belépett az irodalomba. Akkor már kérték tőle a kéziratot a szerkesztők. A *Koportos* után kész volt a *Magyarok* című regénye és a *Fábián Bálint találkozása Istennel*, és mindhárom gyorsan megjelent

könyvben nagy sikert aratva. Utána következett *Az ártatlan*, majd a *Szeretők és szerelmesek*, és elkezdődött a filmadaptációk sora is Fábri Zoltán, Gyarmathy Lívia rendezéseiben.

– *A Magyar Papírt hamarosan otthagya.*

– Néhány év után új embereket hoztak be a szerkesztőségébe, és a régiek elkezdtek másfelé kacsingatni. Az irodalmi sikerek is arra sarkallták Jóskát, hogy ha tud, akkor váltson. 1976-tól átmehetett a Filmgyárba dramaturgnak, a Bacsó Péter vezette *Dialóg Stúdió*ba. Attól kezdve egészen más világ kezdődött számára. Forgatókönyveket olvasott állandóan, forgatókönyveket, dialógokat és szépirodalmat – regényt, novellát, színjátékot – írt. Egyébként korábban ide is vitt be valamilyen forgatókönyvet, de választ ugyanúgy nem kapott, mint a *Koportosra*.

– *Nem érezte úgy, hogy saját alkotói energiáit veszi el ez a munka?*

– Nem, de persze voltak kellemetlen feladatai. Pl. a *Hosszú vágta* című amerikai-magyar koprodukcióban forgatott film. Egy fölkapott hollywoodi forgatókönyvíró borzasztóan rossz könyvét kellett átírnia Gábor Pállal. Az amerikai filmes az Átrium szállodában lakott, oda jártak be Jóskaék dolgozni. Ez nagyon kikészítette. És hát volt olyan eset, hogy meg kellett mondani a rendezőnek, hogy ez a forgatókönyv rossz. Amikor hazajött, mindig beszámolt a napjáról, s gyakran mondta, hogy na, milyen rossz film lesz majd ebből a forgatókönyvből.

– *Hogyan írta a szépirodalmi műveit?*

– Amikor bementem a szobájába, feküdt az ágyon és nézte a plafont, már tudtam, hogy valami készül. Majd elkezdődött a járkálás, s közben a töprengés. Soha nem úgy írt, hogy elkezdett valamit és napi rendszerességgel hozzáírta a kötelező penzumot, hanem egyszerre megcsinálta, kigondolta, átélte a teljes történetet, leírta, majd pihentette, s utána többször átdolgozta a szöveget.

– *Tehát szüksége volt az intuícióna, az ihletre.*

– Igen. Először kézírásos változatot, skiccet csinált, amit csak ő tudott elolvasni, mert rettenetesen rondán írt. Abból látszott, hogy mennyit variálgatott rajta, s annak alapján viharos gyorsasággal megírta a szöveget. Volt úgy, hogy 2–3 napig nem is csinált semmi mást, csak írt, persze valamit evett, valamit aludt. Az első

változatot bevágta a fiókba. Hadd érjen még, majd megkért, hogy olvassam el. Mi a véleményem? Jó, nem jó. Nyelvész lévén kijavítottam a helyesírási hibákat, és ha szükségét éreztem, stilisztika-íllag is javasoltam változtatásokat.

– *Ezeket könnyen elfogadta?*

– Többnyire igen. Főleg amikor nagyon nekiszaladt, s egy lélegzetre írt meg valamit, akkor nem volt türelme, hogy az egészet újra aprólékosan átnézze. Ekkor jöttem én. Ezt a folyamatot megcsináltuk még néhányszor, és így alakult ki a végleges szöveg. Fontosnak tartotta, hogy írása pontos, valóságghű legyen. Amikor a *Koportost* írta, egy szekérút kanyargott benne valahol, de nem volt elégedett a megfogalmazással, még hiányzik belőle valami – mondta. Akkor nekiállt, s leszedett minden könyvet a polcról, amiben valami hasonló motívumot sejtett, vagy két napig nyálazta őket, hogy megnézze, mások ezt hogy fogalmazták meg.

Sokszor lement Szigligetre is két hétre, mert ott tudott dolgozni. Sajnos kb. hét évig, 1975-től 1982-ig dolgozhatott ezzel a számára normális intenzitással.

– *Kik voltak a példaképei?*

– Nagyon sok mindenkit szeretett, de kifejezett példaképére nem emlékszem. A nagy klasszikusok, Arany János, József Attila, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Tolsztoj, Dosztojevszkij. Az egyetemen szakdolgozatának viszont Ambrus Zoltánt választotta, tehát a századelő prózája is érdekelte. Inkább a filmrendezőkről beszélt úgy, mint akik példaképei lehetnek. Antonioniról doktori disszertációt írt, amit 1974-ben védett meg.

– *Kortárs írók, irodalmárok?*

– Sokakat olvasott minden irányzathoz, s mindig kifejtette, mi tetszik neki, mi nem. Inkább azt tudom, hogy emberként kiket szeretett. Akikről már szó volt a Magyar Papírnál is, de említenem kell Görömbei Andrást, Márkus Bélát, Sarusi Mihályt, Kulin Ferencet, Nagy Lászlót, Pilinszky Jánost. És a régi Mozgó Világ gárdáját... Kiss Benedekkel, Tamás Menyhérttel és Csurka Istvánnal sokáig együtt totózott.

– *Balázs József politikus alkat volt?*

– Közvetlenül nem politizált, ugyanakkor mindenről megvolt a saját véleménye. Csurkával például sokáig jó kapcsolatot ápolt, de amikor elköltözött a környékről és politizálni kezdett, már

csak nagy ritkán találkoztak. Persze voltak fenntartásai, elfogultságai. Utolsó közös erdélyi utunkon azt mondta, hogy ő addig, amíg Ceaușescu van hatalmon, be nem teszi a lábát Erdélybe, mert nem bírja elviselni az ottani borzalmas viszonyokat. Attól félt, hogy nem tudja tartani a száját, és erdélyi barátainkat hozza nehéz helyzetbe. Nem is ment többet, pedig korábban kezdett Erdélybe járni, mint én. Ha jól emlékszem, '78-ban vagy '79-ben járt utoljára a Székelyföldön, de haláláig vágyott vissza, s amikor már mehetett volna, a betegség akadályozta meg ebben. A műveiből pontosan kiderül, hogy nemzeti érzelmű ember, s nem rajongott a kommunizmusért. A rendszerváltás után alapítója volt a jobboldali érzelmű újságírókat tömörítő *Magyar Újságírók Közösségének*.

– *Milyen volt a személyisége?*

– Kiváló társasági ember volt, hatalmasakat tudott nevetni, általában nagyon szerették. Fábri Sándor, aki akkoriban szintén dramaturgként dolgozott a Filmgyárban, egyszer behívta valamilyen könnyed rádióműsorba is ökörködni. És érdekes: szinte alig ivott, a betegségtől függetlenül is. Összesen kétszer láttam becsicscentve a 31 évünk alatt. Szigligeten is nagy éneklések voltak, de ő legfeljebb egy pohár bort ivott. Viszont rettenetesen tudott haragudni az állat részekre. Erre nagyon kényes volt. Persze ebbe belejátszott az is, amit a gyerekkorában látott, és hogy az osztálytársai, kortársai közül a kilencvenes évek második felében már alig éltek néhányan. Anyósom minden hazame-netelünkkor precízen felsorolta, kiket vitt el a pálinka közülük. Alig volt, aki túlélte Jóskát, pedig ő is nagyon fiatalon, 53 éves korában halt meg.

– *Milyen kapcsolatban volt Fábri Zoltánnal, aki zseniálisan megfilmesítette a Magyarokat (1977) és a Fábrián Bálint találkozása Istennel (1980) című regényeit?*

– Eleinte tartott tőle, hiszen jóval idősebb volt nála, nagyon komoly életművel és tekintéllyel. Zoli bácsit aranyos, figyelmes emberként ismerte meg. Tisztes távolságtartásban voltak egymással, tehát nem borultak egymás nyakába, de jó viszonyban voltak. Fábri szigorú rendet tartott a forgatásokon. 1978-ban, amikor a *Magyarokat* nominálták az Oscar-díjra a legjobb külföldi film kategóriában, rimázkodtak neki, hogy menjen ki Los Angelesbe, mert rengeteget számít, ha ott

van a rendező. A film esélyes volt, de Zoli bácsi azt mondta, olyan messze van, hogy nem megy oda ilyen öregem. Nem lehetett rávenni az utazásra.

Fábri a *Gyertek el a névnapomra* (1984) után nem filmezett többet, és bejelentette, hogy visszatér a festészethez. Úgy vélem, elmagányosodott, szinte megszakadt a kapcsolata a filmes szakmával. Valamikor a halála előtt nem sokkal egyszer egyedül voltam itthon, csengett a telefon, felveszem, Zoli bácsi: csak arra vagyok kíváncsi, hogy vannak – mondta. Elbeszélgettünk. Jóska hogy van? – kérdezte. Épp a kórházban volt. Hívja fel őt, ha hazajön – kérte, de amikor Jóska megjött, nem hívta fel, mert rossz állapotban volt. Nem tudom, hogy később beszéltek-e. Egyszer kint voltunk a temetőben, és véletlenül megláttuk a sírját, megálltunk, Jóska azt mondta: „Jaj, Zoli bácsi...” – és elcsuklott a hangja, s a szeme teleszaladt könnyel. Ilyennek nagyon ritkán láttam.

– *Balázs Józsefet az 1980-as évek elején súlyos betegség támadta meg.*

– 1981. január elsején repült el Újdelhibe a filmfesztiválra, ahol a *Fábián Bálint találkozása Istennel* című filmet mutatták be. Ezen a főszereplő, Koncz Gábor elnyerte a legjobb alakítás díját. Kb. 10 napig volt ott Jóska. Hazajövele után időnként már mondta, hogy fáj a nyaka és a háta, ekkor már biztosan beteg volt. 1982. augusztus 20-án kint focizott az írók csapatával Bécsben, a Práter Stadionban. Jóska örült focimániás és elvakult Honvéd-drukker volt, emellett nagyon szeretett és jól tudott sakkozni is. Bella Pistával képesek voltak órákon keresztül a sakk-tábla felett görnyedni. Tehát amikor hazajött, borzalmas állapotba került. Vérzett az ínye és mindene fájt. Az orvosok nem ismerték fel a vesebetegségét. Félrekezeltek. Reumára gyanakodtak, aztán leukémiára. Hosszas és borzalmas tortúra után, ekkor már járni sem tudott, végül kiderült, hogy a kreatinin szintje – ami a vese működésének a „mérőszáma” – 3600 egység, a normális pedig maximum 170 lett volna. Az orvosok nem akarták elhinni, hogy ez lehetséges. Csoda, hogy élt. Az Írószövetség szervező titkárának, Garamvölgyinének a segítségével értük el, hogy megfelelő kezelést kapott. Ettől kezdve tizenöt év múlva bekövetkező haláláig minden hétfőn, szerdán és pénteken fél napot töltött a kórházban dialízisen.

Ezen rettenetes évek miatt sok mindent kitöröltem az emlékezetemből, s most nagyon nehéz visszahozni az emlékeket. Maga a borzalom az örökre bennem él. Az utolsó időben, amikor már rosszabb állapotban feküdt a kórházban, mindig betelefonáltam – ez mániám volt –, hogy befejezték-e a dialízist, indul-e haza, milyen állapotban van? Az 59-es villamos megállójában vártam többnyire, és amikor láttam, hogy leszállt, akkor hallani lehetett, hogy lezuhan a kő a szívről. Soha nem lehetett tudni, hogy hazajön-e. Rossz kedved van? – kérdeztem tőle egyszer, amikor leszállt, igen, mondta, meghalt az egyik beteg.

– *Ez a betegség az írói munkájában is akadályozta?*

– Sajnos igen. Mert az előbb elmondott munkamódszert nem folytathatta soha többé. Nem véletlen, hogy novellákat, forgatókönyveket még írt, mert ezt egy hétvége alatt meg tudta csinálni, de regényt már nem. A kórházban olvasni lehetett, mindig egy halom könyvet vitt magával, de írni nem. 1982-ben még megjelent az *Eltévedt tank* című novelláskötete, de *A torcellói Krisztus* című regényét már nem fejezhette be úgy, ahogy szeretne volna. Néhány részlet ugyan megjelent belőle, de az említett „átdolgozós” munkafázisokat nem tudta úgy csinálni, mint korábban. Ezért rakta el ezt a regényt azzal, hogy még dolgozni szeretne rajta. Amikor hatvanéves születésnapját ünnepeltük, akkor kérte a *Forrás*, hogy valamit ássak elő hagyatékából, de nem kellett előásni semmit, mert ott volt *A torcellói Krisztus* készen a polcon. Megmondom őszintén, regényei közül ezt szeretem a legjobban.

– *Ez a regény is mutatja Balázs Józsefnek az olasz kultúra iránti szeretetét.*

– Amióta az eszemet tudom, olasz mániában „szenvedek”. Imádom az olasz operát, s az egész olasz kultúrát, a nyelvet, egész Itáliát. Ettől teljesen függetlenül – de talán nem véletlenül – Jóskában ugyanez megvolt, csak ő a filmek révén kötődött Itáliához. Amikor megismerkedtünk, akkor volt Jóska másodéves, én harmad, s neki akkor kellett az orosz után második nyelvet választani. Kiderült, hogy ő is az olaszt vette fel, s ugyanahhoz a tanárhoz járunk, aki nagyon megszeretett minket. Ötödévesen az Eötvös kollégistákat kivitték Itáliába. Czine Mihály negyvenedik születésnapját Velencében ünnepelték meg. Ekkor pecsételődött meg ez az Itália-kapcsolat. Első nagy nyugati utunk is oda vezetett 1975-ben. Akkor már megszületett a *Magyarok*, és a honoráriumból el tudtunk menni. Rómában és

Velencében voltunk. A következő utunk során Firenzében is töltöttünk hosszabb időt. Művészettörténész lányunk számára már természetes volt az olasz nyelv és kultúra szeretete, tisztelete, kutatása, a vele való állandó foglalkozás.

– *Az 1980-as években adott nyilatkozataiban Balázs József mindig a terveiről beszélt.*

– Több regény volt a fejében, kértem, könyörögtem, diktálja le nekem, vagy vegyük fel magnóra és leírom, de erre nem volt hajlandó, mert neki szüksége volt arra az ihletett lázas állapotra, amikor megírta az első változatot. Ezért bántott, amikor egyes kritikusok, irodalomtörténészek elkezdtek mondani, hogy félbetört a karrierje, elhallgatott a tehetséges író. Ez persze félig igaz, de nem azért, mert kiírta magát. Ez sokszor nagyon rosszul esett Jósának. „Próbálják csak utánam csinálni” – mondta nemegyszer. Lenyelte, nem szólalt föl ellene, de nagyon keservesen érintette belül, mint ahogy az is, hogy a '80-as években bekövetkezett irodalmi, kritikai és nyelvfilozófiai paradigmaváltás következtében addigi irodalmár barátai közül többen elfordultak tőle, illetve megkérdőjelezték műveit.

Sokan nem tudták, hogy Jóska milyen beteg, mert minden kínládása ellenére jó testi és szellemi kondícióban tartotta magát a külvilág számára. Ebben nagy segítségére volt Kulin Imre, aki természetgyógyászként nagyon sokat tett érte. A lányom gyerekkorából ma is főleg arra emlékszik, hogy a fő kérdés apu aktuális egészségügyi állapota, mikor megy a kórházba, mikor mozgásképes. Sokáig nem volt betegállományban. 1994 körül százalékkolták le, mert akkor kezdődött a leépítés a Filmgyárban. 1996 végétől volt fizikailag egyre rosszabbul. Sajnos a gyógyszerek – mellékhatásként – tönkretették az érrendszerét. De még az utolsó időben is gyakran, hetenként járt le Vásárosnaményba az édesanyjához. 1997 júniusában anyósom, majd júliusban édesapám halála nagyon megrázta, ő pedig október 13-án hagyott itt minket, pontosan akkor, amikor egyik kedves filmgyári munkatársa, Kormos Gyula is, aki Fábri Zoltán állandó első asszisztense volt.

– *A 80-as években két drámáját – A bátori adventet és A homok vándorait – bemutatta a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház. A bátori advent sikeres darab volt, még tévéjátékot is forgattak belőle a nyírbátori minorita templomban. Egyik interjújában arról beszélt, hogy egy 1300-as években élt csillagjósról készül színjátékot írni, akít, miután elkészítette Jézus horoszkópját, megégettek.*

– A mű nem készült el, de ez is mutatja, hogy Jóska mennyire érdeklődött az asztrológia, az ezotéria, a spiritualizmus iránt. A Zamat gyárban egyik kollégája – aki a Horthy-rendszerben magas rangú katonatiszt volt – foglalkozott ilyen dolgokkal, még széanszra is elvitte magával. Egyszer ez a tiszt azt mondta Jóskának, hogy kérjen szabadságot néhány napra, és menjen haza Vitkára. Úgy gondolom, magának most jobb lenne, ha hazamenne. Nem tudom, hogy elindult vagy sem, de a lényeg az, hogy akkor halt meg az apja. Ettől kezdve elhitt mindent ennek az embernek.

Jóska a Hal és a Kos határán született, 1944. március 19-én. De lehetséges, hogy egy vagy két nappal korábban. Ő sem tudta biztosan, de szülei elejtett szavaiból arra gondolt, hogy születése után talán egy vagy két nappal később anyakönyvezték. Ez akkoriban gyakran előfordult. Egy horoszkópnál ez persze baj, ugyanis március 19-én vált a Halakból a Kosba. Ha ez igaz, akkor Jóska még inkább a Halak közé tartozik. A Halak alapvető tulajdonsága, hogy rendkívül szenzibilis, és a transzcendens dolgokra nagyon fogékony. De volt benne Kos jelleg is, a makacssága, következetessége. Amikor Héra Zoltán költővel először találkozott, Héra ránézett, és azt mondta, hogy te márciusban születted, akkor komolyan kezdett ezzel a témával foglalkozni. Nagyon jó kapcsolatban volt Szepes Máriával (akivel Gera Zoltán ismertette meg) és László Rúthtal.

Az 1980-as évek végén írt egy önéletrajzi ihletésű forgatókönyvet, amiből nagyon szeretne volna, ha film készül. A gyerekkorát és a filmhez való viszonyát mesélte el benne. Amikor megnézte a *Cinema Paradisot*, bosszúsan mondta, hogy Tornatore elírta előle a történetet. Egyébként Jóska szeretne ezt a filmet, és azt mondta róla, hogy jó arányérzékkel van megcsinálva, ugyanis ez a téma könnyen giccsbe csúszhat át. Ezek után már nem lehetett a filmet elkészíteni.

A forgatókönyvéből papírai között néhány töredék megmaradt. Pedig érdekes lett volna...

SIPÓS LÁSZLÓ¹

Csontváry nyomában, a Szentföldön

Bármilyen megtisztelő is a felkérés, szinte lehetetlen vállalkozás, hogy egy vetítettképes, zenei részletekkel illusztrált, szabad és szubjektív előadás lényegét, különösen annak képi üzenetét írásos formában rögzítsem.² Ezért Kedves Olvasó legyen ezúttal elnéző velem, mert most inkább mozaikkockákból, előadáson elhangzott gondolatokból, idézetekből áll össze ez az esszé.

Előjáróban hangsúlyoznom kell: ez az előadást felidéző írás a címről fog szólni, szigorúan arról! Nem fogom feldolgozni Csontváry Kosztka Tivadar eseménydús életét – hogy is kelhetnék versenyre a kitűnő könyvekkel, dokumentum- és mozifilmekkel...

Csontváry képeivel a Szentföldre repítem Önöket, hogy szemrevételezhessük, a festőzseni vásznain megörökítettek hogyan néznek ki, illetve – stílszerűen – hogyan festenek napjainkban.

Ez a virtuális utazás két-három szentföldi útból gyúratott egybe. A legelső harminc éve volt, az utolsó pedig már jócskán a szíriai polgárháború idején. Így a fotók is bő negyedszázadot fognak át. Hogy miért mutatok be néhány, már-már muzeális fotót? Mert akkor még sok minden látható/láthatóbb volt... Avagy akkor még fényképezhető... (Időközben ez – sajnos, több okból is – megváltozott.)

Volt egyszer egy kiállítás

A 170 évvel ezelőtt született Csontváry Kosztka Tivadar nagyszabású és kivételesen látványos kiállítására 60 év után került sor

---

¹ A szerző a Debreceni Egyetem docense, műemlékvédő, az MTA köztestületi tagja.

² A vetítettképes előadás 2023. december 12-én hangzott el a Bessenyei Társaság évszáró rendezvényén, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár konferenciatermében. Az előadásról Bejárhatták a Szentföldet címmel (és hét fotóval) számolt be a Szabolcs Online (www.szon.hu) hírportál.

a Szépművészeti Múzeum nemrég felújított Ión-Pergamon csarnokának tágas tereiben.³ A kiállított képek a Magyar Nemzeti Galériából és a Pécsi Csontváry Múzeumból valók, de a látogató megcsodálhatott néhány magántulajdonból kölcsönzött festményt is. (Ekkor egy ráhangoló képsorozattal – mintegy bevezetőként – lepergettem a kiállítás képeit, stílszerűen Muszorgszkij zenéjével, az Egy kiállítás képei sétatémájával. Ezúton mondok köszönetet azért, hogy a kiállításon fényképezőgéppemmel szabadon fotózhattam.)

Csontváry, egy élet dióhéjban

Bár előadásom nem Csontváry életével foglalkozik, néhány alapvető életrajzi adatot nem árt felidézni. Csontváry Kosztka Tivadar 1853. július 5-én született Kiszzebenben. Kosztka Mihály Tivadar néven anyakönyvezték. Szülei Kosztka László gyógyszerész és Hajczelmajer Franciska voltak.⁴

A Csontváry nevet csak 1900-tól használta. Mivel a Kosztka vezetéknev a szláv ‘csont’ jelentésű szóból ered, átváltott a családnév általa magyarosított verziójára, a Csontváryra.⁵

Elemi iskolai tanulmányait szülővárosában kezdte. A magyar nyelv elsajátítása érdekében szülei rokonaikhoz küldték. 1863 őszétől pedig már a kisszebeni piarista algimnáziumba, majd az ungvári főgimnáziumba járt.⁶

Azt azonban kevesen tudják, hogy 1871 és 1873 közt Tiszalökön volt patikussegéd. Apja – dokumentumok által bizonyítottan – a Szabolcs vármegyei Tiszalökön vett gyógyszerertárat. Az 1873. decemberi hivatalos vizsgálat szerint *„Tulajdonos: Kosztka László okleveles gyógyszerész... bírja e gyógyszerertárat, mint örökáron szerzett tulajdonát 1870 óta, melly azonban egy év múlva tüzi szerencsétlenség által elromolván, újra most építettett fel. – Gyógyszerertári tulajdonjoga ezen intézet előbbi tulajdonosának törvényes jogain alapul. (...) Segédje nincs, hanem segítségé-*

³ A Csontváry 170 címet viselő kiállítás a Szépművészeti Múzeumban 2023. április 14-től július 16-ig volt látogatható.

⁴ Csontváry legfontosabb életrajzi adatait a Wikipédiából és Németh Lajos Csontváry albumának bevezetőjéből vettük. (Csontváry. Corvina Könyvkiadó 1994, 5-8 oldal)

⁵ Csontváry Kosztka Tivadar, a Napút festő; <http://klasszikradio.hu/cikk/csontvary-kosztka-tivadar-a-naput-festo/>

⁶ A Wikipédiából.

*gére van a működésben, édes fia Kosztká Tivadar 20 éves fiú, aki ugyanitt 2 év óta gyakornokoskodik.*⁷

A tiszalöki Flóra Gyógyszertár előtt álló mellszobrát Rigasz Hondromatidisz (1942–1996) szobrászművész készítette.

Gyógyszerész-oklevelét 1875-ben kapta meg, de röviddel azután jogot is hallgatott. Patikusként dolgozott Léván, Iglón és Eszéken.

Életrajzai mind megemlítik, hogy 1880. október 13-án érte a „misztikus elhívás”. Hogyan is történt ez? Azon a bizonyos napon, egy meleg őszi délután egy percre leült a patika ajtaja elé pihenni, s egy vénycedula hátára lerajzolta a szemközti ökrös szekeret.

A rajz láttán pedig „az idős, jólelkű” patikavezető így kiáltott fel: „Hisz maga festőnek született!”. Ekkor Csontváry egy hangot hallott: „Te leszel a világ legnagyobb napút festője”.⁸

A Csontváry-kutatást megalapozó Lehel Ferenc⁹ (1885–1975) szerint a „napút” kifejezés plein air festést jelent. Csontváry maga is gyakran szinonimaként használta a két szót, írásaiban hol az egyiket, hol a másikat alkalmazva. A Csontvárynak szóló – korábban már említett – mennyei prófécia eszerint azt jelenti: „Te leszel a világ legnagyobb plein air festője”. A francia kifejezés a 19. századi impresszionista festészet fontos vívmányára utal, amikor is festők, szakítva a műtermi festészet hagyományával (a műtermi „levegővel”, a művi megvilágítással és a hagyományos színskálával), kimentek festeni a szabadba, a szabad levegőre (a plein air kifejezés szó szerint ezt jelenti), s a szabad ég alatt, napfénynél festettek – a Nap fényénél hozták létre műveiket.¹⁰

Csontváry 1881-ben római tanulmányútra ment, majd 1894-től Münchenben, Karlsruheban, Párizsban tanult. Tanul-

⁷ Forrás: <https://korkep.sk/cikkek/kultura/2019/07/06/csontvary-nyomaban-3-szerednyetol-igloig/>

⁸ A Wikipédia nyomán.

⁹ Lehel Ferenc egyébként a Szatmár vármegyei Paposon született, s 1902-ben magyarosított Löwenkopfról. Festőművész, művészetkritikus és művészeti író volt. Csontváry Kosztká Tivadar és Gulácsy Lajos festészetének egyik felfedezője, lelkes híve és első monográfusa volt. Csontváry Tivadar a posztimpresszionizmus magyar előfutára című munkája 1922-ben jelent meg.

¹⁰ Csontváry génusza; http://www.novalis.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=651

mányainak, s későbbi utazásainak anyagi fedezetét azzal teremtette meg, hogy 1884-től – egy évtizeden át – a felvidéki Gácson volt gyógyszerész.

A századforduló éveiben Csontváry Itáliában és Dalmáciában festett, 1904-ben pedig már Kairóban, majd a Szentföldön. Monográfiái szerint talán négyszer járt ott, legelőször – mint az előbb említettük – 1904-ben, bár az egyre elfogadottabb kutatói vélemény szerint oda 1903 decemberében érkezhetett meg. Legutoljára pedig – leginkább egyik képe datálására¹¹ tekintettel – 1908-ban járhatott ott. (Ez azonban vitatott...) Jelen tanulmányban nem kívánunk – eredeti és megbízható források híján nem is tudunk – egyértelműen állást foglalni e kérdésben.

Festői biográfiájának szomorú ténye, hogy 1909-ben Nápolyban készült utolsó befejezett festménye, a Sétalovaglás a tengerparton című kép.¹²

A festőzseniről

„Csontváry olajjal festett” – mondják sokan. Nos, ez nem így van! Csontváry egy maga által kevert, anilin alapú speciális festéket használt. Olajmentes festékekkel dolgozott, ami igencsak bölcs döntés volt részéről, az olajfestékekkel ugyanis képtelenség lett volna vászonra varázsolni az általa vágyott színeket.¹³ Ráadásul – sajnos sok példa mutatja – az akkori olajfestékek idővel besötétedtek...

Csontváry már három éve nem festett, mikor megírta híres-hírhedtté vált esszéjét „*Ki lehet zseni?*” címmel. Ebből idézek – szándékaim szerint nem is tanulságok nélkül:

„Zseni lehet, aki soron van, akit a sors keze kiválasztott, aki nek ősei akaraterővel, művészi tehetséggel voltak felruházva, aki telivérrrel-szerelimmal jött a világra, aki szerelmes volt a dajkájába, szerelmes volt a napba, szerelmes volt az üstökös csillagba; aki a szabadba kíváncsított s pille után futkosott, aki szerette az igazságot, magába soha nem unatkozott, aki a munkát szeretettel

¹¹ A Mária kútja Názáretben című képe (1908) alapján.

¹² Amely ismert Tengerparti sétalovaglás címen is.

¹³ A pécsi Csontváry Múzeumban őrzött képek festékeit Velledits Lajos festő-restaurátor vizsgálta először roncsolásmentes technikával, illetve vele párhuzamosan kezdte el kutatását Végvári Zsófia az ELTE BTK művészettörténeti doktorandusza, aki vizsgálatai során kimutatta, hogy Csontváry műveinek megalkotásához leginkább anilin alapú színezéket használt. (Forrás: Wikipédia)

*végzé – s gondolattal a jövőt keresé, aki szakított a jelennel s útrakelt a sejtelemmel, aki mindenütt és mindenben szívét használta a küzdelemben; aki pályát cserélt, visszavágyott az iskolákba, keresett, kutatott a könyvtárakban, aki világhírű egyének hallatára féltékenyen ébredt öntudatra, aki mindenütt és mindenben kötelességtudó volt, kitartó, fáradhatatlanul buzgó, követelő gőgös nem volt önkorában – habár felsőbbséget érzett önmagában; aki a nagy világismeret után vágyott, sokat utazott, aki a határvonalat látta, soha nem habozott, aki eredeti volt mindenütt és mindenben, független mindentől és mindenkivel szemben...*¹⁴

Máshol pedig így írt Csontváry: „Nem szólok magamról, aki nek egész élete egy láthatatlan Teremtő erőnek van kiszolgáltatva, olyannak mint a görögök művészetében található; de sajnós a festészetben nem látható: s így az én dolgaim mint különálló csillagok szerepelnek majd az égen, annak idején.”¹⁵

Csontváry 1917-ben eladta patikáját. 1919. június 20-án halt meg a budapesti új Szent János Kórházban, két héttel 66. születésnapja előtt. A hivatalos kórisme szerint verőérgyulladásban.¹⁶

Egy majdnem elveszett életmű

Életműve szinte csak a véletlennek köszönhetően maradt ránk, de úgy is fogalmazhatok, hogy csak így menekült meg. Történt, hogy egy építész, Gerlóczy Gedeon műtermet keresett, s egy padlás-téri műteremlakásban bukkant Csontváry képeire. Valószínűleg korábban már hallotta nevét, mivel unokahúga Mezey Amália Csontváry unokaöccsének, Kosztká Istvánnak volt az első felesége. Gerlóczy – visszaemlékezése szerint – maga is részt vett Csontváry temetésén és a hagyatéki árverésen Kosztká Istvánnal egyetértésben megvásárolták Csontváry festményeit. Tizennégy szénrajz és a nagyméretű festmények hozzá kerültek, nyolc kisebb olajkép pedig Kosztkához. Kéziratait, leveleit, feljegyzéseit, naplóit pedig a házmestertől vette meg, aki azokat eltüzelésre szánta.¹⁷

¹⁴ Németh Lajos Csontváry albumának bevezetőjéből.

¹⁵ Idézi Németh Lajos az 1994-es Csontváry albumában.

¹⁶ A Wikipédia nyomán. Am van olyan nézet is, hogy gyakorlatilag éhen halt.

¹⁷ A Szépművészeti Múzeum kiállítási vezetője nyomán.

A Szentföldről

A Szentföld földrajzi értelemben a Jordán-árok vidéke. (Maga a Jordán folyó 251 km hosszú.) Kulturális és vallástörténeti szempontból pedig a Közel-Kelet azon része, melynek nagy jelentősége van négy vallásban: a zsidóban, a keresztényben, az iszlámban és a baháiban.¹⁸

Szentföld a mai Izrael területét¹⁹, valamint Jordánia, Libanon és Szíria egyes részeit foglalja magában. Itt a „Szent város”. Jeruzsálem mind a judaizmus, mind a kereszténység legszentebb helye, az iszlám harmadik legszentebb városa (Mekka és Medina után).

Csontváry-képek a Szentföldről

Csontváry nyolc képe idézi meg a Szentföldet. Képei azonban az akkori Török Birodalomban, a Török Szultánságban, a mai Izrael és Libanon államok területén készültek.

(Itt jegyzem meg, hogy a híres *A fohászokodó üdvözítő* című nem, mert az még egy esztendővel legelső szentföldi útja előtt készült. Szereplői, háttere is inkább egy szimbolikus festői-költői látomás...)

IZRAEL – Izrael Állam – Területe: 20 770 km² –
Lakossága: 9,8 millió fő – Népsűrűsége: 472 fő/km² –
Fővárosa: Jeruzsálem – GDP/fő: 43 603 USD

A 940 ezer lakosú Jeruzsálem (Yerushalayim) ma Izrael tényleges fővárosa. Az ún. Jeruzsálem-törvény kimondja, hogy „az egy és oszthatatlan Jeruzsálem Izrael fővárosa”, a város az országos kormányzat székhelye, az elnöki rezidencia is a városban van, a legtöbb kormányhivatal, az izraeli Legfelsőbb Bíróság és a Kneszet, az izraeli parlament háza. Az ENSZ és a legtöbb ország nem ismeri el a Jeruzsálem-törvényt: követségeik más városokban, Tel-Avivban, Ramat Ganban és Herzlián (más átírás szerint: Hercliján) működnek.²⁰

¹⁸ A bahái hit a 19. század közepén, Perzsiában alapított egyistenhívó vallás. Alapítója, Baháalláh (1817–1892). Üzenetének lényege, hogy az egész emberiség egyetlen faj, és eljött az idő, hogy egyetlen világméretű társadalommá egyesüljön. Követői a Föld szinte minden országában élnek, a bahái irodalom pedig több mint 800 nyelven olvasható. A Bahái Világközpont Izrael területén, Haifa közelében a Kármel-hegyen található. (A Wikipédia vonatkozó szócikke alapján.)

¹⁹ Beleértve a 136 ország – köztük Magyarország - által elismert Palesztin Állam (Palesztin Autonómia) területét is.

²⁰ Forrás: Wikipédia Jeruzsálem szócikke.

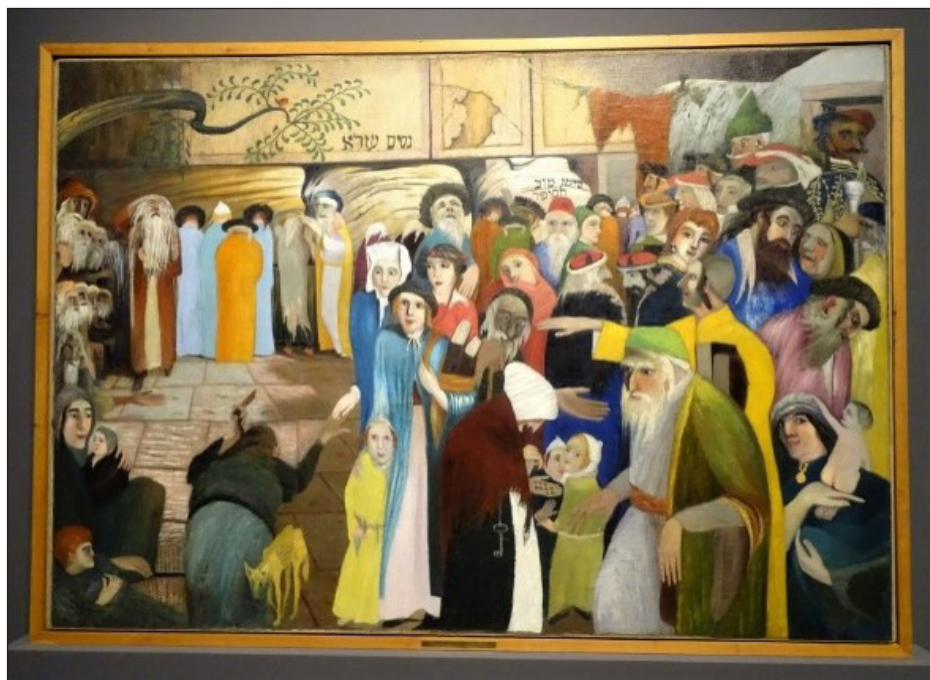

*„Jeruzsálem, Jeruzsálem!
Ki megöli a prófétákat
és megkövezed azokat, akik tehozzád küldettek!”²¹*

Csontváry három képe idézi meg Jeruzsálemet. De – ezt ki kell mondanunk – nem igazán az Újszövetség Jeruzsálemét, hanem inkább a világvallások misztikus találkozási pontját.

Vegyük sorra ezt a három festményt!

Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben (1904)

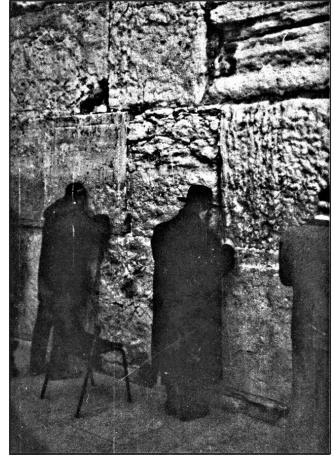
Csontváry – a legelfogadottabb nézet szerint – 1903 decemberében érkezett Jeruzsálembe. 1904-ben festette meg egyik legnagyobb figurális kompozícióját, mely 67 emberalakot vonultat fel. A panaszfal előtt tolongó zsidók gesztusain, arcvonásain a legszélsőségesebb érzések látszanak, ámde a jobb felső sarokban egy kucsmás magyar paraszt és egy bosnyák férfi is felbukkan.

Valamikor itt állt a Salamon-építtette templom, mely i. sz. 70-ben, a zsidó háborúban lett a harcok martaléka.²²

²¹ Lukács 13,34. (Károlyi-Biblia)

²² Részletesebben lásd: Gyürki László: A Biblia földjén (27-31. oldal).

Itt a 18 méter magas siratófal, melynél háromezer éve imádja Izráel népe ugyanazt az Istent, minden üldöztetés, szétszóratás és vészidőszak ellenére. A hatalmas kövek réseiből szinte kitüremkednek a bedugott kívánságcédulák. Ottjártamkor én is elhelyeztem a magamét...

Templomtéri kilátás a Holt-tengerre Jeruzsálemben (1905)

Csontváry jeruzsálemi panorámaképe erősen „képeslapszerű”. Ezen a festményén (is) tetten érhető sajátos törekvése, hogy egy város legjellemzőbb motívumait egyetlen kompozícióba sűrítse össze. Így került e vászonra a Szikla- és az El-Aksza-mecset, valamint a Szent Sír-templom. Vegyük csak sorra őket...

A Morea hegyén a Szikla-mecset (687–691) áll, az iszlám világ harmadik szent helye. Mohamed próféta Burak lován innen emelkedett a mennyekbe. Csontváry korában még csak szürke kupolás volt, ma már messzire ragyogóan aranykupolás.

Közelében áll az ezüstszürke kupolás El-Aksza mecset (705–715). Sok-sok át- és újjáépítés után – már Csontváry ottjárta óta is volt két földrengés! – a 20. században nyerte el mai képét...

A kép jobb alsó sarkában látható Szent Sír-templom a hagyomány szerint Jézus kereszttjének helyén, a Golgota fölé épült. Bonyolult szerződések biztosítják a különböző felekezetek jogait, ezeken csak akkor lehet változtatni, ha azzal mindenki egyetért. A templomot hat egyház kezeli közösen, a római katolikus, a görög ortodox, az egyiptomi kopt, az etiópiai, a szír és az örmény. A legkisebb apróságon is összevesznek, még egy létra helyét sem képesek megoldani. Erről a bizonyos létráról először egy 1700-as évek legelejéről való metszet ad hírt, 1757-ben már szultáni rendelet kellett miatta hozni. A Mozdíthatatlan Létra nevet kapta, mert bonyolult egyházjogi szerződések miatt senki nem nyúlhat hozzá.²³

A kép címe: Templomtéri kilátás a Holt-tengerre Jeruzsálemben – voltaképpen címbéli tévedés! Az ide 39 km-re, a tengerszint alatt 390 m mélyen fekvő Holt-tenger nem látható Jeruzsálemből. Már csak a közbenső hegyvonulat miatt sem. A kép horizontjának kéklő sávját inkább a jordániai hegyek alkotják.

Az olajfák hegye Jeruzsálemben (1905)

A terület ősidőktől fogva az imádság helye. Mintha arra jelöltetett volna ki, hogy az Istenhez fohászkodás helye legyen. Az Ószövetségben többször is olvashatunk róla, a hegyről, ahol Istent imádják. Az Olajfák hegyét az Újszövetség tizenkétszer említi Jézussal kapcsolatban, földi életének utolsó eseményeihez kapcsolva. Az utolsó vacsora után a tanítványokkal ment imádkozni a hegyen lévő Getszemáni-kertbe, ahol Jézust csókkal üdvözölte az őt eláruló Iskarióti Júdás, amellyel azt jelezte Jézus üldözőinek, hogy őt fogják el.²⁴

Az Apostolok cselekedetei, az Újszövetség ötödik irata a hegyet Jézus felmagasztalása helyének írja, mely alapján feltehető, hogy itt volt a mennybemenetelének színhelye. Theodoziosz zarándok az Olajfák hegyén 530-ban még huszonnégyszáz templomról tud, ám a 614-es perzsa támadás elpusztította azokat.²⁵

²³ Forrás: <https://zarandok.ma/a-szent-sir-templom-mozdithatatlan-letraja/>

²⁴ Máté 26,49; Lukács 22,48.

²⁵ A Wikipédia Olajfák hegye szócikke alapján.

medencéből. Ez értékelhető keresztény motívumként is. A keresztény művészet lexikona²⁶ szerint a galambok az élet vizét isszák, de szimbólumként a békét, megbékélést, vagy az erények jelképeként az alázatot, egyetértést jelenthetik.

Csontváry képén kockaházak sorakoznak egy mecset minaretje körül. A mecset ma már nincs meg, elbontották. Minaretje az óvárosi Omar-minaretre hajaz. Távolban feltűnik az úgynevezett Orosz-torony, mely kolostorával együtt

1870-ből való, s az első orosz ortodox szakrális hely volt a Szentföldön. Ugyanakkor meglepő, hogy a sokkal attraktívabb, hat aranykupolás Mária Magdolna-templom, miért nem ihlette meg Csontváryt. Az a kép keletkezése előtt két évtizeddel, 1880–1888 közt épült.²⁷

²⁶ Jutta Seibert szerk.: A keresztény művészet lexikona (Corvina, 1994.)

²⁷ A magyar és angol nyelvű izraeli útikönyvek adatai szerint. Például a Panoráma (Goren Tamás), vagy a Polyglott Izrael-útikönyve, Rapcsányi László Jeruzsálem című műve, Sylvia Mann: Our visit to Jerusalem című könyve.

Mária kútja Názáretben (1908)

A híres festmény 1908-ra datált, ám Csontváry 1908-as szentföldi utazásáról voltaképpen semmilyen adatunk sincs. Mint már írtuk, csak feltételezik, hogy ez lehetett a negyedik, egyben utolsó útja a Szentföldre.

Ezen a naiv bájú képen az úgynevezett Mária-kút látható. (Ez szinte semmit sem változott azóta! Mai állapotát az alábbi kép mutatja.) A festmény különlegessége, hogy ezen Csontváry

alakja is feltűnik. A kútnál tolongó asszonyok közt ő az egyetlen férfi, aki maga tölt inni az állatoknak. Ezzel saját messianisztikus szerepét fogalmazza meg: a világot szimbolikusan életető vízzel tápláló művész alakjában.²⁸

A galileai Názáret – József és Mária falva – az angyali üdvözlettel vált a kereszténység meghatározó helyévé. Építészeti szenzációja az Angyali Üdvözet-bazilika, mely 1964–69 közt épült Giovanni Muzio tervei szerint, Híres felirata: „Hic verbum caro factum est – Itt vált az ige testté”. Názáret ma 85 000 lakosú, Izrael legnagyobb arab városa.²⁹

Názáretben anglikán székesegyház is épült, méghozzá 1871-ben. Talán ennek tornya látható Csontváry képén, háttérben, a jobb felső sarokban.

²⁸ A Szépművészeti Múzeum képismertetője alapján.

²⁹ A Wikipédia vonatkozó szócikke nyomán.

A másik négy szentföldi kép már libanoni!

A Szentföld északi csücske Libanon földje.

LIBANON – Libanoni Köztársaság – Területe: 10 452 km²
 – Lakossága: 6,2 millió fő – Népsűrűsége: 93 fő/km² –
 Fővárosa: Bejrút – GDP/fő: 11 409 USD

A világhírű Baalbek története 5000 évre nyúlik vissza. Az első települések nyomai a korai bronzkorból (i. e. 2900-2300) származnak. A föníciaiak i. e. 2000 körül telepedtek le Baalbekben és első templomukat Baálnak, a Napistennek szentelték. Róla kapta a város is a nevét. Baalbek lett a romanizált Kelet kultikus központja, nem mellesleg pedig itt épült az ókori építészet egyik káprázatos emléke, a Római Birodalom legnagyobb temploma. „Mintha gigászi voltával, a nyers erő fitogtatásával a helybélieket akarta volna Róma elképeszteni” – írta róla Szentkirályi.³⁰

A Naptemplom Baalbekben (1906)

Csontváry 1905 végén indult a libanoni cédrusokhoz. Így jutott el Baalbekbe, az ókor egyik szakrális csodájához, mely – hite szerint! – napimádó őseink egyik szellemi központja volt. Ezért Ő hangsúlyosan Naptemplomnak nevezi Baal-Jupiter templomát.

Az 1906-ban festett 30 m²-es Baalbek Csontváry legnagyobb festménye,³¹ melynek nemcsak megfestése, hanem Párizsba és budapesti kiállításokra szállítása is óriás feladatot jelentett. Úgy tekintett erre a művére, mint a világ legnagyobb plein air képére. Ám halála után a képet, mint vásznat fuvarosok akarták megvenni, kocsiponyvának.

Rockenbauer Pál így írt: „...és megfestette a világnak méreteiben egyik legnagyobb, saját, mindinkább befelé forduló értékítéletében pedig a világ legnagyobb festményét, melynek bizarnak tetsző, addig sohasem látott színei annyi vitára és gúnyra adtak alkalmat itthon. Pedig ezek a színek ott vannak a Libanon rózsásba látszó hegyláncán, az alkonyat felé kocogó Napnak az égre varázsolt színjátékában.”³²

³⁰ Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete 1. kötet (222. oldal).

³¹ A legtöbb forrás 30, vagy valamivel nagyobb mint 30 m²-ről szól, de vannak akik 32 m²-t emlitenek.

³² Rockenbauer Pál szerk.: Szívességből a mediterránban (Budapest, 1968)

Baalbek kétségkívül egy lélegzetelállító csoda!

Kivételesen hadd idézzek saját libanoni útinaplómból:³³

*Szőlőültetvények közt érkeztünk Baalbekbe, mely egy tan-
kos emlékművel fogadott, fönnpedig katonai helikopter körzött.
A város bejáratánál a Koubbat Douris, egy oktagonális oszlopos épít-
mény utalt az egykori Heliopolisra. (...) A Csontváry Kosztká Tivadar
1906-ban festett – önmaga által egyébként főművének tartott – gran-
diózus (32 m²-es) festményéről is ismert romváros engem is magával
ragadott. A föníciai napisten, Baal völgyében több templomot és ásatási
területet is felkereshettem. A legnagyobb és leghíresebb azonban a
Jupiter-templom és hatalmas körzete... Már tövéből is lenyűgözött a dél-
utáni nap fényében fürdő Bacchus-templom. A legépebb – s ahogy itt
mondják: az athéni Parthenontól is nagyobb és szebb – baalbeki temp-
lomcsoda. Harmadikként pedig Venus körtemplomát csodálhattam
meg. Az úgynevezett Arab-toronyban a „Baalbek a középkorban” című
kiállítását nézhettem meg, ezután pedig a nemrég megnyílt, igencsak ele-
gáns Régészeti Múzeum következett. Ott Baal-Hadad ősi domborművét,
a pompás római-heliopolisi szobrokat és szentélyreliefeket, a delfinmo-
zaikot, továbbá ókeresztény oszlopfőket és kereszties szarkofágot vehet-
tem lencsevégre. A legújabb régészeti ásatások megtekintése után³⁴ a*

³³ Külföldi műemléktúráimról – részben ott, részben hazatértem után - útinaplókat írok. Ezek aztán némi átszerkesztés és stilizálás után olykor-olykor könyvalakban is megjelennek. A baalbeki például – egy folyóirat után – a Titkot rejtő világörökségek című könyvemben (Örökségünk Könyvkiadó, 2020.).

³⁴ Ezúton is köszönetet mondok a párizsi székhelyű ICOMOS-nak, a műemlékvédelem

libanoni archeológussal már egy belvárosi kávéház teraszán teáztunk, lelkes biztatására pedig a helyi mézédés süteményeket is megkóstoltam. És azután én is elzarándokoltam a libanoni cédrusokhoz..."

Csontváry képén a Nap-templomnak nevezett Jupiter templom uralkodik. Ez a legnagyobb és leghíresebb baalbeki templom: ötvennégy (10 x 19) oszlopos, 4224 m²-es (48 x 88 m). Rómaivá szinte csak a pódium teszi, az, hogy a görögös jellegű, körben lépcsőkkel megemelt templomot egy 13,5 m magas alépítményre állították. A pódiumot nagy kőtömbökből rakták. Van köztük három, mely csaknem ezertonnás. A templom monolit oszlopai 21 méter magas és 2 méter átmérőjű óriások. Ma már csak hat oszlopa áll! Antonius Pius (138–161) idején a főhomlokzat elé oszlopfolyosós oltárudvart építettek, íves fülkékkel. Később, Septimius Severus (193–211) alatt hatszögű udvarral bővítették – ez volt a zarándokok gyülekezőhelye –, s ahhoz kapcsoltak két zömök torony közé fogott oszlopcsarnokkal egy pompás propülaiát.³⁵

A második, a Csontváry-képen alig fölfedezhető Bakk-hosztemplomról az építészet világtörténetében kissé visszafogottan ezt írja Szentkirályi: „A szent kerület a II–III. sz. fordulóján újabb templommal gazdagodott. A Jupiter templomnak szinte a másaként épült fel, kisebb méretekkel és peripterosz elrendezéssel a Bakkhosz-templom.” Lehet, hogy építészettörténetileg nem lenne világszenzáció, de épsége és varázslatos szépsége miatt mégis azzá vált.

A harmadik, a Baalbek-képen is jól látható Venus-templom, a II–III. századból való. Kör alaprajzú, ám a főnézetben hosszházasnak tűnő építmény. Voltaképpen a bejárat felől egyenes szakasszal lemetszett rotunda. Eredetileg ék alakú kövekből rakott csonka félgömbkupola fedte. Előtte négyoszlopos, oromzatos porticus³⁶ állt.³⁷

---

nemzetközi szervezetének, hogy tagjaként kivételes fogadtatásban és archeológiai kalandokban részesülhettem.

³⁵ Azaz díszes kapuzatot. (Lásd még: Akropolisz, Athén)

³⁶ A porticus az épület főhomlokzatához csatlakozó, a többi három oldalán nyitott, oszlopos előcsarnok.

³⁷ Szentkirályi Zoltán alapján: Az építészet világtörténete 1. kötet (221–223. oldal).

Áldozati kő Baalbekben (1906)

Az áldozati kő ugyanakkor került vászonra, mint a Naptemplom. (Ezt a képét egyébként soha nem állította ki, ma pedig magántulajdonban van.) Az áldozati kő a régi templomegyüttes egyik hatalmas, ezertonnás kőtömbje. Baalbekben e megalithoz hasonló kőhasáb több is található. Csontváryt megérintették ezek a kőtömbök, hiszen fogékony volt az óriás méretekre és a legnagyobbnak nevezett dolgokra. Úgy tartotta, hogy az ősmagyarok, vagy Attila hunjai, vagy az arámiak ennél a kőnél tartották áldozati szertartásaikat.³⁸

A már említett libanoni útinaplóm szerint „Baalbekben elsőként híres kőfejtőjét látogattam meg, ahol az ezertonnás kőtömböt, a világ egyik legnagyobb embervágta kőtömbjét csodálhattam meg. Hossza 21,5 m, keresztmetszete 4,8 x 4,2 m, a

térfogata pedig 433 m³...” Tömege majdnem kétezer tonna! (Ezt a megalitot a kőfejtőből el sem szállították! Ha kivonszolnák a kőbányából, a legnagyobb kő lehetne, amit valaha is megmozgattak, nagyobb, mint a híres befejezetlen obeliszk Asszuánban.³⁹)

Csontváry képén azonban nem ez, hanem a pódiumba beépített gigantikus kő látható. A pódiumot ugyanis részben a megalitikus kort idéző, irdatlan nagy kőtömbökből rakták. Van közöttük három, a hátsó oldalon lent, melyek térfogata 20 x 4,16 x 3,6 m, azaz majdnem 300 m³. Ennél nagyobb kvádertömböket sem azelőtt, sem azóta nem építettek épületbe. Időközben azonban a templomrestaurátorok a magasból ledőlt köveket részben visszaállították, ezért ma már érzékelhetően más látvány fogadja az ide zarándoklót.

³⁸ A Szépművészeti Múzeum ismertetője alapján.

³⁹ Forrás: Baalbek (Wikipédia).

A Szépművészeti Múzeum képleírása azonban sajnálatos módon téves és félrevezető. Az ottani méretadatok (21 x 5 x 4,5 m) a kőfejtő gigantikus, csaknem kétezer tonnás kőtömbjéé (igaz erősen kerekítve), s nem a beépített 300 m³-es, ezertonnás megalité.

A libanoni cédrusokról

Libanon szimbolikus növénye a libanoni cédrus, az ország címerében és zászlajában is megjelenik. Évszázadokkal ezelőtt az egész Libanoni-hegységet cédruserdők borították. A hajó és vasútépítések alapanyagaként kedvelt fából mára azonban már igen keveset találunk Libanonban. Az utolsó fennmaradt cédrusliget „az Úr cédrusainak erdeje” (Horsh Arz el-Rab) csak töredéke már a régi, kiterjedt cédrus-erdőségnék. A megmaradt cédrusokat 1876-tól kőfallyal kerítették be. A ezer-kétezer éves fáival a liget kiemelten védett terület, az UNESCO-világörökség részét képezi. A legmagasabb fa meghaladja a 30 métert, a legnagyobb átmérőjű cédrus közel 14 méter vastag.⁴⁰ A jelenleg mintegy négyszáz fából álló erdő az ország legmagasabb hegycsúcsa, a Kusnat-esz-Szauda (3088 m) közelében található.

⁴⁰ A Magányos cédrus nyomában Libanonban; <https://kozelestavol.hu/maganyos-cedrus-foldjen-libanonban/>

Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban (1907)

Csontváry cédrusképei életművének talán legfontosabb alkotásai. Az ezeréves cédrusokhoz kapcsolta az ősmagyar mitológiát és az ezeréves Magyarországot. Műve izgalmasan ötvözi egy elképzelt rituálé táncmotívumait a szakrális templomnál magasztosuló cédrussal és a tájkép strukturált részleteivel. Az Ég és Föld, a táncosok és a fa szimbolikus ellentéte, no és kavargó mozgalmassága jellemzik e képet.⁴¹ „Ekkor már „megtalálta a napút színeket: világító sárgát, lángoló pirosat, fájdalmas rózsaszínt, borzongató kéket. Csontváry Koszta Tivadar birodalmában tombol a napfény.” – írta Szigethy Gábor.⁴²

⁴¹ A Szépművészeti Múzeum képismertetője alapján.

⁴² Csontváry önéletrajzi könyvének előszavában.

Ami pedig a táncosokat illeti... Egyes kutatók valószínűsítik, hogy Isadora Duncan (1877–1927) modern kartáncai ihlették meg Csontváryt. Isadora Európa-szerte nyitott modern tánc- iskolákat, az egyiket épp Párizsban. Azt feltételezik, hogy akár Isadora Duncan tanítványainak össz- táncát láthatta Csontváry.⁴³ Az sem kizárt, hogy Csontváry látta Budapesten az Uránia „*A táncz*” című produkcióját.⁴⁴

A képen a szimbolikusan gigantikusnak ábrázolt cédrus mögött Libanon hegyei húzódnak. A napsütötte hegyvonulatok azonban a hely pontos meghatározását nem teszik lehetővé. Festői tájképi hátterek csupán.

Magányos cédrus, egy cédrusfa Libanonból (1907)

Csontváry eredetileg Egy cédrusfa Libanonból címen állította ki a hatalmas képet. Ám a tervezett, de meg nem valósult berlini kiállításán „Egy cédrusfa Libanonban Tripolinál, az 1800 méter mélyen fekvő Földközi-tengerrel. Alkonyatkor.” címmel szerepeltette volna.⁴⁵ A Magányos cédrus elnevezés első monográfusának, Lehel Ferencnek (1885–1975) a találmánya, melyet 1922-ben, évekkel a művész halála után fogalmazott meg.⁴⁶

Magányos cédrusként a már említett cédrusliget egyik legendás fáját, a Lamartine francia költő⁴⁷ 1832-es látogatása alkalmából Lamartine fájának elnevezett cédrust festhette meg Csontváry. A tekintélyes törzsű fa három nagy ágat növesztett, melyek különböző nézőpontból más-más asszociációra adnak lehetőséget. Csontváry Önéletrajzában így ír a fáról: „*a gondviselés nem pihent, megfestette velem a libanoni, öt-hatezer éves cédrusfát, melynek egyik ága kardot ránt s fenyegeti a világot.*” Lamartine fája az azonban az 1960-as években kiszáradt. A 20.

⁴³ Csontváryműzsája: IsadoraDuncan; <https://www.csontvary.com/csonvary-muzsaja-isadora-duncan>

⁴⁴ Szabó Júlia: A mitikus és a történeti táj. Balassi Kiadó 2000. A 108. és a 233. jegyzet.

⁴⁵ Csontváry szerint amint az a kiállításán is olvasható volt - „ösi múltunk a világfejlesztő urunk energiájához való kapcsolódást tárja elénk a 6000 éves cédrusfákkal, amelyek még ma is azt hirdetik, hogy itt pihent Attila hunjainkkal”.

⁴⁶ Lehel Ferenc Csontváry Tivadar a posztimpresszionizmus magyar előfutára című munkája 1922-ben jelent meg.

⁴⁷ Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine (1790-1869) francia költő, regény- és drámaíró, politikus, kitűnő szónok, aki részt vett a Második Köztársaság kikiáltásában és kormányában. A francia romantika egyik kiemelkedő alakja volt.

század végén Rudy Rahme⁴⁸ faragott emberi alakkal díszítette, azóta „a halott Krisztus fájának” is nevezik.⁴⁹

A bsharrei szent ligetben a mementővé száradt fa közelében a magyar állam szerény kivitelű márványtáblát állíttatott 1995-ben a Magányos cédrusnak. Arab és magyar nyelven. Az avatáson még az akkori kultuszminiszter is felvonult a

⁴⁸ Rudy Rahme (1967-) libanoni szobrász, festő és költő. (Nevét gyakran - tévesen - Rudy Rahmenként írják.)

⁴⁹ A magányos cédrus nyomában Libanonban; <https://kozelestavol.hu/maganyos-cedrus-foldjen-libanonban/>

Libanoni-hegység 1800 méter felett fekvő magas völgyplatójára, ahol a kis erdő áll. A felirat szerint „*Csontváry Kosztka Tivadar 1853–1919 magyar festőművész Libanon szerelmese ezen a helyen festette a Magányos cédrus és a Zarándoklás a cédrushoz c. képeit 1907-ben*” A tábla azóta már összetört, a pótlására a kerítésfalakon kívül, egy újonnan ültetett cédrushajtás mellett került sor. A *magányos cédrus* és a *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* képek születésének centenáriumán helyeztek el egy magyar és arab nyelvű emléktáblát.

A magányos cédrus viharoktól tépázott, ágaiban roncsolt, pusztulásra kitett szenvedő élőlényként jelenik meg, s így – sokak szerint – a modern civilizáció kritikája is.

Vegyünk búcsút a Szentföldtől! Vegyünk búcsút a cédrusoktól!

Én Nagy László (1925–1978) *Seb a cédruson* című képversének⁵⁰ részleteivel búcsúzom:

*Sebed
Sebem is
Libánusfa hű
Libanoni cédrus
Címerünk te viseled
Ítéletig tanú a sebed
(...)
Libanoni cédrusfa Libánus
Hány ezer éve
Hány ezer éve
Viseled sebedet vérdús
Libánusfa libanoni cédrus
(...)
Világ sebe rajtad Libánus
Eltörölni nem támad mágus
Villámolva véső ha kivágja
Óriásabb seb lesz a hiánya*

⁵⁰ A három rövid részletre tekintettel a képvers eredeti képi jellegét nem tudjuk megidézni.

A TÁRSASÁG TAGJAINAK IRODALMI-KÖZÉLETI JELENLÉTE

ERDÉLYI TAMÁS

Egy közel évtizedes megbízatás örömei **Nyugdíjasok írták a múltjukról, életükről**

A Magyar Nyugdíjasok Egyesületeinek Országos Szövetsége akkori elnöke, Jankovits György 1997-ben országos irodalmi pályázatot hirdetett meg a hazai és a határon túli magyar nyugdíjasok számára, írják meg gondolataikat az életükről, a múltjukról, mindennapjaikról akár prózai, akár verses formában. Gondoskodott arról, hogy a beküldött írásműveket szakértő bírálja és szerkessze kinyomtatásra, hogy a nyugdíjasok körében terjeszthető legyen. Az évente újból meghirdetett pályázatokhoz témákat ajánlott, a „legjobb” munkákat pedig Antológiába gyűjtve megjelentette.

A 17. pályázat kiírásakor zsűrit kellett váltania. A szövetség új elnöke – a lánya, Némethné Jankovics Györgyi – engem kért fel e munkára, ismerve, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Nyugdíjas Érdekvédelmi Szövetség havi folyóiratát, a Nyugdíjaséletet már 1995 óta szerkesztem, s bízott abban, hogy az írások jó bírálója és az éves Antológiák előkészítője leszek. Amikor elvállaltam, csak azt kértem, hogy a lírai írások bírálatába bevonhassak egy irodalmárt, hiszen magam műszaki ember vagyok; s rögtön dr. Csermely Tibor főiskolai tanárra gondoltam, aki a Nyugdíjaséletben szerkesztőtársam volt. Az elnök asszony elfogadta javaslatomat, és megbízott bennünket a feladattal. A zsűrizést, természetesen, a szerzők nevének ismerete nélkül végeztük, s időben a kiadó rendelkezésére bocsátottuk a bírálatokat.

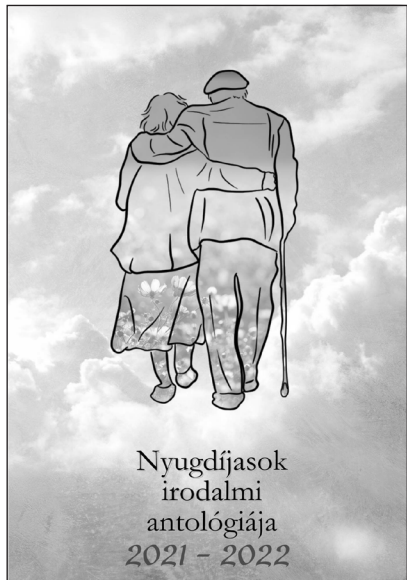
Az évről-évre megadott változó tematika jól irányította a szerzőket: Munka, alkotás, teremtés; Szerelmünk megsárgult lapjai; Anya csak egy van; Az otthon zöld fűvén; Bennünk élő történelem; Emberségből példát; A munkát dalolom; Együtt könnyebb... satöbbi! Persze az sem volt kizáró ok, ha eltért valaki ezektől, de hiteles,

élvezetes vagy mulatságos, emberi bölcsességet sugárzó írást – sok ilyen volt – olvashattunk. A nyugdíjasok igen változatos, érdekes írsaival öröm volt foglalkozni. A lírai alkotások hangját pozitív érzés, szubjektív és őszinte hang, a kiírás vágya diktálta. A versszerzők a legtöbb esetben igényes költői megjelenítésre törekedtek. A tartalmi-formai színvonal nem volt egyenletes, de felcsillant néhány művészi kiforrott kép; robbant egy-egy szójáték; felcacagott a humor, és áradt, áradt mindegyikből a szeretet (Csermely T. értékeléséből). A prózai elbeszélések többsége az élet ismeretét tükrözte, bár az írásokon, a megjelentetést megelőzően, sokszor alkalmaznunk kellett stílári, helyesírási és mondatszerkesztési javításokat.

2018-ban – szemműtétei miatt – Csermely tanár úr átmenetileg abbahagyta a versek zsűrizését, feladatát Kósáné dr. Oláh Júlia ny. főiskolai tanár vette át, de két év után az ő betegsége miatt nem folytathatta (azóta elhunyt), s így Tibor máig kitartóan részt vett e nagy figyelmet és gondosságot igénylő zsűrizési tevékenységben.

Amikor a jeligés borítékok felbontása után megismertük a szerzők kilétét, gyakran örömmel állapítottuk meg, hogy néhány megjelenésbeli szerző is sikeresen szerepelt a pályázatokon. Közülük ismertebbek: Lupsa Józsefné, Száraz Lászlóné, T. Bognár Márta, Majchrovics Jánosné, Molnár Józsefné, Sóvári Lajosné, Bajnok Lászlóné. Örültünk annak, hogy dolgozataikkal országszerte mélyítették Bessenyei György megyéjének jó hírnevét. Az évente kiadott Antológiák – kivéve a covidos időszakot, amikor két-két év anyagait összevonták – így igen változatos, gazdag képet mutattak be az időskorúak alkotókészségéről, a világról alkotott véleményükről! Őszintén sajnáljuk, hogy az Antológia olvasótábora egy igen szűk nyugdíjas körre szorítkozik.

A két utolsó kötet képanyaggal is bővült. Közreadták az ÖregSZEM fotópályázatok díjnyertes képeit. Erről a pályázatso-

rozatról tudni kell, hogy ugyancsak az Országos Szövetség hirdette meg az elmúlt években abból a célból, hogy „képet nyerjünk” az időskorúak életéről, örömeiről, gondjairól, társas kapcsolataikról, méghozzá elsősorban az álta-

luk készített képeken – hiszen korunkban már „mindenki” fotózik okostelefonjával! A pályázatokra a nyugdíjas korosztály tagjain túl a fiatalok és a középkorúak képeit is vártuk, hogyan látják ők a nyugdíjasok életét, örömeit stb. Elárulom, hogy a fotópályázatokat még 2013-ban e sorok írója itt, a megyei nyugdíjaslapban kezdeményezte. Zsúriként ismert megyei fotóművészeket, Csutkai Csabát és Boros Györgyöt kértük föl. Két év után, sajnos – eredményeink ellenére, pénzhiány miatt –, a pályázatkülrás abamaradt, viszont az Országos Szövetség 2019-től az én menedzseléssel folytatta azt, nem kis sikerrel, több mint 70 hazai és határainkon túli pályázóval.

A Nyugdíjasok Országos Szövetsége ezévbén új elnökséget választott. Remélve, hogy mindkét pályázati rendszert tovább élte-tük, ám korunk és egészségi állapotunk miatt ezekben már tevékenyen nem fogunk részt venni – erről az elnökséget tájékoztattuk. Életünk szép időszakaként, örömteli elfoglaltságként őrizzük e megbízatásunk eredményeit, emlékét!

Hadd fűzzem ehhez hozzá a Szövetség leköszönt elnökének véleményét, melyet erre az írásomra kértem tőle: „... köszönöm, hogy felidézted bennem is – élményszerűen és sokoldalúan – ennek a [nyugdíjas-] mozgalomtörténeti eseménysorozatnak a mára történelemmé „nemesült” értékelését... Jó volt arról olvasni ebben a cikkben, hogy valamit elhatároztunk, kitaláltunk, aztán megcsináltuk, sokak öröme. Manapság kevés dolog történik így az életben. Ezt így kellett csinálni! Ezt – az írásod szerint – nem csak te, én is így éreztem, láttam. Sikertörténet volt – tán maradhatunk ennyiben... (Hú, ezt az öndicséretet!!! De jó volt leírni...) Jankovics Györgyi”

CSERMELY TIBOR

Hazafelé

Életem 90. évében kényszerű bezártságban folytattam irodalmi tevékenységemet. Legújabb verseimből kiadtam egy kis lírai kötetet; gyűjteményes formában megjelentettem tanulmányaimnak és nagyobb előadásaimnak szövegét; vasdiplomás tanárként tizenkét levelet írtam egykori tanítványomnak a Kelet-Magyarországban; és száz verset válogattam a „hazatartó úton” egy kicsit megpihenő kortársaimnak. Ezekből közlök a Bessenyei Almanach kedves olvasóinak néhányat.

Világnézeti és eszmei konfliktusok a Gárdonyi-életműben

A Gárdonyi-probléma egyik legellentmondásosabb kérdése az író világnézete, Gárdonyi mint író és ember, úgy él a nagyközönség tudatában, mint a mindent megértés, mindent megbocsátás embere. Pedig a Gárdonyi-egyéniség egyik igen jelentős része az elégedetlenség. Van benne valami lázadó magatartás is, amikor elégedetlen saját helyzetével, vagy amikor harcosan emeli fel szavát a néptanítók sorsának megjavítása érdekében. Szembefordulás ez az adott társadalmi valósággal. De joggal fogható fel elzárkózása, remetességbe vonulása is a szembenállás, a magát elhatárolni szándékozó magatartásként. De ez a szembenállás sem egyértelmű Gárdonyinál, hiszen az egri remetéskedésig pozitív eszmékért harcoló íróról beszélhetünk. Apja halálától kezdve különös erővel tudatosodik benne, hogy a szegénység egyenlő az elnyomással. A társadalmi ellentétekre már a diák Gárdonyi felfigyelt, tanítós-kodása idején rá kell döbbsennie a társadalom bűneire, újságíró korában első szegedi írásában a rangkörságot bírálja, s meg-megcsípdesi a dzsentri társadalmat...

(Részlet a *Hozzátok szóltam, nektek üzentem* c. kötetből)

Belső válságunk tükre

Mi ma sem felejthetjük el Kölcsey intelmét: „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén, mert haza, nemzet és nyelv egymástól válha-

tatlan fogalmak”. Napjainkban ennél aktuálisabb célkitűzés alig elképzelhető. Könnyű belátni, hogy a politikai, üzleti, kulturális és tudományos élet hatalmas világméretű színtereken valósul meg, és ebben a hajszolt társadalmi válságban elengedhetetlen az idegen nyelvek ismerete.

Bessenyei György üzenete azonban ma sem jámbor nosztalgia, amikor úgy ír: „Minden nemzet a maga nyelvén lesz tudóssá, idegenén sohasem”...

Összegezve az írói, költői tanácsokat, világossá válik, hogy a tudatos nyelvhasználat az ember magatartás-kultúrájának kifejezője, hiszen a gondolat köntösét magára öltő szó egyúttal belső válságunk tükre. A tiszta, helyes beszéd csak tiszta, ápoltság gondolat eredményeként jelenhet meg, mert a belső ápoltság hasonló külső formát ölt magára.

(Részlet a „*Hogy ne dideregjen a lélek*” c. kötetből)

Valamire mi mindig várunk

hogy legyen mindig vetett ágyunk,
hogy szólaljon meg a telefon,
hogy nap süssön be az ablakon,
hétfőről – keddre,
keddről – szerdára,
örömrre, boldog szépségre várva,
a hétköznapi minden induljon,
Ági halkán ide surranjon,
a kávé ízére, illatára,
az életünk boldog holnapjára,
hogy szóljon a versek szép szava,
érezelmek hullámszó dallama,
hogy jöjjön, aki szeret minket,
találjak mindig vasalt inget,
hogy csak jó hírt hozzon a postás,
hogy nekünk is jusson, ha van osztás,
hogy szabadon nyíljon az ajtó,
legyen szelíd örömrre hajtó,
szép, halkuló szóval estére vágyni,
s az álomban boldogság szigetén járni.

(*A Hazafelé című kötetből*)

Megöregedve

Egymás mellett megöregedni,
ez lehetne ma a legfőbb vágyunk,
mikor életünk vándorlásának
kitaposatlan útján járunk.

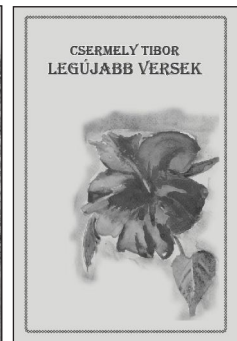
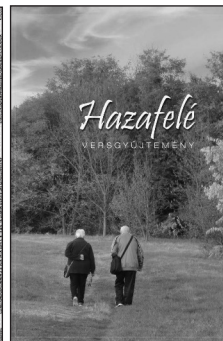
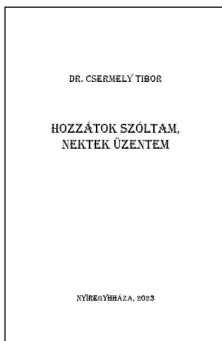
Ha megbotlok, Te segítesz rajtam,
ha megbillensz, én legyek veled,
apró-cseprő teendőidben
jártad-keltedben segítsélek.

Ha nem látom az apró betűket,
a Te szemekkel olvasok,
ha nem sikerül a dugót kihúzni,
én erőmmel odahathatok.

Ha karom nem enged messzire nyúlni,
Te emeled le a könyveket,
ha téged környékez szomorúság,
én töröljem le a könnyedet.

Ha fáj a lábam, s nehezen mozdul,
Te volnál, aki segít nekem,
az Ungvár sétány padján leülve
egy kicsit még pihennél velem.

(A *Legújabb versek* című kötetből)

CZIMBULA NOVÁK IBOLYA

A KÖLTŐK ÉNEKE

(Rege, Juhász Ferencre emlékezve)

Tegnap még fény volt fölöttünk, aranylemezekkel kikalapált ég.
Aranszegecsekkel kivert ég-fény volt még Tegnap fölöttünk.
Az éjszakában, fölöttünk már meztelen a védtelen emberiség.
Élet álmú töprengéseimben, élt vágyú álmaimban ködből és
dérvirágból szőtt végtelen lepedők gomolyognak, halotti vásznak.
Vajon eljön a minden-halál ideje majd, hol egyetlen temető lesz a Föld?
Akkor már nem kell temető. Hisz a halottak egymást nem temethetik.
A halottak egymást nem siratják. A halottak álma: a halál.
Boldogabb lesz az úr, ha nem leszünk már, ha átgurul a halál
a Mindentelenségbe, ha a Végső Csöndbe átgurul a halotti csönd?
Ha csak az emberiség-nélküli csönd virágzik,
s ha kőszivacs gömb lesz a Földgolyó?
Amikor a Föld a költészet-múlt megkövesedett tojása lesz,
megkövesedett ördög? Benne megkövesedett emberiség,
állat s növény, megkövesedett történelmek, mesék, regék?
Kő-halál lesz, hóna alatt kő-hegedűvel. Kő-végzet lesz a Föld,
óriás kőgyűrűvel a halott isten ujján,
s fekszik a mérhetetlen csontváz az úrben: a tejút.
Boldogabb lesz a mindenség nélkülünk!?

Az éjszakából a zöld ág ki se látszik. A tető az éjből ki se látszik.
Gyökér alvilág az éj, nem dereng a csillagok mélytenger világa.
Fekete madár-hónalj, szagos medve-ágyék, növény-belső az éj.
Csak a virrasztók virrasztanak. A merengés ágboga virágzik.
Aludj te is, a virrasztás sötét, ne figyeld az éj foszfor életét.

Hajtsd be a tűnődés füstös lapjait, zárd agyadra az álom fedőszárnyait,
nehogy a létben magadra maradvá, körül fogjon
az éj szörny-apraja-nagyja.

Magányt csirázik a Föld és virágzik, mint katona-hullán a gólyahír,
az ember-nélküli- béke, ha meghal az Emberiség.

Mert mi marad a pusztulás után?

Az Atom, a Hidrogén, a Neutron után?

Hítet mi adhat az emberiségnek?

Vajon szülnek-e majd embert a gépek?

Magányosan, önmagukká alakulva, a Föld beton-bélrendszerében
élve maradnak-e a gépek, a civilizáció és kultúra roncstelepén?

Az Emberiség szeméthegyén, a világszemét-telepen szanaszét, itt-ott
lámpák villognak, jeleket adnak, üzeneteket küldenek, a monumentális
elektronikus agyak hisztérikusan számolnak,
nem tudják az életet abbahagyni.

Elektronikus fordítógépek fordítanak, összevissza kevernek szavakat,
nyelveket, merev fém öltönyű gépember mondja el százszor, ezerszer,
milliószor a hanglemezzel szöveget,
elektronikus szaporodó gépek szülik újra az új és új gépeket,
elektronikus zeneszerzőgépek ember-lőnyerítés szimfóniákat
írnak és küldik a galaxis éjszakába a zenét.

Ha a gépek élnek, az embernek is élnie kell tovább, és élni kell a dalnak tovább,
mert a Világegyetem szíve megszakad, ha a dal abbamarad.

Nem üzettünk ki a Paradicsomból. Énekünkkel szelídítsük magunk köré
a halál-utáni lét lényeit, lecsillapítjuk a tébolyult gépeket,
mi nemzünk kisdedeket.

Mi az Emberiség új-ős-szülői leszünk,
okosabb atyái és anyái az eljövendő népeknek.

És elmondjuk majd az új Emberiségnek, ami volt, és megtanítjuk a jövőre.

Mi nem vagyunk árvák: mert a halálnál is nagyobb a szerelem.

És a szerelem máglyatűzénél virasztunk majd a zord Embernélküli éjszakában.

Az aranyászúrke hajnali szélleppozz majd egy könyvszitakötő-hártyaszárnyait.

Hajnalodik már. Feküdj le költő! Hajnalodik!

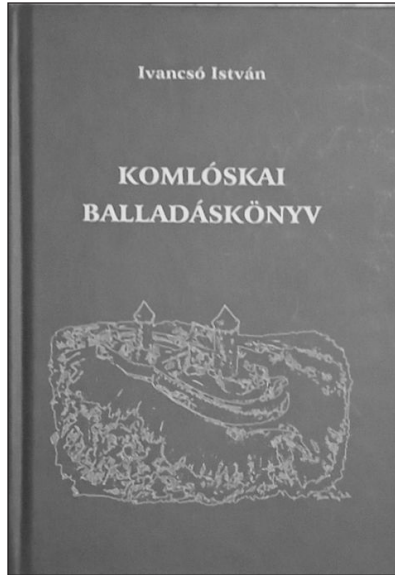
Nyíregyháza, 2023. 04. 16.

IVANCSÓ ISTVÁN

Malomkerti ballada, Előhang

1. A Komlóska patak habjai csevegnek,
Idézve a múltat, lassan csivitelnek.
Hajdanán – bővizűn – nem ilyenek voltak,
Hajtották kerekét egy vízimalomnak.
2. Igen! A kis falu szép vízimalommal
S annak munkájával büszkélkedett – volna,
Ha befogadja a messziről jött molnárt
És felismeri, hogy vele milyen jól járt.
3. Ámde nem tette meg, befogadó nem volt,
A segítő szándék így már rögtön megholt.
Pedig jó lett volna nem kézzel örölni,
Vízzel könnyen hajtott malomnak örülni.
4. S nem tudtak örülni, hogy malom mégis lett,
Hiába próbálták terelni a vizet.
S az atyai szigor hozzájárult ehhez:
Nem adta leányát jöttment idegenhez.
5. A leány elszökött, a szerelem húzta,
Atyja fenyítését alighogy megúsza.
Ámde az ifjú pár, bár a frigy létrejött,
Gyermektelen maradt, könnyek árja között.

6. Bánkódtak mindketten, mit sem tudtak tenni,
Kapcsolatuk kopott s kezdett tönkremenni.
Majd elsorvadt végül, a szerelem elmúlt,
Szinte a pataknak a mély vizébe fúlt.

7. Gyermeük nem maradt, s nem értek vénséget,
Életük oszlopa az enyészeté lett.
Hasonlóképpen járt a szép vízimalom,
A népnek nem kellett, s lett egy nagy romhalom.

8. Ma már csupán egy név, a Malomkert jelzi,
Hogy a falun kívül egy malom állt, vízi.
Bár egykor gerendák kerültek felszínre,
Nem őrzi emlékét már idősek szíve.

Beszámoló a Bessenyei Társaság 2023. évi tevékenységéről

Ismét egy évet tudhatunk magunk mögött! Egy olyan évet, melynek kezdetén abban bízunk, hogy társasági életünk végre visszazökken a régi kerékvágásba. Nagy terveink voltak, hiszen lett volna alkalmunk ünnepelni. Szerettünk volna méltón megemlékezni arról, hogy elődünk, a Bessenyei Kör 125 éve, 1898 januárjában alakult meg.

A 2023-as év elejére azonban még mindig rányomta bélyegét az energiaváltság. Zárt ajtók fogadtak megszokott találkozási helyünkön a megyei könyvtárban. Aztán új költséggel, a terembérleti díjjal kellett szembesülnünk. Márpedig ez nem volt a költségvetésünkbe betervezve!

A nehézségek ellenére, úgy próbáltuk alakítani összejöveteleinket, hogy nívós programokban ne legyen hiány. Igyekeztünk új helyszíneket keresni összejöveteleink számára. Ez az új helyzet a találkozási helyek állandó változása miatt nagyobb terhet, nagyobb figyelmet kívánt a tagságtól. Megoldást jelentett esetenként az is, hogy a város más civil szervezeteivel vagy együttműködő intézményeivel szerveztünk közös programot.

Szerencsénkre adódtak olyan partnerek, akik szívesen láttak minket! Köszönjük, hogy alkalmanként befogadott minket a Vármegyeháza, az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, valamint a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola. Öröm volt együttműködni a Keresztény Értelmiségiek Szövetségével is.

Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaságnak aktív, a tagdíjat befizető tagjainak száma 2023-ban 50 fő volt. Ez a létszám 11-gyel kevesebb volt, mint az elmúlt évben. Meglátszik a covid és az energiakrízis hatása!

Idősebb tagjaink közül sokan örökre itt hagyták Társaságunkat, mások pedig egészségi állapotuk miatt nem tudják felkeresni alkalmainkat. Ez év során búcsúztunk régi tagtársainktól; Bartha Dénestől, dr. Dolinay Tamástól, Fehér Józseftől és dr. Kovács Dánieltől.

Örömünkre azonban új tagokat is üdvözölhetünk sorainkban, ami, reméljük, színvonalas programjainknak köszönhető.

A társasági szezon rövidebbre sikeredett, hiszen az első találkozásunkra csak márciusban kerülhetett sor. Ennek ellenére az év során kilenc összejövételünk volt.

Örömünkre szolgál, hogy Nyikes Judit elnökségi tagunk szárnyai alatt megalakult a *Bessenyei Társaság Ifjúsági Tagozata*. Soraiban volt és jelenlegi középiskolás fiatalokat találhatunk, akik érdeklődnek az irodalom, nyelvművelés és a Bessenyei hagyományok ápolása iránt.

A programjaink között volt irodalmi (Iancu Laura, Olajos Judit költészete, Balázs József munkásságával), néprajzi (hűsvét, csángók), helytörténeti (Tiszabercel) és képzőművészeti (Csontváry) tematikájú.

Az év során két múzeumlátogatásban is részünk lehetett. Májusban az alig egy hónapja megnyílt Görögkatolikus Múzeumot, júniusban, a Szindbád Rendezvényterben berendezett Színháztörténeti kiállítást kerestük fel.

A György-napot hagyományosan a Megyeháza Bessenyei termében ünnepeltük meg két előadással a Petőfi- és Kölcsey-évforduló jegyében. Az ünnepélyes hangulatot diákok zenei előadása emelte. Ez alkalommal adtuk át a jubileumi irodalmi pályázat díjait is. Az esős délutánt a Bessenyei szobor koszorúzásával zártuk.

Júniusban több tagunk jelen volt a berceli Tisza-parton létesített Bessenyei György emlékhely felavatásán.

2023-ban a körülmények miatt nem tudtuk hagyományos módon, kötetlenebb társas összejövétel keretében, serlegköszöntővel búcsúztatni az évet. 2024 első találkozásán az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumban fogjuk köszönteni az új évet!

A megtartott programjainkat 2023-ban átlagosan 35-40 fő látogatta. Ez a szám mindenképpen imponáló és a Társaság létjogosultságát bizonyítja.

Jó sajtókapcsolataink révén programjainkról rendszeresen hírt ad a helyi írott és elektronikus média.

Gazdálkodás

A Társaság pénzügyeit továbbra is Treczkóné Brilla Mónika könyvelő bonyolítja jelképes, évi 15 000.- Ft díjazásért. Határidőre elkészítette a Társaság 2022. évi pénzügyi beszámolóját, alkalmanként pályázatokat készített.

A tagdíjakból befolyt bevétel 2023-ban 123 500.- Ft volt, ami 17 000.- Ft-tal kevesebb, mint az előző évben. A tagdíjat fizetett tagtársaink megkapták a Bessenyei Almanach 2022 című kötetet az év folyamán elhangzott előadások írott anyagával.

Működésünket csak a Bethlen Gábor Alapkezelőtől nyert 350 000.- Ft pályázati forrással kiegészítve tudtuk biztosítani. Így tudunk kiadói kötelezettségünknek (Almanach) eleget tenni. Az infláció miatt újabb növekedés várható a nyomdai előállítás terén és számolnunk kell a jövőben terembérleti díjak és technikai költségek (hangosítás) fizetésével is.

2023-es kifizetéseink:

Almanach költsége:	153 825.- Ft
Postaköltség	3 345.- Ft
Koszorúk éves költsége:	30 000.- Ft
Könyvelő díja	15 000.- Ft
Pályázati díj	2 000.- Ft
Irodaszer	41 605.- Ft
Ajándék	30 000.- Ft
<u>Hangosítás</u>	<u>22 860.- Ft</u>

Összesen: 298 635.- Ft

Költségeinket tagságunk természetbeni (pl. ajándékkönyvek, díszcsomagolás, virág) és pénzadományaival egészítettük ki.

Postaköltségünket minimalizáltuk, leveleket csak e-mailben küldünk, vagy személyesen kézbesítünk. A jövőben is kérjük tagjaink segítségét az információk hatékony továbbadásában.

Köszönetemet fejezem ki a vezetőségnek és mindazon tagjainknak, akik munkájukkal, természetbeni hozzájárulásukkal segítettek működésünket.

Nyíregyháza, 2023. december 31.

KÜHRNER ÉVA elnök

A Bessenyei Társaság 2024. évi munkaterve

Az új, 2024-es évet abban a reményben kezdjük, hogy visszaállíthatjuk összejöveteleink szokásos rendjét, azaz minden hónap utolsó csütörtöki napján találkozhatunk. De új kihívásokkal kell megküzdennünk!

Küldetésünk továbbra is a tudományos ismeretek, a helyismereti tudnivalók széleskörű terjesztése, az elsősorban a városunkhoz illetve megyénkhez kötődő alkotók bemutatása, társasági kiadványok megjelentetése, ezzel térségünk szellemi arculatának formálása, és Bessenyei szellemi örökségének továbbadása.

Figyelembe véve a változó világ trendjeit és fogyatkozó anyagi forrásainkat, felül kell vizsgálni eddigi működési rendünket és a kihívásoknak megfelelő újdonásokat kell bevezetnünk szervezetünk életébe.

2024-ben pályáznunk kell terembérleti költségre. A már nyomtatásra összeállított és év elején megjelenő NPF 4. kötet után fel kell függesztenünk a sorozat megjelentetését.

Már az elmúlt évben is sor került társszervezetekkel közösen megrendezett programokra. Ezek az alkalmak sikeresek és pl. a terembérleti díjak megtakarítása révén, költséghatékonyak is voltak. Célszerű folytatni az ilyen típusú együttműködést.

Továbbra is tervezünk értékes helytörténeti előadásokat, tereget adunk költőink, íróink bemutatkozásának. Készülünk Váci Mihály születésének 100. évfordulója méltó megünneplésére.

A szokásos áprilisi időpontban megtartjuk hagyományos György-napi megemlékezésünket a Megyeházán. Méltóképpen szeretnénk megemlékezni a Bessenyei szobor avatásának 125. évfordulójáról, vagy a Szabolcsi Szemle 90 évvel ezelőtti indulásáról.

Tovább folytatjuk és fontosnak tartjuk kiadványaink digitalizálását és közzétételét a megyei könyvtár honlapján.

Feladatunknak tekintjük a taglétszámunk legalább szinten tartását, de leginkább emelését, különösen a fiatal korosztály bevonását. Ezt a célt színvonalas programokkal és a megújított kommunikációval, marketing tevékenységgel kívánjuk elérni.

Mindezek megvalósításához új anyagi forrásokat is keresünk. Nyíregyháza, 2023. december 31.

Kührner Éva elnök

HÍRCSOKOR

VESZPRÉMI ERZSÉBET

A Korompay-unokák itthon, avagy világok váltakozása

Meglátogatták az egykori Korompay-szanatórium épületét Nyíregyházán dr. Korompay Klekner Károly leszármazottai. Az 1911-től 1949-ig itt praktizált kiváló sebész, a mai Jósa András kórház jogelődje, az Erzsébet Közkórház megbecsült igazgatója jó hírű klinikát működtetett a Kállai utcán 36 éven át, mely az államosítást követően lett a Magyar Rádió első vidéki stúdiójának otthona. A napilap stílusban kezdődő hírnek egy komoly hibája van: 2023 májusában történt. Ám kétségkívül a Bessenyei Társaság Almanachjába kívánczik az erről szóló beszámoló, mert a háború után agyonhallgatott Korompay doktor munkássága a helyi történelem, a helytörténet, vagy ha úgy tetszik az orvostörténet, a kultúrtörténet része, másrészt a jeles sebész a Bessenyei Körnek is tevékeny és tisztelt tagja volt,¹ ugyanakkor a két éven át tartó népbírósi eljárás olyan mértékben ellehetetlenítette a háború után, hogy unokái is csak most éreztek erőt erre a szembesülésre.

Amikor 1986 augusztusában nekifeszültem annak a hatalmas kovácsoltvas kapunak, ami a Vörös Hadsereg útja 42. szám alatt található ingatlanba vezetve egy új világot nyitott meg előttem, még azt sem tudtam, hogy a Magyar Rádió küszöbét készülök átlépni. Mindenki úgy mondta, hogy Nyíregyházi Rádió, esetleg Nyíregyházi Stúdió. 1986. október 23-án – még nem volt ünnepnap és munkaszünet – a Bródy Sándor utca 5–7.-ben létrejött a munkaszerződés, napi rutinná vált a nagyhanggal nyíló kapun ki-be járni. Azt hamar megtudtam, hogy 1952. december 3-tól működik itt a közszolgálati rádió első vidéki stúdiója, talán azt is említette valaki, hogy ez itt „előtte szanatórium volt, de államosították” – és pont. Egyszerűen a levegőben volt, hogy nem

¹ Dr. Korompay Klekner Károly 1921-től két évtizeden át a Bessenyei Kör főtitkára, 1941-től társelnöke volt.

való ezt firtatni. Öncenzúrában jók voltunk a nyolcvanas években is, hibátlan ösztönnel mértük be, hogy nem illendő kutakodni a saját házunk táján – hisz csodás életünk volt az egyébként napról-napra észrevehetően bővülő szabadság állapotában, mondhatni a sajtószabadság vajúadásának időszakában a nyolcvanas évek végén. Biztos vagyok benne, hogy csak a rendszerváltást követően hallottam először Korompay Klekner Károly (1883–1972) nevét. Úgy valahogy, hogy Korompay-Klekner szanatórium, s mindjárt biztosra is vettem, hogy ez itt két ember, két orvos, akik magánklinikát alapítottak 1913-ban. Igen, de dr. Spányi Gézával, hozta létre a német származású, zseniális sebész, aki 1935-ben magyarosított Kleknerről Korompayra, a család felvidéki származásának nyomatékositására. Köztisztelőben álló, nagytudású orvos volt Korompay, de a politika mindentől megfosztotta.

Klekner Károly Budapesten született, 1906-ban szerzett orvosi diplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Dollinger Gyula professzor tanítványaként ígéretes pályát kezdett az 1. számú sebészeti klinikán segélydíjas gyakornokként, de miután 1911-ben feleségül vette Staudinger Gizellát, egy hevesi földbirtokos leányát, jövedelmezőbb állás után kellett néznie. A nyíregyházi Erzsébet Közkórház sebész főorvosi álláshirdetése – évi 2400 korona fizetéssel, háromszobás lakással és kórházon kívüli magángyakorlat folytatásának lehetőségével – éppen kapóra jött.

A fiatal Klekner doktor nem eltemetkezni jött Szabolcsba, a klinikán tanultakat azonnal kamatoztatta praxisában. Az érkezését követő évben megduplázódott az elvégzett műtétek száma az Erzsébet kórházban, a betegforgalmi jelentések olyan beavatkozásokról is beszámoltak, amelyek előtte elképzelhetetlenek voltak itt – Klekner mindent tudott és operált, amit a kor színvonala megengedett, lépést tartott a szakma fejlődésével. Nemcsak sebész, de testegyenészet (ortopédia), labor-, radiológus és patológus szakorvos is volt. Kollegájával, dr. Spányi Gézával, aki a sebészet mellett szülész-nőgyógyász is volt, majd a bőr- és nemi-beteg osztály főorvosa a kórházban, 1911-ben kísérletet tettek egy magánszanatórium megnyitására. Két év múlva egy átalakított lakóház, a Kállói út 42. sz. lett vállalkozásuk helyszíne. A *Nyírvidék* című helyi lap akkori beszámolója szerint „Klekner országos hírű sebész már ma is, teljes garancia arra nézve, hogy

ugyanazt itt helyben fellelhetjük, amiért eddig a fővárosba kellett betegünkkel menni”.²

A házaspárnak négy fia született Nyíregyházán: Károly (1913–1987) és Tihamér (1914–1974) ugyancsak orvos lett Tiszalökön és Cegléden; Tamás (1916–1944) katonatisztként a keleti fronton tüdőlövással végezte; Miklós (1921–1995) jogász volt Budapesten.³

Itt kell közbeszűrünk, hogy 2023 nyarán Tihamér és Miklós gyerekei szegődtek a nagypapa nyíregyházi éveinek nyomába. Tihamér lányai, dr. Zsámberger Györgyné Korompay Márta Ceglédről, Korompay Katalin pedig Békásmegyerről, míg Miklós gyermekei, Szaloné Korompay Éva Terézvárosból, Korompay Andrea Józsefvárosból és Korompay Miklós Soroksárról indult időutazásra.

A Korompay-unokák Nyíregyházán

Klekner 1915-ben, Kállay Rudolf nyugdíjba vonulását követően igazgató lett az Erzsébet Közkórházban. Az I. világháború alatt (1914–1917) tartalékos ezredorvosként gyógyított, a Vöröskereszt szervező munkájára támaszkodva 100 önkéntes ápolónőt képeztek a kórházban, szolgálataiért kitüntették. Közben szívügyének tekintette a kórház fejlesztését, modernizálását, új osztályokat

² Kührner Éva: A magánkórházakról a nyíregyházi Klekner–Spányi Szanatórium (1913–1949) kapcsán Orvosi Hetilap, 2016.157. évf. 26. sz. 1052–1055.

³ Kührner Éva: Ember volt és magyar. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2022. 57. évf. 2. sz. 30-38.

szervezett és lobbizott új pavilonok építéséért: kompromisszumok sora vezetett oda, hogy csupán a sebészeti pavilon készült el 1929-ben, de így is 600 ágyasra bővült az intézmény. Közben a magánpraxis is virágzott, az eredetileg 12 férőhelyet kinőtték, a megoldás csakis egy új építésű, korszerű klinika lehetett, mégpedig a szomszédos, egykori Krúdy-telekre! (2. kép) Piszer János építómester tervei alapján 1927-ben készült el, 17 ágyasra bővítve, amit már Klekner egyedül vezetett, s az új épület földszintjén lakott a család is...

A Korompay Klekner szanatórium épülete Nyíregyházán

1986-tól 2012 januárjáig én is! Kizökkenve a történelmi tények szikárságából elragad a képzelet, az általam ismert stúdiók – a zenei, a prózai – mellett, a technikai helyiségek, a zenei raktár helyiségei, az odavezető és mindig adrenalin-bombát robbantó hosszú folyosó hogyan nézhetett ki anno? Vajon, hogy laktak a fiúk, volt-e külön birodalma Gizella asszonynak? Hol lehetett az a nagy ebédlő, ami a család társadalmi státuszával szükségszerűen együtt járt? Nyilván a sokszögletű zenei stúdióban, és akkor is kellett lennie benne zongorának... Mert azt különösebb fantázia nélkül is könnyű azonosítani, hogy az általam ismert dolgozószobák a hajdani szanatórium betegszobái voltak. A nyolcvanas években speciális akusztikai, illetve hangszigetelő felületekkel kialakított

rádiós munkahelyek egykor finom ízléssel, különböző színhatással, de gyönyörűen festett, elegánsan berendezett helyiségek voltak, ahol a betegek maguk választhatták meg orvosukat. A szerkesztőségi értekezleteknek helyet adó klub a műtő helyét foglalta el. Az emeleti folyosó nyolcadik szobája, amit én az analóg időkben „átjátszóként” ismertem – a riporter magnó kazettájáról egy egyszerűbb keverő közbeiktatásával vágószalagra tettük át a majdani riportok, interjúk nyersanyagát, s ha egész kazettányi anyagot kellett így átmásolni, akkor a folyosón végig rohanva szirénáztuk: „odapakolom a levest!” – na, az volt a szülőszoba. A digitális rádiózásra áttérve, amikor fájlonként lehetett mozgatni az mp3-at az íróasztal mellett maradvá, s lassan a montírozó berendezések is eltűnedeztek a dolgozószobákból, végképp funkció nélkül maradt az eredetileg speciálisan berendezett nyolcas... Tudom most már, ahogy a tanulmányokat olvasom Korompay Klerner Károlyról...

Dr. Korompay Károly a szakmai szervezeteknek és a város társadalmi életének is aktív szereplője volt. Hogy az 1906-os kezdetektől előadója volt a Magyar Sebész Társaság gyűléseinek, 1938-ig nyolc alkalommal prezentált jelentős műtéteiről, az érzéstelenítés korszakos megoldásairól, az is komoly teljesítmény, de 1938-ban elnöknek választották a vidéki illetőségű sebészt. Közben elnökkölt a helyi Vöröskereszt Egylet, a Szabolcs vármegyei Orvosszövetséget, 1936-tól az Orvoskamara országos választmányának tagja volt. Több társadalmi szervezetben viselt funkciókat: világi elnöke volt a nyíregyházi római katolikus egyház képviselőtestületének, képviselt katolikus civil egyesületeket, szerepet vállalt egyházi gyűléseken, rendezvényeken. Elnöke volt a Turáni Körnek, a Kaszinónak, a Credo egyesületnek. Aktív volt a Honszeretet Egyesületben, a Magyar Nemzeti Szövetségben, a Tűzoltó Egyesületben, a Nyírségi Rádióegyesületben, a Tiszántúli Automobil Clubban, a Nyíregyházi Torna és Vívó Egyletben (NYTVE), és több feladatot is ellátott a *Bessenyei Körben*, ahol többször is szerepelt előadóként. Jó előadókészsége miatt számos ünnepi- és avatóbeszédet tartott különböző kulturális és közéleti eseményeken, s alighanem itt hibázott olyan jelentőset, ami miatt megkérdőjelezhetővé vált három és fél évtizedes nyíregyházi ténykedése, melynek során sebészként sok-sok beteg egészségét, életminőségét adta vissza, a vármegyei kórházat korszerű, modern intézménnyé fejlesztette.

Korompay Klekner mélyen hívő, keresztény, idealista ember volt, aki a materializmust, így a kommunizmust is elutasította. Előbb, a tanácsköztársaság idején a direktóriummal került konfliktusba, majd a II. világháborút követően, 1946 februárjában háborús és népellenes bűnök vádjával idézték a népbíróság elé.

Évtizedeken át legfőbb vágya, törekvése a kórház fejlesztése, modernizálása volt, ám 1939-ben a politika felé tévedt. Belépett a MÉP-be, a Magyar Élet Pártba, elragadta a korszellem, a trianoni fájdalom. „...Én egy szereteten nyugvó felebaráti társadalmi rendet akartam létrehozni” – védekezett a népbíróság előtt 1948 novemberében.⁴ Hogy 1943-tól orvos szaxofonként a nyíregyházi katolikus gimnáziumban felállított 200 ágyas hadikórházban gyógyított, hogy nem engedte magát méltóságosnak szólítani, hogy nem fogadta el a felkínált főispáni tisztséget '44-ben, hogy a szegényeket a magánkórházában is ingyen operálta, mit sem számított a *Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap* tudósításaiban neki tulajdonított izgató beszédekhez képest. 1946 februárjában tartóztatták le, első fokon tíz év fegyházra, vagyonekobjzásra ítélték, majd a fellebbviteli bíróság felmentette. 1947 elején a nyíregyházi népbíróság újra perbe fogta, ismét börtönbe került, míg szeptemberben ismét felmentő ítélettel szabadult. Az ügyész fellebbezett, 1948. szeptember 17-én ismét letartóztatták, ügyét akkor már a debreceni népbíróság tárgyalta, rengeteg tanút meghallgatva a németbarátság, fegyverrejtegetés, kórházelhagyás, antiszemitizmus vádjának tisztázására. A perek irat anyagának részleteitől itt el kell tekintenünk, pedig roppant tanulságos a tanúk vallomásainak színeváltozása. Végül csak az izgatás vádja állt meg, az ólomba öntött tudósításokat az sem érvénytelenítette, hogy bizonyítást nyert, a Nyírvidék akkori szerkesztőinek némelyike kedve szerint igazított bármilyen megszólalást a hivatalos kormánypolitikához. Az akkorra vagyontalanná lett főorvos 1949-ben elveszítette a magánszanatóriumot is, a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének nyíregyházi csoportja ugyanis úgy találta, hogy „... a Korompai-féle szanatóriumban olyan vállalkozás működik, amelyet politikai okokból bélistázott, nyugatias,

4 Kührner Éva: A kiváló orvos, de rossz politikus. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2022. 57. évf. 4. 29–42.

*reakciós és antidemokratikus gondolkodású orvosok tartanak fenn...*⁵ Bezárták a klinikát. A felmentő ítéletek dacára nehezen jutott álláshoz, Balatonföldváron volt magánorvos, majd Cegléden hunyt el 1972-ben, 89 éves korában.

A Krúdy–nagy szülők egykori telkén emelt, államosított épület rövid ideig diákotthonként működött, 1952-től pedig a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiójának adott helyet a vidéki rádiózás felszámolásáig. 2012-től teljesen üres, az épület mögötti, egykor páratlan szépségű, kőkerítéssel körbezárt kertet visszahódította a természet.

Amikor dr. Korompay Klekner Károly öt unokája Nyíregyházára látogatott, 2023 májusában, azzal a tervvel, hogy ezúttal nem csak a nagyapa sírját keresik fel az Északi-temetőben, de a Szent István utca 42. alatti épületet is megnéznék, a bejutáshoz kisebb-fajta csodára volt szükség! Jóindulatú emberek kapcsolati hálaja és telefonváltásai nyomán a fővárosi Petőfi Irodalmi Múzeum⁶ munkatársa hozta percre pontosan Nyíregyházára a nevezetes kovácsoltvas kaput és az épületet nyitó kulcsokat.

Különös élmény egy üres épület, mely pusztulásában is impozáns. Dr. Kürhner Éva a Bessenyei Társaság elnöke, kutatásai alapján a szanatóriumi időket elevenítette meg, Szikora András, a rádió egykori műszaki vezetője a stúdiót láttatta elbeszélésével, mindennek csak a helyét mutatva. A leszármazottak bizonyára a nagyapát, a hozzá kötődő emlékeiket keresték. Miklós is, aki a családi legendárium szerint ebben az épületben született – *„De nem emlékezhetsz rá!”* – kacagták ki testvérei, unokatestvérei, míg a nyolcas felé igyekeztünk...

Nem volt harag a tekintetükben. Azt beszéltek, félig magukban, félig a nyíregyháziak fülének szánva és reakcióiát fürkésztve, szeretnének egy emléktáblát dr. Korompay Klekner Károlynak, ennek az épületnek a falára, a Krúdynak és a Bán Istvánnak emléket állító mellé. Finanszíroznák, intéznék is családi összefogással, csak vajon lehetne-e?

* * *

---

⁵ I. m.

⁶ Az épület jelenlegi gazdája a Petőfi Irodalmi Múzeum

A Magyar Kultúra Napján

Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegye Önkormányzata 2023-ban is megemlékezett a Magyar Kultúra Napjáról, ami 1989-ben vonult be a kulturális megemlékezések közé. Az emléknep az idén különös jelentőséggel bírt, hiszen 2023-ban emlékezett a magyarság arra, hogy 200 éve, január 22-én fejezte be Kölcsey Ferenc a Himnuszt.

A 2023. január 20-án a Megyeháza Bessenyei Termében rendezett ünnepség előadója dr. Csorba Sándor irodalomtörténész, professzor emeritus, a Bessenyei Társaság alapító tagja volt, aki Kölcsey Ferencről tartott előadást. Azt követően Kántor István „Négy szócskát üzenek...” című filmjét láthatta a közönség, amely Kölcsey életét mutatta be műveinek tükrében. Az ünnepség után a Bessenyei Társaság nevében dr. Kührner Éva elnök is koszorút helyezett el Kölcsey Ferenc Megyeháza előtt található szobra talapzatán.

KÜHRNER ÉVA

* * *

A Bessenyei Társaság Ifjúsági Tagozatáról

Évekkel ezelőtt felmerült az az igény, hogy a Bessenyei Társaság tagjai közé meg kellene hívnunk a fiatalságot. A legkézenfekvőbb ötletnek az bizonyult, hogy a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium egykori diákjait és a jelenlegi diákságot szólítsam meg. Sikerült felvennem a kapcsolatot olyan egykori tanítványaimmal, akik aktívan és eredményesen vettek részt még kossuthos diákként az anyanyelvi, műveltségi versenyeken, szerepeltek az iskolai és városi szintű ünnepségeken, vagy a korábbi Bessenyei Társaság által kiírt pályázatokra színvonalas alkotásokat nyújtottak be, tehát kapcsolódtak a Társaság életéhez.

2022. március 16-án megalakítottuk a Bessenyei Társaság „Beszélni nehéz!” körét az öregdiákokból, 19 taggal, létrehoztunk egy facebook-oldalt, melynek segítségével tájékoztatást kaphattak a Bessenyei Társaság üléseiről, ezen a felületen programokat hirdettünk, megemlékeztünk fontos eseményekről, évfordulókról. Az öregdiákok közül többen beléptek a Bessenyei Társaságba. Néhányan művészeti tevékenységükkel járultak hozzá az egyes ülések színvonalának emeléséhez, mások saját előadásukkal szereztek mindnyájunknak örömet.

A jelenlegi kossuthos diákok a gimnáziumban működő Péchy Blanka kör keretében most is készülnek arra, hogy az aktuális versenyeken felkészülten tudjanak indulni, illetve bármilyen felkérésnek eleget tudjanak tenni, ami a Bessenyei Társaság részéről érkezik.

NYIKES JUDIT

* * *

„A nyelv nemzedékek kézfogása”

Az Anyanyelvápolók Szövetségének felhívására a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumban a Bessenyei Társaság „Beszélni nehéz!” köre már második alkalommal rendezte meg a Nyelvi játékok csapatversenyt április 23-án. Az 57. magyar nyelv hetének mottója: „A nyelv nemzedékek kézfogása”.

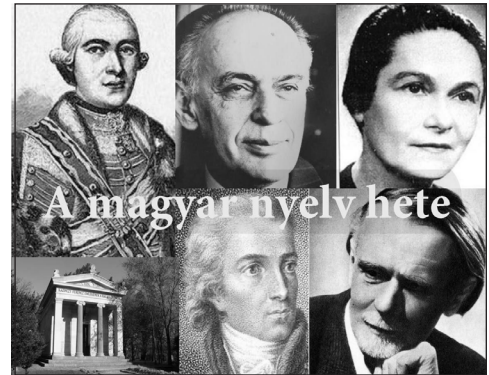
A találkozón a vendéglátó intézményt öt, a Kölcsey Ferenc Gimnáziumot három csapat képviselte. A nevezetes évfordulókra és a magyar nyelvűvel kiemelkedő alakjaira emlékezve a csapatok nem sorszámkokat kaptak, hanem nemzeti nagyjaink nevét: Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Madách Imre, Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Péchy Blanka, Deme László. A nyolcadik névvel egykori igazgatónkra, dr. Bánszki Istvánra emlékeztünk.

A zsűriben Szabóné Sándor Gabriella, Gergely Gyuláné és Lakatos Sándorné Péchy Blanka-díjas magyar szakos pedagógusok foglaltak helyet.

A verseny a magyar szólások, közmondások, nyelvi fejtörők, nyelvhelyességi feladatok tematikájára összpontosult. A hat feladat megoldása közben egyre derűsebbé vált a hangulat, így beigazolódott, hogy bár „Beszélni nehéz!”, de nem hasztalan, haszontalan próbálkozás az anyanyelvünk szépségeivel, értékeivel való ismerkedés.

A rendezvény nagy sikert aratott valamennyi résztvevő körében, és ígéretet kértek a folytatásra, a jelentkezők körének kibővítésére a legközelebbi alkalomra.

NYIKES JUDIT

Balladáskönyv

Április 18-án kötetbemutatóra került sor a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán. Dr. Ivancsó István tagtársunk *Komlóskai balladáskönyv* című munkáját ismerhette meg a közönség. A szerző, aki közel negyed századig élt Komlóskán, az ott hallott történeteket gyűjtötte össze, és fogalmazta meg ballada formában, így mentve át a mai kor emberének és a jövő nemzedéknek. Írásai műballadák, mely műfajnak nagy hagyománya van a magyar irodalomban Pálóczi Horváth Ádámtól kezdődően. Ivancsó István a megismert történeteket hat balladában adta közre. (L. a 126. o.!)

A szerzővel Kührner Éva elnök asszony beszélgetett és Pregitzer Fruzsina színművész olvasott fel részleteket a könyvből. A programot Nagy Csaba tárogatóművész hangszeres játéka színesítette.

FÖLDVÁRI KATALIN

* * *

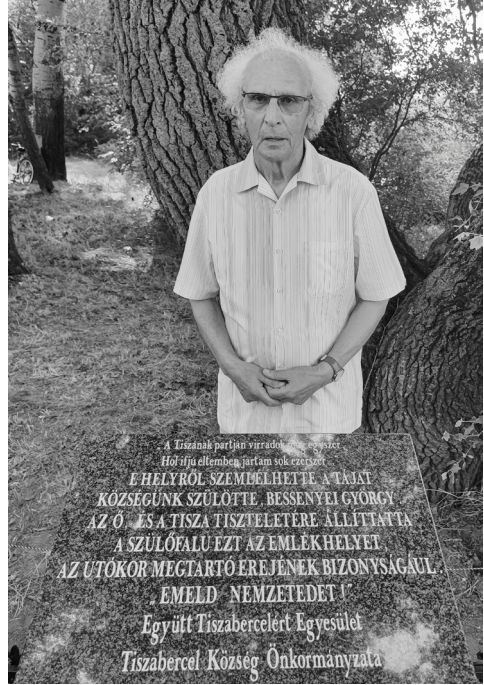
A Görögkatolikus Múzeumban

A Bessenyei Társaság tagjai május végén a Görögkatolikus Múzeumot látogatták meg. A város legújabb látványosságát dr. Szabó Irén igazgató mutatta be. A tárlatvezetés egy kisfilm megtekintésével kezdődött, amely a görögkatolikus egyház történetét foglalta össze. A Társaság tagjai ezt követően az „Ablak az örökkévalóságra” című kiállítást tekintették meg, amely a fatemplomok korától napjainkig mutatja be a görögkatolikus egyház történeti emlékeit. A múzeum anyagának részét képezi Fon Lajos ikongyűjtő több, mint 200 darabból álló hagyatéka, melyből szintén kiállításra került egy nagyobb válogatás. A látogatók elsősorban orosz, román és szerb ikonokat láthattak itt, amelyek a 18-20. század között készültek. A múzeumi séta a liturgikus tárgyakból összeállított kiállítási egység megtekintésével ért véget. A gyűjteményt a tárgyi emlékek mellett érintőképernyős felületek, audiovizuális elemek és játékok színesítették, melyek kipróbálására szintén volt lehetőség. (L. a 45. o.!)

FÖLDVÁRI KATALIN

Bessenyei emlékhely létesült

Az Együtt Tiszabercelért Egyesület a Magyar falu program pályázatán nyert összegből Bessenyei György emlékhelyet létesített a helyi Tisza-parton. Egyesületünk egyik célja a falu értékeinek, hagyományainak megtartása, a Bessenyei kultusz ápolása. Ennek szellemében készült az emlékhely a falu határában lévő természetvédelmi területen, pár méterre a Tiszától, az emléktábla szövegében felidézve azt a gondolatot, hogy ezen a helyen, vagy e hely közelében írhatta a költő gyönyörű tájleíró versét. A képen Orosz János elnökségi tag az emléktábla avatásán.

Az avatás (2023 júniusában) egyben centenáriumi ünnepség is volt, száz évvel ezelőtt, 1923. május végén itt történt ugyanis a kótaji és tiszaberceli református egyházközségek által felajánlott serlegek átadása a Bessenyei Kör számára. Előtte tíz évvel pedig, 1913 őszen került emléktábla a szülőház falára, szintén díszes ünnepség keretében. Ezeket az eseményeket felidézve, valamint Bessenyei György munkásságát, a magyarságra gyakorolt hatását, máig ható szellemi nagyságát is kiemelve mondtak beszédet dr. Vinnai Győző, a térség országgyűlési képviselője, valamint Szántó Zsolt polgármester. Az ünnepi műsor és koszorúzás után a mi szeretett, és községünk híres szülőtte által megénekelt Tiszát is megtiszteltük virágainkkal.

SZÁRAZ LÁSZLÓNÉ

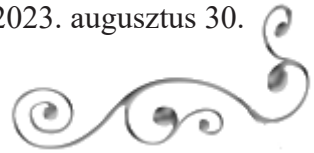
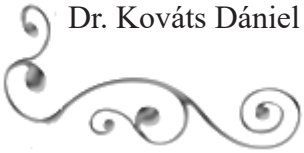
EMLÉKEZZÜNK! 2023.

Dr. Dolinay Tamás 1946. augusztus 16. – 2023. február 7.

Bartha Dénes 1928. augusztus 13. – 2023. március 16.

Fehér József 1952. február 12. – 2023. július 18.

Dr. Kováts Dániel 1929. december 22. – 2023. augusztus 30.

TARTALOM

KÜHRNER ÉVA: Beköszöntő	5
Nekrológok: Bartha Dénes, dr. Dolinay Tamás, dr. Kováts Dániel	7
ELŐADÁSOK, RENDEZVÉNYEK	
BODNAR ZSUZSANNA: A húsvéti ünnepkör népszokásai	15
György-napi ünnepség a Megyeházán (ORÉMUSZ MAJA)	27
KISS KÁLMÁN: Petőfi Szatmárban	29
Diákpályázatok (MRÁZ DÁVID, SPEKKER EMESE és CSESZLAI DÓRA pályaműve)	37
KISS-KÖKÉNYESSY ZSÓFIA: A Görögkatolikus Múzeum	45
KERTÉSZ FRUZSINA–MOHÁCSI ENDRE: Színháztörténeti kiállítás	54
JANCU LAURA: A moldvai magyarságról – új távlatokban	67
OLAJOS JUDIT: Doktornő lírával	73
SZÁRAZ LÁSZLÓNÉ: Az én Bercelem	79
BABOSI LÁSZLÓ: Balázs József író élete és munkássága	86
SIPOS LÁSZLÓ: Csontváry nyomában a Szentföldön	99
A TÁRSASÁG TAGJAINAK IRODALMI-KÖZÉLETI JELENLÉTE	
ERDÉLYI TAMÁS: Egy közel évtizedes megbízatás örömei	119
CSERMELY TIBOR: Hazafelé – négy kis kötet	122
CZIMBULA IBOLYA: A költők éneke	125
IVANCSÓ ISTVÁN: Malomkerti ballada. Előhang	127
BESZÁMOLÓ	
KÜHRNER ÉVA: Beszámoló a Társaság 2023. évi tevékenységéről	129
KÜHRNER ÉVA: A Társaság 2024. évi munkaterve	132
HÍRCSOKOR	
VESZPRÉMI ERZSÉBET: A Korompay család itthon	133
Rövid hírek	140
Halottaink – 2023	144
AZ ÉV ESEMÉNYEI SZÍNES KÉPEKEN	147

A BESSENYEI TÁRSASÁG

2023. évi fontosabb eseményei képeken

2023. MÁRCIUS: Húsvéti népszokások. Bodnár Zsuzsanna előadása (15. oldal)

2023. ÁPRILIS: György-napi ünnepség a Megyeháza Bessenyei György Nagytermében. Seszták Oszkár elnök köszöntője (27. oldal)

2023. ÁPRILIS: A György-napi ünnepség előadói: Dámné Rác Magdolna és Kiss Kálmán (29. oldal)

2023. ÁPRILIS: Szántó Zsolt Tiszabercel polgármestere és a Bessenyei Társaság elnöke megkoszorúzza Bessenyei mellszobrát (27. oldal)

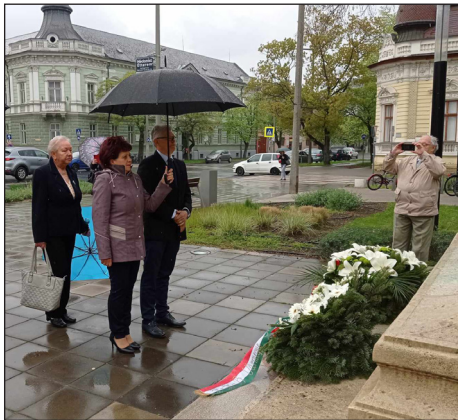
A Muzsika Zeneiskola gitár tanszak növendékei: Kocsis Kisanna, Gerda Balázs András, Pocsai Zsombor és Szitha Benjámin. Tanáruk: Dudás Zoltán (27. oldal)

A diákpályzat résztvevői: Mráz Dávid, Hankószki Péter, Spekker Emese, Cseszlai Nóra, Türk Zita, Híbján Gréta Fanni és felkészítő tanáruk, Nyikes Judit (37 oldal)

2023. ÁPRILIS: Az ünnepség hallgatósága (27. oldal)

2023. ÁPRILIS: A Bessenyei-szobor megkoszorúzása az esőben

2023. MÁJUS: A Görögkatolikus Múzeum meglátogatása (45. oldal)

2023. MÁJUS: Szabó Irén igazgató tárlatvezetése az új múzeumban és a múzeum kincseinek, szépségeinek megtekintése (45. oldal)

**2023. JÚNIUS: Pregitzer Fruzsina, Jenei Judit és Tar Dániel
rendhagyó tárlatvezetése a Szindbád Rendezvénytérben (54. oldal)**

**2023. SZEPTEMBER: Incu Laura József Attila-díjas moldvai csángómagyar költő,
etnográfus előadása a Hittudományi Főiskola előadótermében (67. oldal)**

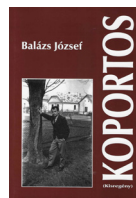
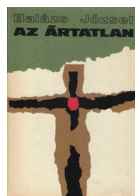
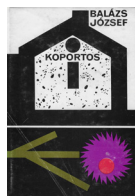
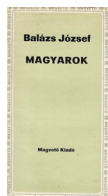
**2023. SZEPTEMBER: Olajos Judit főorvos, haiku író
bemutakozása a Hittudományi Főiskolán (73. oldal)**

2023. OKTÓBER: Száraz Lászlóné „Az én Bercelem” című könyvének bemutatóján a szerző és a Társaság elnöke (79. oldal)

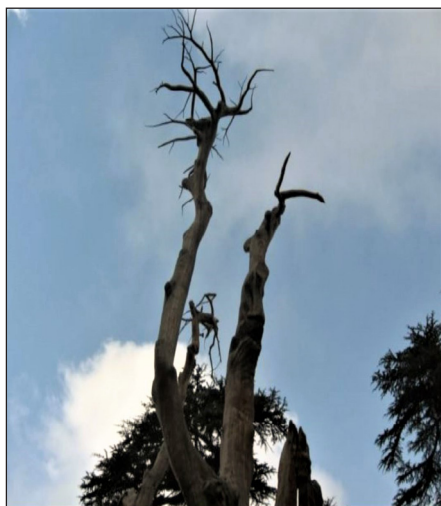
2023. NOVEMBER: Babosi László ismerteteti a megyénkől elszármazott Balázs József munkásságát és műveit (86. oldal)

**2023. DECEMBER: Sipos László képes beszámolója a Szentföldről,
Csontváry Kosztka Tivadar művei alapján (99. oldal)**

2024-ÉVI TERVEINKBŐL: „Küldetésünk továbbra is a tudományos ismeretek, a helyismereti tudnivalók széleskörű terjesztése, az elsősorban a városunkhoz illetve megyénkhez kötődő alkotók bemutatása, társasági kiadványok megjelentetése, ezzel térségünk szellemi arculatának formálása és Bessenyei szellemi örökségének továbbadása ... Méltóképpen szeretnénk megemlékezni a Bessenyei-szobor avatásának 125. évfordulójáról, vagy a Szabolcsi Szemle 90 évvel ezelőtti indulásáról.” (132. oldal)